

Jaana Markkula
Nina Karlsson
Hanna Ollila
Teija Strand
(toim.)

Ehkäisevä päihdetyö

– opas kunnille ja hyvinvointialueille

OHJAUS 5/2022

Ohjaus 5/2022

Ehkäisevä päihdetyö

– opas kunnille ja hyvinvointialueille

Terveyden ja
hyvinvoinnin laitos

© Kirjoittajat ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Graafinen suunnittelu ja taitto: Tiina Kuoppala

Kuvitus: Tiina Kuoppala ja Bigstock

ISBN 978-952-343-825-5 (verkkojulkaisu)

ISSN 2323-4172 (verkkojulkaisu)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-825-5>

OHJ2022_005

Sisällys

TOIMITTAJAT JA KIRJOITTAJAT	6
LUKIJALLE	8
1 Ehkäisevä päihdetyö – mistä on kyse?	10
Ehkäisevän päihdetyön perusteet	11
Ehkäisy päihdetyön kokonaisuudessa	14
Ehkäisevä päihdetyö kuuluu kaikille	18
Työtä ohjaavia peruseriaatteita	21
2 Varmalla pohjalla	23
Ehkäisevän päihdetyön johtamisesta vastaava toimielin	25
Ehkäisevän päihdetyön monialaiset työryhmät	26
Ehkäisevän päihdetyön koordinointi	29
Ehkäisevää päihdetyötä ohjaava suunnitelma	37
3 Tiedolla johtaan	40
Sitouta toimijat	42
Koosta tietoperusta ja luo yhteinen ymmärrys tilanteesta	43
Kuvaa muutostarve ja kohdenna toimet	46
Kehitä, levitä ja vakiinnuta	53
Seuraa ja arvioi toteutumista	53
Viesti missä mennään	56
Huolehdi eettisyydestä	56
4 Yhteisöjen arjessa	58
Kunnan tilat ja tapahtumat	59
Koulut ja oppilaitokset	61
Nuorisotyö	64
Vapaa-ajan ympäristöt	67
Työpaikat	68
Pakka-toimintamalli – toimivaa yhteisölähtöistä alkoholi-, tupakka- ja rahapelipolitiikkaa	71

5	Sosiaali- ja terveystalveluissa	75
	Ehkäisevän päihdetyön sisällöt ja tehostaminen.....	76
	Eettinen ja osallisuutta edistävä kohtaaminen	78
	Puheeksiotto, varhainen tunnistaminen ja mini-interventio	81
	Vanhemmuuden tuki	84
	Muita ehkäisevän päihdetyön mahdollisuuksia sosiaali- ja terveystalveluissa.....	85
	Sosiaali- ja terveystalveluiden yhdyspinnat kuntien ja järjestöjen ehkäisevään päihdetyöhön.....	86
	Ehkäisevän päihdetyön kirjaaminen ja rakenteellinen sosiaalityö	92
	Osaamisen kehittäminen, varmistaminen ja ylläpito	95
6	Vaikuttavasti viestien	97
	Herättele viestimällä.....	98
	Mikä toimii, mikä ei?	99
	Media toimijana ehkäisevässä päihdetyössä	100
	LOPUKSI – KOHTI VAIKUTTAVAMPAA YHDESSÄ TEKEMISTÄ	101
	KIRJALLISUUTTA	102

TOIMITTAJAT JA KIRJOITTAJAT

TOIMITTAJAT:

Jaana Markkula, Nina Karlsson, Hanna Ollila, Teija Strand,
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

KIRJOITTAJAT:

kehittämispäällikkö **Jaana Markkula**, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
kehittämispäällikkö **Nina Karlsson**, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
kehittämispäällikkö **Teija Strand**, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
erityisasiantuntija **Hanna Ollila**, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
kehittämispäällikkö **Hanna Heikkilä**, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

ehkäisevän työn seutukoordinaattori **Susanna Leimio**, Sosiaalialan osaamiskeskus Verso

projektipäällikkö **Raija Harju-Kivinen**, Keski-Suomen sairaanhoitopiiri
hyvinvointikoordinaattori **Susanna Mutanen**, Keski-Suomen sairaanhoitopiiri
hyvinvointikoordinaattori **Nina Peränen**, Keski-Suomen sairaanhoitopiiri

suunnittelija **Kia Koivusilta**, Pirkanmaan liitto
hankepäällikkö **Maarit Varjonen-Toivonen**, Pirkanmaan sairaanhoitopiiri

ehkäisevän päihde- ja mielenterveystyön koordinaattori **Helena Törmi**,
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri

ehkäisevän päihdetyön asiantuntija **Sanna Ahtiainen**,
Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden Eksote

projektipäällikkö **Marika Vartiainen**, Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry

Lisäksi kiitokset asiantuntemuksesta ja kommenteista oppaaseen:

aluehallintovirastojen ehkäisevästä päihdetyöstä vastaavat ylitarkastajat:

Raija Fors, Heli Heimala, Jenni Lahtinen, Katja Maksimainen,
Linda Dalbom, Sanna Ylitalo

Päihdetyön alueellinen asiantuntijaverkosto

Päihdetyön varhaisen tunnistamisen ja tuen verkosto (VARTU)

Ehkäisevän päihdetyön järjestöverkosto

sekä seuraavat asiantuntijat THL:stä **Minna Kesänen, Saara Rapeli, Tapani Kauppinen,**
Katariina Warpenius, Airi Partanen ja **Heidi Ruohio** sekä

EHYT ry:stä **Annika Eloranta, Päivi Christensen, Kiti Haukilahti** ja **Timo Nerko**.

VINKKILISTA

KUNTIEN JA HYVINVOINTIALUEIDEN PÄÄTTÄJILLE:

Näin varmistat tehokkaan ehkäisevän päihdetyön

- Tunne alueesi päihde-, tupakka- ja rahapelitilanne sekä päihde- ja riippuvuushaittojen ehkäisemiseksi tehtävä työ.
- Varmista tilanteen ja työn seuranta ja raportointi.
- Varmista ehkäisevän päihdetyön laadukas johtaminen ja koordinointi – nimeä vastuutahot, kokoa ja aktivoi monialaiset verkostot, huolehdi suunnitelmallisuudesta.
- Varmista että alueellasi tehtävä ehkäisevä päihdetyö perustuu käytäntöihin, joiden toimivuudesta on luotettavaa tietoa.
- Varmista, että työn laadukkaalle toteuttamiselle on riittävät resurssit.
- Hyödynnä alueeltasi löytyviä voimavaroja, kuten työn kannalta oleellisia verkostoja, osaavia eri alojen ammattilaisia ja hyviä toimintatapoja.
- Varmista, että ehkäisevä päihdetyö toteutuu kaikkien eri ikäryhmien kohdalla, riskiryhmiä unohtamatta.
- Nosta kuntalainen ehkäisevän päihdetyön keskiöön – varmista osallisuus esimerkiksi mahdollistamalla järjestöyhteistyö, hyödyntämällä kokemusasiantuntijuutta ja käyttämällä asukas- ja asiakasraateja.

LUKIJALLE

Ehkäisevä päihdetyö on toimintaa, jonka tavoitteena on parantaa hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta. Tavoitteeseen päästään edistämällä päihteettömiä, savuttomia ja nikotiinittomia elintapoja, ehkäisemällä ja vähentämällä päihdeiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöä sekä rahapelaamista ja niistä aiheutuvia haittoja sekä lisäämällä ymmärrystä niihin liittyvistä laajemmista ilmiöistä. Työ edistää osaltaan perus- ja ihmisoikeuksia ja tasa-arvoa sekä tukee ammattilaisten, yhteisöjen ja asukkaiden kykyä ymmärtää eri taustoista tulevia ihmisiä.

Ehkäisevä päihdetyö huomioi kaikki ehkäisevän päihdetyön sisältöalueet eli alkoholin, tupakka- ja nikotiinituotteet, huumausaineet ja muut päihthemystarkoituksessa käytetyt aineet sekä rahapelaamisen. Laadukkaana ehkäisevän työn peruspilareita ovat tutkittu tieto, pitkäjänteisyys ja koordinaatio.

Ehkäisevä päihdetyö kuuluu ehkäisevän päihdetyön järjestämistä koskevan lain mukaan kuntien ja hyvinvointialueiden tehtäviin. Se edellyttää tiivistä yhteistyötä myös valvontaviranomaisten, elinkeinoelämän ja yleishyödyllisten yhteisöjen, kuten järjestöjen, seurakuntien ja uskonnollisten yhteisöjen kanssa. Ollakseen vaikuttavaa, ehkäisevän työn tulee olla kiinteä osa kuntien ja hyvinvointialueiden pitkäjänteistä perustyötä ja näkyä kaikissa keskeisissä strategioissa ja suunnitelmissa.

Tämän oppaan tavoitteena on selkeyttää kuntien ja hyvinvointialueiden roolia, vastuita ja mahdollisuuksia ehkäisevässä päihdetyössä sekä tarjota työhön konkreettisia työkaluja ja esimerkkejä laadukkaasta ehkäisevästä päihdetyöstä. Opas tukee erityisesti kuntien ja hyvinvointialueiden ehkäisevää päihdetyötä koordinoivien vastuuhenkilöiden, eri ammattilaisten, toimielinten ja monialaisten työryhmien työtä. Se konkretisoi päättäjille ne osa-alueet ja resurssit, joita laadukkaasti toteutettu ehkäisevä päihdetyö edellyttää.

Oppaan ensimmäisessä luvussa käydään läpi ehkäisevän päihdetyön keskeisiä käsitteitä ja lähtökohtia, eri toimijoiden rooleja sekä paikkaa osana hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämisen kokonaisuutta. Toisessa luvussa tutustutaan ehkäisevää päihdetyötä tukeviin rakenteisiin ja kolmannessa luvussa puolestaan tietoperustaisen ehkäisevän päihdetyön varmistamiseen. Neljännessä luvussa avataan laadukasta ehkäisevää päihdetyötä eri toimintaympäristöissä, kuten kouluissa ja oppilaitoksissa, nuorisotyössä, muissa vapaa-ajan ympäristöissä ja työpaikoilla. Viidennessä luvussa kerrotaan ehkäisevän päihdetyön sisällöistä sosiaali- ja terveyspalveluissa. Kuudes luku kokoaa yhteen ehkäisevän päihdetyön vaikuttavan viestinnän lähtökohtia.

Oppaan luvut 1–3 ja 6 on suunnattu niin kuntien kuin hyvinvointialueiden toimijoille. Luku 4 painottuu enemmän kuntiin ja luku 5 hyvinvointialueiden sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin.

Opas pohjautuu aiempiin Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen ehkäisevän päihdetyön tukimateriaaleihin. Käytännössä opas on uudistettu ja laajennettu versio *Ehkäisevä päihdetyö peruspalveluissa – Opas kunnan ehkäisevään päihdetyöhön* -julkaisusta (THL 2012). Lisäksi oppaassa on hyödynnetty *Mielenterveys- ja päihdetyö osana kunnan hyvinvointia – Opas strategiseen suunnitteluun* (Laitila 2013) sekä *Laatutähteä kiertämässä – Ehkäisevän päihdetyön laatukäsikirja* (Soikkeli & Warsell 2013) -julkaisujen sisältöjä.

Kymmenessä vuodessa on kuitenkin muuttunut paljon. Viimeisimpänä juuri käynnissä oleva sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus, joka tuo hyvinvointialueet kuntien rinnalle ehkäisevän päihdetyön toimijoiksi. Käsissäsi olevan oppaan myötä ehkäisevän päihdetyön perusta on päivitetty 2020-luvulle.

1

Ehkäisevä päihdetyö – mistä on kyse?

Ehkäisevällä päihdetyöllä edistetään hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta paitsi yksilöiden ja yhteisöjen jokapäiväisessä elämässä niin myös laajemmin yhteiskunnassa. Alkoholista, huumeista, tupakka- ja nikotiinituotteista sekä rahapelaamisesta aiheutuu monenlaisia haittoja käyttäjän itsensä lisäksi läheisille, muille ihmisille, yhteisöille ja yhteiskunnalle. Terveydelliset, sosiaaliset ja taloudelliset haitat heikentävät työn tuottavuutta sekä kuormittavat kuntien ja hyvinvointialueiden palveluita ja taloutta. Kunnat ja hyvinvointialueet ovat avainasemassa ehkäisevän päihdetyön toteuttamisessa.

Ehkäisevä päihdetyö kuuluu kuntien ja hyvinvointialueiden lakisääteisiin tehtäviin. Ehkäisevällä päihdetyöllä voidaan edistää kuntien ja alueiden elinvoimaa, kuntalaisten yhdenvertaisuutta ja kestäväen kehityksen tavoitteita. Ehkäisevän päihdetyön järjestämistä koskevan lain (523/2015) tarkoituksena on varmistaa ehkäisevän päihdetyön toimintaedellytykset koko maassa ja edistää siten terveyden ja hyvinvoinnin tasa-arvoa.

Kun ehkäisevässä päihdetyössä onnistutaan

- yhä useampien on mahdollista omaksua elintavat, joihin ei kuulu alkoholin riskikäyttöä, tupakka- tai nikotiinituotteiden käyttöä, haitallista rahapelaamista tai muuta päihteiden tai lääkkeiden haitallista käyttöä,
- yhä harvempi kokee haittoja päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käytöstä tai rahapelaamisesta,
- päihde- ja riippuvuusongelmista aiheutuvia haittoja kokevien oikeudet toteutuvat paremmin.

Ehkäisevän päihdetyön perusteet

Ehkäisevällä päihdetyöllä

- vahvistetaan päihteiden ja tupakka ja -nikotiinituotteiden käyttöön sekä rahapelaamiseen vaikuttavia suojaavia tekijöitä sekä poistetaan tai vähennetään riskitekijöiden vaikutusta,
- vaikutetaan päihteisiin, tupakka- ja nikotiinituotteisiin ja rahapelaamiseen liittyviin tietoihin ja asenteisiin sekä riippuvuusongelmia kokevien ihmisten perusoikeuksien toteutumiseen,
- ehkäistään ja vähennetään alkoholin, tupakka- ja nikotiinituotteiden, huumausaineiden sekä päihtymiseen käytettävien lääkkeiden käyttöä ja rahapelaamista sekä niistä aiheutuvia terveydellisiä, sosiaalisia ja taloudellisia haittoja yksilöille, yhteisöille ja yhteiskunnalle.

Käytännössä ehkäisevää päihdetyötä tehdään vähentämällä päihteiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden ja rahapelien kysyntää, saatavuutta ja tarjontaa toimiviksi todetuilla menetelmillä, viestinnällä ja vahvistamalla ehkäisevän työn rakenteita.

Tiesitkö?

Suojaavat tekijät ja riskitekijät

Suojaava tekijä on yksilön, yhteisön tai yhteiskunnan piirre, joka ehkäisee tai vähentää riskiä päihdeiden, tupakka- ja nikotiini- tuotteiden käytön tai rahapelaamisen aloittamiseen tai ongelmien syntyyn.

Suojaavia tekijöitä ovat esimerkiksi:

- turvallinen ja kannustava kasvuympäristö, kasvua tukeva varhaiskasvatus ja perusopetus
- hyvät tunne- ja vuorovaikutustaidot
- turvalliset ja luottamukselliset sosiaaliset suhteet lähiyhteisöissä
- vallitseva päihteisiin ja muihin riippuvuuksiin liittyvä kulttuuri, eli päihde-, tupakka- ja nikotiini- sekä rahapelihaittoja ehkäisevät ja stigmaa purkavat asenteet sekä
- päihdeiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden tai rahapelien vaikea saatavuus (esim. tiukka ikärajakontrolli)

Riskitekijä on yksilön, hänen lähisuhteidensa, yhteisönsä tai yhteiskunnan ominaisuus, tilanne tai tapahtuma, joka tietyissä olosuhteissa tai tietyissä ryhmissä lisää jonkin tietyn häiriön tai ongelman todennäköisyyttä.

Riskitekijöitä ovat esimerkiksi:

- kasvuympäristön monimuotoiset ongelmat, kuten väkivalta ja laiminlyönnit sekä turvattomuus ja osattomuus
- toimeentulon tai työllistymisen ongelmat
- yksinäisyys, heikot sosiaaliset suhteet, sairastuminen
- vallitseva päihteisiin ja muihin riippuvuutta aiheuttaviin toimintoihin myönteisesti suhtautuva kulttuuri
- päihdeiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden tai rahapelien helppo saatavuus (esim. ikärajakontrollin heikkous)

Vaikuttava ehkäisevä päihdetyö on laaja-alaista, tavoitteellista ja kohderyhmien tarpeet huomioivaa. Se perustuu paikallisen tilanteen seurantaan ja arviointiin sekä vuorovaikutukseen eri toimijoiden kesken. Työssä hyödynnetään monenlaisia tieteelliseen näyttöön ja hyviin käytäntöihin perustuvia menetelmiä.

Ehkäisevää päihdetyötä voidaan kohdentaa eri ryhmiin ja yhteiskunnan eri toimintoihin. Usein puhutaan eri tasoista, joita ovat esimerkiksi yhteiskunta laajasti, erilaiset palvelujärjestelmät, yhteisöt, lähisuhteet tai yksilöt. Muutos yhdellä tasolla voi heijastua toisaalle, ja tasojen rajat ovat limittäisiä. Tarpeet ohjaavat työn kohdentamista.

Yhteiskunnan tasolla ehkäisevää päihdetyötä tehdään valtion, alueiden, kuntien tai kansalaisyhteiskunnan kontekstissa vaikuttamalla politiikkaan ja lainsäädäntöön, ehkäisevän työn rakenteisiin, yhteiskunnalliseen keskusteluun tai yleiseen mielipiteeseen.

Palvelujärjestelmiä ovat esimerkiksi sosiaali- ja terveystalvet, opiskeluhuollon palvelut tai työllistämispalvelut, joissa huomiota voidaan kohdistaa johtamiseen, asiakaslähtöisyyteen tai ehkäisyyn sekä hoidon ketjuihin ja kokonaisuuteen.

Yhteisöinä pidetään esimerkiksi asuinalueita, päiväkoteja, kouluja ja oppilaitoksia, työpaikkoja sekä vapaa-ajan yhteisöjä, kuten harrastusyhteisöjä. Näissä vaikuttamista voidaan kohdentaa vallitsevaan päihiteisiin ja muihin riippuvuuksiin liittyvään kulttuuriin, jota rakennetaan johtamisella, työkäytännöissä ja puhetoissa.

Lähisuhteissa huomio on pari-, perhe- ja ystävyysuhteissa, vanhemmuudessa sekä niiden vaikutuksissa asenteisiin ja käyttäytymiseen.

Yksilötasolla painottuu esimerkiksi kunnioittava kohtaaminen, puheeksiotto, neuvonta ja ohjaus sekä elämänhallinnan vahvistaminen ja tukeminen.

Ehkäisevä päihdetyö on tärkeää kohdistaa kaikenikäisiin kuntalaisiin elämänkulun eri vaiheissa. Jo elämänkulun alussa vahvistetaan päihteiltä ja riippuvuuksilta suojaavia tekijöitä sekä ehkäistään tai pienennetään niiden riskiä lisäävien tekijöiden vaikutusta. Väestön ikääntyessä on yhä tärkeämpää huolehtia työssäkäyvien ja ikääntyneiden työ- ja toimintakyvystä, joita myös päihteet ja riippuvuudet kuormittavat. Vastaavasti elämänkulun taitekohdat on hyvä pitää mielessä.

Tiesitkö?

Vaikuttavaa työtä toimivaksi todetuilla menetelmillä

Ehkäisevän päihdetyön vaikuttavuutta voidaan hahmottaa esimerkiksi vaikutusketjulla. Yhteiskunnallinen vaikuttavuus on ihmisten hyvinvoinnissa, terveydessä tai yhteisöjen elinvoimassa tapahtuvaa myönteistä kehitystä, joka hyödyttää yhteiskuntaa. Vaikuttavuus edellyttää vaikutuksia, jotka ovat konkreettisia muutoksia ihmisissä tai rakenteissa. Tavoiteltujen vaikutusten syntyminen edellyttää tekoja ja resurssipanosta.

Toimivaksi todetut menetelmät ovat ehkäisevän päihdetyön järjestämistä koskevassa laissa tarkoitettuja tieteelliseen näyttöön perustuvia ja hyviä käytäntöjä. Ne ovat THL:n hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen -toimintamallien arviointikriteerejä mukaillen menetelmiä ja toimintamalleja, joista on tutkimus-, asiantuntija- ja/tai kokemustiedon perusteella luotettavaksi arvioitua näyttöä.

Ks. lisää: Heliskoski 2018.

Ehkäisy päihdetyön kokonaisuudessa

Päihdetyö on perinteisesti jaettu ehkäisevään ja korjaavaan päihdetyöhön. Viime aikoina on korjaavan päihdetyön sijaan alettu puhua tuesta, hoidosta ja kuntoutuksesta.

Yleinen eli niin sanottu universaali ehkäisy kohdistuu koko väestöön hyödyttäen kaikkia tai jotakin väestöryhmää riippumatta mahdollisista aikaisemmista kokemuksista päihteistä, tupakka- tai nikotiiniuutteista tai rahapelaamisesta. Yleinen ehkäisy ei aina edellytä yksilöltä tietoista päätöstä osallistumisesta – esimerkkejä ovat koulujen ja oppilaitosten linjaukset tai pelisäännöt päihteiden käytöstä, sekä päihde-, tupakka- ja rahapelikasvatus. Vastaavasti nuorisotyössä tai työpaikoilla tehdyt päihdeohjelmat sekä koko väestölle suunnatut kampanjat ovat yleistä ehkäisyä.

Riskiehkäisyssä kohderyhmä on määritelty riskialttiin elinympäristön tai elämäntavan, ongelmia ennakoivan päihteiden käytön tai rahapelaamisen, tai jonkin muun ongelmia ennakoivan oireilun tai häiriön perusteella. Riskiehkäisyä voidaan jaotella valikoituun ja kohdennettuun ehkäisyyn sekä varhaiseen puheeksiottoon ja tunnistamiseen. Myös haittojen vähentäminen nähdään usein riskiehkäisyinä.

Valikoidussa ehkäisyssä kohdennetaan toimia haavoittuviin ryhmiin, joissa riski päihteiden ja tupakka- ja nikotiiniuotteiden käytölle tai rahapelaamiselle saattaa olla suurempi. Tavoitteena on haavoittuvassa asemassa olevien mahdollisuuksien parantaminen. Esimerkki valikoidusta ehkäisystä on rahapelihaittojen ehkäisy kohdentamalla pelisalien asiakkaille viestintää tukea tarjoavista auttavista puhelimesta.

Kohdennetussa ehkäisyssä toimet kohdentuvat yksilöihin, joilla on erityinen päihde- ja riippuvuusongelmien kehittymiseen liittyvä riski. Esimerkki kohdennetusta ehkäisystä on mini-intervention lisäksi Voimaperheet -toimintamalli, jossa lastenneuvolassa tunnustetaan käytösongelmaiset lapset, joiden perheille tarjotaan vanhemmuustaitoja kehittävä kohdennettu interventio.

Sekä valikoitua että kohdennettua ehkäisyä tehdään siinä vaiheessa, kun kohderyhmä ei välttämättä vielä lainkaan käytä päihteitä tai tupakka- ja nikotiini tuotteita tai pelaa rahapelejä.

Puheeksioton ja varhaisen tunnistamisen tavoitteena on löytää ajoissa ne yksilöt, joilla esiintyy alkoholin riskikäyttöä, tupakka- tai nikotiini tuotteiden käyttöä tai ongelmallista rahapelaamista. Puheeksiotto ja varhainen tunnistaminen täydentää riskiehkäisyä. Tavoitteena on, että sosiaali- ja terveydenhuollon ja muun kohtaavan työn ammattilaiset ottavat päihteiden sekä tupakka- ja nikotiini tuotteiden käytön ja rahapelaamisen systemaattisesti puheeksi. Puheeksiotto on paikallaan myös silloin, kun ihmisen elämässä on havaittu riskiä lisääviä tekijöitä, kuten esimerkiksi merkittäviä elämänmuutoksia. Mikäli huoli herää, tarjotaan tukea ja motivoidaan muutokseen hyödyntäen **mini-interventiota, eli lyhytneuvontaa**.

Haittojen vähentäminen täydentää ehkäisevää työtä sekä hoitoa ja kuntoutusta. Se pyrkii vähentämään esimerkiksi päihteitä käyttävälle sekä hänen läheisilleen tai lähiyhteisöilleen aiheutuvia haittoja esimerkiksi silloin, kun haitallisen päihteiden käytön lopettaminen ei ole yksilölle syystä tai toisesta mahdollista. Esimerkki haittojen vähentämisestä on huumeita käyttäville ihmisille suunniteltu terveysneuvonta ja puhtaiden käyttövälineiden vaihto tai ympäristötyö. Haittojen vähentämistä ovat erilaiset rahapelaamisen hallintaa tukevat työkalut, kuten tappiorajojen asettaminen. Haittojen vähentämistä voidaan pitää ongelmien syvenemisen ehkäisyä.

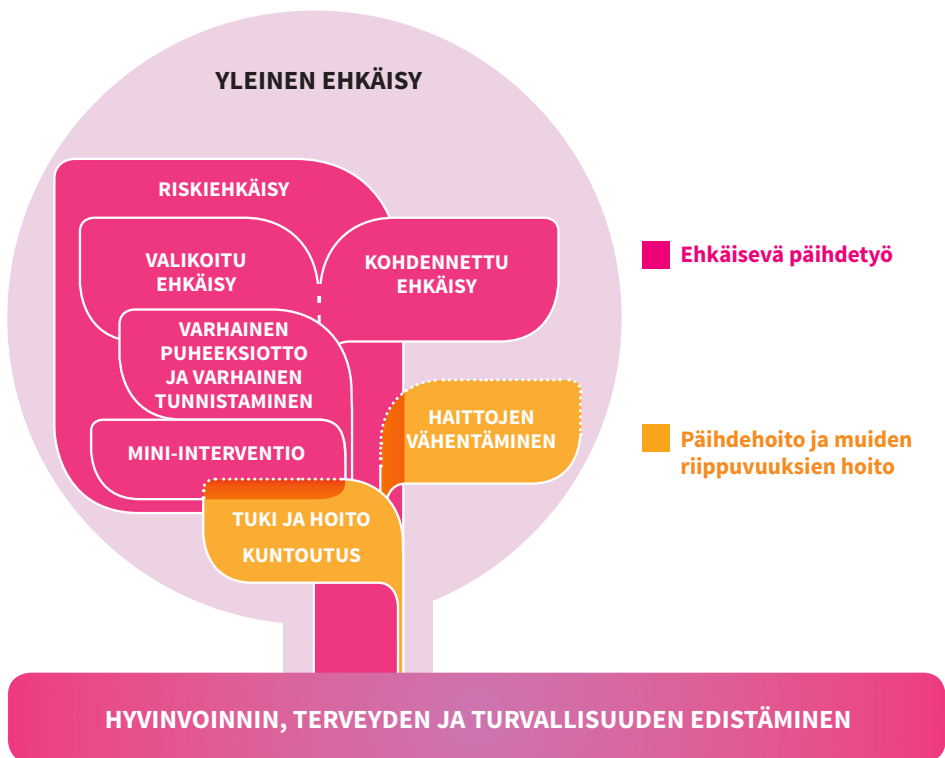
Tiesitkö?

Ympäristötyö

Ympäristötyö tarkoittaa esimerkiksi päihteitä käyttävien ihmisten asumisyksiköiden sekä asumisyksikön lähinaapuruston ja viranomaisten koordinoitua yhteistyötä, jonka tavoite on vähentää yksikön toiminnasta mahdollisesti aiheutuvia haittoja ja lieveilmiöitä. Käytännössä työ sisältää aktiivista jalkautumista, naapurien kohtaamista, asuinalueen siisteyden ja turvallisuuden ylläpitoa, yhteisöllisiä tapahtumia, avointa tiedottamista sekä kaikille avoimia keskustelufoorumia ja aktiivista viestintää.

Puheeksiotto, varhainen tunnistaminen ja mini-interventio sekä haittoja vähentävä työ muodostavat polun **hoitoon ja kuntoutukseen**. Tukitoimien sekä hoidon ja kuntoutuksen aikana on mahdollista ja tarpeen tehdä ehkäisevää työtä. Hoidon aikana voidaan tunnistaa jonkin muun päihteen tai tupakka- ja nikotiinituotteen huolta herättävä käyttö tai haitallinen rahapelaaminen ja tehdä lyhytneuvontaa.

Ehkäisevä päihdetyö on osa hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämistä. Työllä on yhtymäkohtia esimerkiksi mielenterveyden edistämiseen sekä tapaturmien ja väkivallan ehkäisyyn. Riippuvuudet ja mielenterveysongelmat kytkeytyvät usein yhteen ja päihtymys puolestaan lisää riskiä tapaturmiin ja väkivaltaan. Myös rahapeli-ongelmat lisäävät lähisuhdeväkivallan riskiä. Ehkäisevää päihdetyötä, hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämistä sekä mielenterveyden edistämistä voidaan tehdä päihdehoidossa ja kuntoutuksessa esimerkiksi vahvistamalla arjen taitoja, terveellistä arkirytmiiä ja positiivista mielenterveyttä.

Kuva 1. Ehkäisevän päihdetyön sijoittuminen päihdetyön kokonaisuuteen.

Tiesitkö?

Ehkäisevä päihdetyö ja mielenterveyden edistäminen

Ehkäisevällä päihdetyöllä ja mielenterveyden edistämisen teoriataustassa on yhtäläisyyksiä: molemmissa pyritään vaikuttamaan suojaaviin ja riskitekijöihin niin yhteiskunnan, yhteisön kuin yksilöiden tasolla. Tiedetään, että päihde- ja riippuvuusongelmilla sekä mielenterveyden ongelmilla sekä niiltä suojaavilla tekijöillä on vahva yhteys.

Mielenterveyden edistäminen tarkoittaa toimintaa, joka tukee hyvän, positiivisen mielenterveyden toteutumista ja lisää suojaavia tekijöitä. Myös ehkäisevässä päihdetyössä huomioidaan suojaavien tekijöiden vahvistaminen riskitekijöiden ehkäisyn rinnalla. Lisäksi mielenterveyden edistämisestä poiketen ehkäisevässä päihdetyössä painotetaan pähteiden, tupakka- ja nikotiini- tuotteiden ja rahapelien tarjonnan ja saatavuuden ehkäisyä.

Mielenterveyden edistäminen ja ehkäisevä päihdetyö tuovat hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämisen kokonaisuuteen omat erityiset voimavarakeskeisyyden ja riskien ehkäisyn näkökulmat.

Ehkäisevä päihdetyö kuuluu kaikille

Ehkäisevän päihdetyön työtavat ja käytetyt menetelmät vaihtelevat eri toimijoilla, mutta tavoitteet ovat yhteiset. Jokaisella toimijalla on ehkäisevän työn kokonaisuudessa oma selkeä roolinsa. Mitä useampi edistää samoja tavoitteita, sitä suurempi vaikuttavuus työllä on mahdollista saavuttaa. Olennaista on eri toimijoiden kumppanuus, samanaikaiset ja -suuntaiset toimet sekä työn yhteensovittaminen, koordinointi ja johtaminen.

Kuntien vastuulla on edistää ehkäisevää päihdetyötä eri hallinnonaloilla varhaiskasvatuksesta kouluihin ja oppilaitoksiin sekä nuorisotyöhön ja muihin vapaa-ajan ympäristöihin, työllisyys- ja kotouttamispalveluita tai yhdyskuntasuunnittelua unohtamatta. **Hyvinvointialueilla** tulee huolehtia paitsi kuntien ja hyvinvointialueen työn yhteensovittamisesta sekä kuntien tuesta, mutta myös siitä, että ehkäisevää päihdetyötä toteutetaan eri-ikäisten ihmisten sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. Lisäksi tarpeen on sopia sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten asiantuntijuuden käytöstä kuntayhteistyössä. **Päättäjät** ovat avainasemassa ehkäisevän päihdetyön mahdollistajina, edistäjinä ja puolestapuhujina niin kunnissa kuin hyvinvointialueillakin.

Järjestöt, seurakunnat ja uskonnolliset yhteisöt tekevät monipuolista ehkäisevää päihdetyötä tarjoamalla matalan kynnyksen kohtaamispaikkoja, mielekästä päihdetöntä toimintaa ja vertaistukea sekä tietoa ehkäisevän päihdetyön menetelmistä tai viestimällä riskeistä. **Poliisi** puolestaan tekee ehkäisevää päihdetyötä esimerkiksi puutumalla alaikäisten päihteiden käyttöön, ehkäisemällä humalajuomisesta aiheutuvia haittoja partioimalla yöaikaan ravintoloiden sulkeutuessa, ohjaamalla rattijuopumuksesta kiinnijääneet hoidon piiriin, oppilaitosyhteistyöllä ja viestimällä.

Muista valvontaviranomaisista **alkoholi- ja ympäristöterveydenhuollon tarkastajilla** on merkittävä rooli ehkäisevässä työssä elinkeinon vastuullisen toiminnan valvojina. Käytännössä he tukevat esimerkiksi kunnissa toteutettavaa Pakka-toimintamallia (ks. lisää Yhteisöjen arjessa -luku) ohjaamalla elinkeinotoimijoita vastuulliseen vähittäismyyntiin ja anniskeluun sekä toimimalla yhteistyössä paikallisten ehkäisevän päihdetyön toimijoiden kanssa.

Paikalliset elinkeinotoimijat huolehtivat vastuullisesta myynnistä ja anniskelusta käytännössä. Tehokkaan ikärajavälön ja päihtyneille anniskelun kiellon tai muun vastuullisen toiminnan toteuttaminen on viime kädessä vähittäismyynnin ja anniskeluravintoloiden vastuulla. **Media** voi puolestaan nostaa esiin päihteiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden ja rahapelaamisen riskejä ja haittoja sekä herätellä yhteisöjä toimintaan sekä motivoida avun hakemiseen.

Laki edellyttää niin kunnilta kuin hyvinvointialueiltaakin asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien varmistamista päihde-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisyssä.

(Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä 523/2015,6 §).

Asukkailla on yhteisön jäseninä ja palveluiden käyttäjinä tärkeä rooli ehkäisevässä päihdetyössä – siihen vaikuttavassa päätöksenteossa, toiminnan tietopohjan vahvistamisessa sekä sen suunnittelussa ja toteuttamisessa. Asukkaat voivat tuoda esiin kokemuksiaan ja havaintojaan ympäristössä havaitsemistaan haitoista, toimivista palveluista tai palveluiden epäkohdista. Asukkaat voivat myös tuoda esiin havaintojaan elinkeinon vastuullisuustoiminnasta, kuten ikärajavällynnästä. Asukkaita voidaan kuulla esimerkiksi asukasraadeissa.

Yhteisön toteuttamaa konkreettista ehkäisevää päihdetyötä on esimerkiksi vanhempien jalkautuminen erilaisiin tapahtumiin tai festivaaleille. Vanhemmat voivat esimerkiksi sopia oman lähiyhteisönsä vanhempien kesken pelisäännöt alaikäisten alkoholin tai tupakka- ja nikotiinituotteiden käytölle.

Olennaista on miettiä osallistumisen tukemisen tapoja väestöryhmittäin haavoittuvimmat ryhmät huomioiden. Osallisuuden edistämisen tulee olla osa toiminnan rakenteita ja käytäntöjä. Käytännössä toiminnan kohderyhmä tulisi huomioida ja ottaa mukaan aina kun suunnitellaan, kehitetään tai toteutetaan toimintaa.

Parhaimmillaan asukkaiden ja palveluiden käyttäjien osallisuus mahdollistaa kuulluksi tulemisen ja itselle tärkeiden asioiden edistämisen. Lisäksi se voimaannuttaa yhteisön jäseniä, edesauttaa palveluiden laadun ja asiakaslähtöisyyden kehittämistä, sekä vähentää päihde- ja rahapeliongelmiin liittyvää kielteistä leimaa ja syrjintää.

Taulukko 1. Esimerkkejä ehkäisevästä päihdetyöstä osallisuuden eri tasoilla (soveltaen Piipponen & Kurikka 2020).

Tieto-osallisuus

- tuottaa riittävästi ja monikanavaisesti tietoa päihdeiden ja tupakka- ja nikotiinutuotteiden käytöstä ja rahapelaamisesta sekä niiden haitoista, sekä mahdollisuuksista ehkäistä niitä ja mahdollistaa asukkaiden näkemysten keruun, kuten:
 - verkkosivut, tietolehtiset, tiedotteet,
 - päihdetilanne-kysely ja
 - palautekyselyt.

Päätöksenteko-osallisuus

- tarjoaa eri asukasryhmille soveltuvia mahdollisuuksia osallistua ehkäisevää päihdetyötä koskevaan päätöksentekoon sekä sen valmisteluun, kuten:
 - anniskeluluvista annettavat lausunnot ja
 - päätösten vaikutusten arviointi ennalta.

Suunnittelu-osallisuus

- tarjoaa eri asukasryhmille soveltuvia tapoja osallistua ehkäisevän päihdetyön suunnitteluun ja kehittämiseen, kuten:
 - asukasraadit ja
 - kokemusasiantuntijuus.

Toimeenpano-osallisuus

- tukee ja mahdollistaa osallistumista ehkäisevän päihdetyön toimien toteuttamiseen käytännössä, kuten:
 - naapuruston vanhempien yhteiset pelisäännöt,
 - vanhempien jalkautuminen nuorten tapahtumiin,
 - ravintoloiden asiakasarvioinnit,
 - vertaistuki ja
 - ympäristötyö.

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö johtaa ehkäisevää päihdetyötä. **Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen** lakisääteisiin tehtäviin kuuluu puolestaan ehkäisevän päihdetyön kansallinen ohjaus ja kehittäminen. Vastaavasti **aluehallintovirastojen** tehtäviin kuuluu toimialueensa ehkäisevän päihdetyön ohjaaminen sekä sen suunnittelu ja kehittäminen yhteistyössä muiden viranomaisten ja yhteisöjen kanssa. Lisäksi niin aluehallintovirastojen kuin hyvinvointialueiden tehtäviin kuuluu tukea toimialueensa kuntia ehkäisevän päihdetyön toteuttamisessa ja kehittämisessä (ks. lisää Varmalla pohjalla -luku).

Työtä ohjaavia peruseriaatteita

Ehkäisevässä päihdetyössä eettisyys vaatii erityishuomiota, koska päihtheisiin ja riippuvuuksiin liittyy paljon kielteistä leimaavaa ajattelua, ennakkoluuloja ja syrjintää. Eettisyys syntyy monista eri tekijöistä. Luottamuksen rakentaminen, kunnioittava kohtaaminen, avoimuus eri näkökulmille sekä pyrkimys näihin nojaavaan yhteistyöhön ovat ehkäisevän päihdetyön ytimessä. Ehkäisevän päihdetyön toimijoiden ammattietiikkaan kuuluu lisätä ymmärrystä päihdeilmiöstä ja siihen liittyvistä haavoittuvuuksista, mutta myös tuoda yhteiskunnalliseen keskusteluun tietoa siitä mikä toimii ja mikä ei, kun näihin ongelmiin etsitään ratkaisuja.

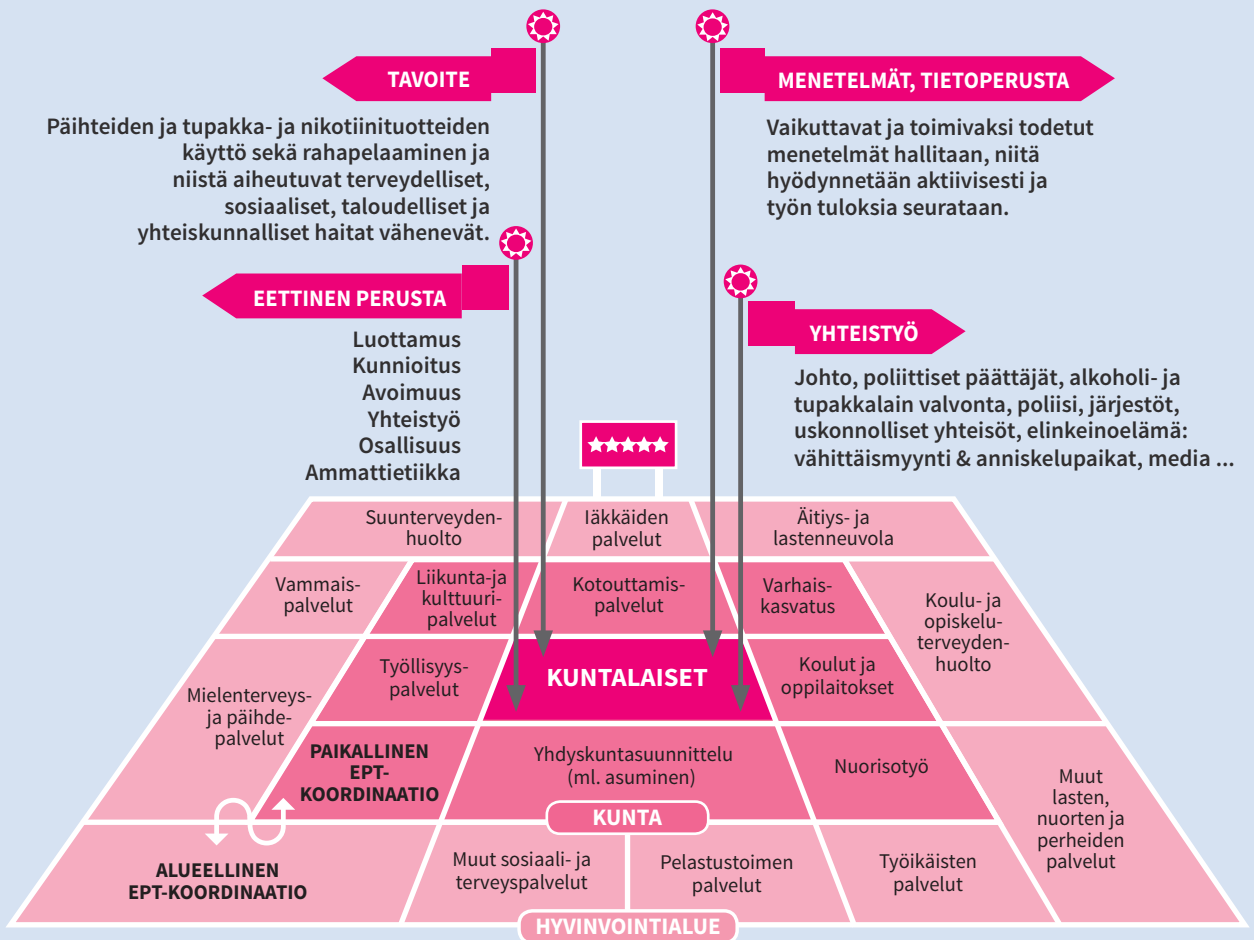
Kun pohdit työsi eettistä perustaa, tarkista seuraavat asiat:

- Työssä on huomioitu päihde- ja riippuvuustyötä ohjaavien lakien (esim. 523/2015; 612/2021; 549/2016) sisällöt.
- Työn taustaoletukset ja -arvot on tuotu selkeästi esiin.
- Työ perustuu tutkittuun tietoon.
- Tarjottu tieto on totuudenmukaista, ajantasaista, hyödyllistä ja ymmärrettävää ja se on esitetty kunnioittavasti.
- Kaikkien ihmisten kunnioittava kohtaaminen on varmistettu.
- Työ ja viestintä on sovitettu kohderyhmän kulttuuriin ja arvoihin niitä kunnioittaen (ns. kulttuurisensitiivisyys).
- Kehittämistyöhön, suunnitteluun ja toteuttamiseen on osallistettu ne, joihin toimintaa suunnataan, sekä on varmistettu vapaaehtoisuus ja se, että ihmisillä on riittävä ymmärrys siitä, mihin he ovat sitoutuneet.
- Kohdehenkilöiden perus- ja ihmisoikeudet sekä mielipiteenvapaus on varmistettu, eikä heitä vahingoiteta tai aiheuteta heille haittaa.
- On huolehdittu siitä, että työ tuottaa kohderyhmille osoitettavissa olevaa hyötyä.
- Moralisointia on vältetty.
- Luottamuksellinen tieto on suojattu.
- Kohdehenkilöille on mahdollistettu valitusten tekeminen ja palautteenanto.
- Yhteiskunnalliseen keskusteluun on osallistuttu tutkittuun tietoon nojaten.

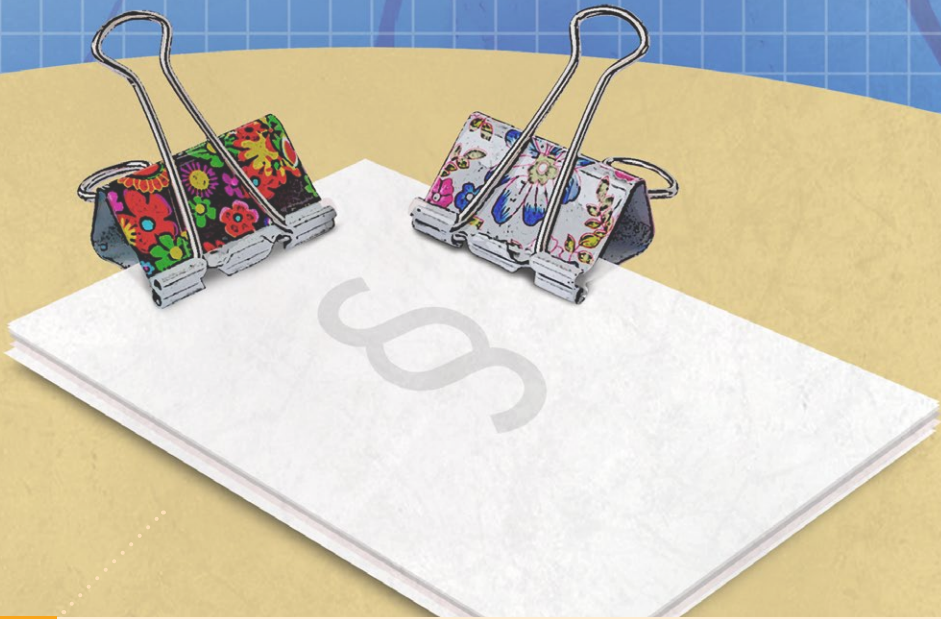
Kulttuurisensitiivinen työote kuuluu ehkäisevään päihdetyöhön. Vuorovaikutuksessa kulttuurisensitiivisyys tarkoittaa kulttuurista kunnioittamista niin, että kummallakin osapuolella on oikeus ilmaista omaa kulttuuriaan, ja tulla hyväksytyksi ja kuulluksi.

Kulttuuritausta on syytä huomioida työssä laajemmin kuin vain iän ja sukupuolen näkökulmasta. On myös hyvä huomioida miten kulttuuri mahdollisesti vaikuttaa ihmisten arvoihin, asenteisiin tai käyttäytymiseen. Kulttuurin erityispiirteet tai perinteet voivat esimerkiksi joko suojata päihteiden ja tupakka- ja nikotiini tuotteiden käytöltä ja rahapelaamiselta tai toisaalta lisätä riskiä niihin. Toiminnan suunnittelussa voidaan pohtia esimerkiksi sitä, millaisia erilaisia merkityksiä yhteisöllä ja perheellä on, miten eri tavoin päihteistä puhutaan tai mitä jos oman perheen toimintatavat ovat vahvasti ristiriidassa valtakulttuurin kanssa? Tieto ja ymmärrys auttavat tunnistamaan vaikuttavampia tapoja tehdä ehkäisevää päihdetyötä eri kulttuuritaustoista tulevien ihmisten kanssa.

Laadukas ehkäisevä päihdetyö on osiensa summa. Se tarkoittaa yhteisesti jaettuina tavoitteita ja ymmärrystä toimivista ratkaisuista, joita on yhdessä laajalla toimijajoukolla toteutettava kunnissa ja hyvinvointialueilla kuntalaisten hyväksi eettisesti kestävällä tavalla.

Kuva 2. Ehkäisevän päihdetyön laadukas kokonaisuus.

2

Varmalla pohjalla

Ehkäisevä päihdetyö perustuu lakiin ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä. Kunnat ja hyvinvointialueet huolehtivat ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä alueellaan. Ehkäisevän päihdetyön järjestäminen kannattaa sovittaa yhteen hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen järjestämisen kanssa. Pitkäjänteisyyttä ja tehokkuutta ehkäisevään päihdetyöhön saadaan varmistamalla työlle perusrakenteet. Rakenteet eivät ole itseisarvo, mutta laadukkaat rakenteet voivat edesauttaa myös itse toiminnan laatua.

Vaikuttava ehkäisevä päihdetyö edellyttää useita samanaikaisia tietoon perustuvia osavien ammattilaisten toimia eri arkiympäristöissä. Ehkäisevä päihdetyö on lähtökohdiltaan monialaista. Tätä monialaisuutta alleviivaa laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä.

Päätäjät ovat avainasemassa ehkäisevän päihdetyön mahdollistajina, edistäjinä ja puolestapuhujina. Kuntien ja hyvinvointialueiden johtajat ja luottamushenkilöt vastaavat ehkäisevän päihdetyön resursseista ja työn viemisestä osaksi johtamisen rakenteita. Päätöksillä varmistetaan laadukkaat rakenteet ja työn tavoitteellisuus ja suunnitelmallisuus.

Olennaista on varmistaa päätöksiä tekevien luottamushenkilöiden ja johtavien virkamiesten riittävä ymmärrys päihde-, tupakka- ja rahapelihaittojen kielteisistä vaikutuksista koko yhteiskunnan ja oman alueen hyvinvoinnille, taloudelle, turvallisuudelle ja työn tuottavuudelle. Lisäksi päättäjien tulisi nähdä ehkäisevän päihdetyön merkitys kunnan ja hyvinvointialueen hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämiseksi. Ehkäisevä päihdetyö voi parhaimmillaan tuottaa merkittäviä säästöjä ja vähentää inhimillistä kärsimystä.

Tiesitkö?

Kuntien ja hyvinvointialueiden lakisääteiset tehtävät ehkäisevässä päihdetyössä

- Ehkäisevän päihdetyön huomioiminen osana hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä sekä sitä koskevaa suunnittelua ja seurantaa (ml. vuosittaiset neuvottelut).
- Päihdeolojen seuranta alueittain ja väestöryhmittäin sekä niitä koskeva tiedotus.
- Päihde-, tupakka- ja nikotiini- sekä rahapelihaittoja ja niiden vähentämistä koskeva viestintä yksilöille ja koko väestölle.
- Päihde-, tupakka- ja nikotiini- sekä rahapelihaittojen ehkäisyn osaamisen lisääminen ja tukeminen kaikissa kunnan ja hyvinvointialueen tehtävissä.
- Ehkäisevän päihdetyön toimien esittäminen ja edistäminen eri hallinnonaloilla.
- Toimien sovittaminen yhteen kunnan ja hyvinvointialueen välillä sekä eri toimijoiden (mm. poliisi, alkoholi- ja tupakkalakien noudattamisen valvonta, elinkeinoelämän ja ehkäisevään päihdetyöhön osallistuvat yleishyödylliset yhteisöt) kanssa.
- Asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen haittojen vähentämiseksi.

(Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä 523/2015, 5 ja 6 §,
Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä 612/2021, 6 ja 7 §)

Ehkäisevää päihdetyötä tekevien tahojen on tärkeä varmistaa kunnan ja hyvinvointialueen yhteistyö, kuten asiantuntijuuden vaihto sekä sujuvat yhdyspinnat. Järjestöyhteistyö on oleellinen osa toimivaa kokonaisuutta.

Moninaisen toimijajoukon toimien suunnittelun, toteutuksen ja arvioinnin yhteensovittaminen ja suunnitelmallinen johtaminen edellyttävät rakenteita. Käytännössä työtä on kunnissa ja hyvinvointialueilla koordinoitu monin eri tavoin, mutta tietyillä perusrakenteilla voidaan edesauttaa työn suunnitelmallisuutta ja pitkäjänteisyyttä. Näitä rakenteita ovat:

- ehkäisevän päihdetyön johtamisesta vastaava toimielin tai vastaava,
- ehkäisevän päihdetyön toimeenpanosta vastaava monialainen työryhmä,
- ehkäisevän päihdetyön koordinaatiosta vastaava taho, kuten yhdyshenkilö tai koordinaattori,
- ehkäisevää päihdetyötä ohjaava suunnitelma, kuten hyvinvointikertomus- ja suunnitelma.

Ehkäisevän päihdetyön johtamisesta vastaava toimielin

Kuntien tulee nimetä ehkäisevän päihdetyön järjestämistä koskevan lain mukaan toimielin, joka vastaa lakisääteisten ehkäisevän päihdetyön tehtävien järjestämisestä kunnassa. Vastuu suunnitelmallisesta ja pitkäjänteisestä työstä ja sen liittämisestä kunnan strategiseen suunnitteluun kuuluu toimielimelle. Käytännössä tarkoitukseen soveltuvia kuntalain (410/2015, 30 §) mukaisia toimielmiä ovat esimerkiksi valtuusto, kunnanhallitus, lautakunta, valiokunta, toimikunta ja jaosto.

Kukin kunta voi itsenäisesti päättää, minkä toimielimien tehtäväksi se antaa ehkäisevän päihdetyön. Tyypillisesti vastaavaksi toimielimeksi on nimetty esimerkiksi hyvinvointilautakunta tai vastaava. Olennaisinta on, että toimielimellä on riittävästi päätösvaltaa ja monialaista asiantuntemusta, jotta se voi edistää lain velvoitetta eri toimijoiden työn yhteensovittamisesta sekä päättää ehkäisevää päihdetyötä koskevista toimista eri hallinnonaloilla.

Toimielin on keskeisessä asemassa sen varmistamisessa, että ehkäisevän päihdetyön tavoitteista ja toimista sekä yhdyspintatyöstä sovitaan osana vuosittaisia kunnan ja hyvinvointialueen neuvotteluja.

Toimielin johtaa ehkäisevää päihdetyötä, mutta yleensä se antaa vastuun käytännön toimeenpanosta jollekin toiselle kunnan monialaiselle ryhmälle, kuten hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tai ehkäisevän päihdetyön työryhmälle.

Hyvinvointialueen on tärkeää varmistaa, että ehkäisevän päihdetyön järjestämistä johdetaan strategisesti aluetasolla. Käytännössä se tarkoittaa, että jossakin alueen valio- kunnassa tai lautakunnassa linjataan ehkäisevästä päihdetyöstä osana hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä.

Ehkäisevän päihdetyön monialaiset työryhmät

Monialainen työryhmä voi osaltaan varmistaa sen, että toimet saadaan sovitettua yhteen ja varmistettua riittävä asiantuntemus toteutettavan ehkäisevän päihdetyön suunnitteluun, toteuttamiseen ja raportointiin. Monialaisia työryhmiä on niin kunnan, hyvinvointialueen kuin aluehallintoviraston toimialueen tasolla, ja kullakin on omat painotuksensa. Lisäksi pienet kunnat ovat voineet yhdistää voimansa ja koota monialaisen ehkäisevää päihdetyötä laajasti (tai jonkin menetelmän osalta) edistävän työryhmän seututasolle (esim. Pakka-toimintamallin tarjontatyöryhmän).

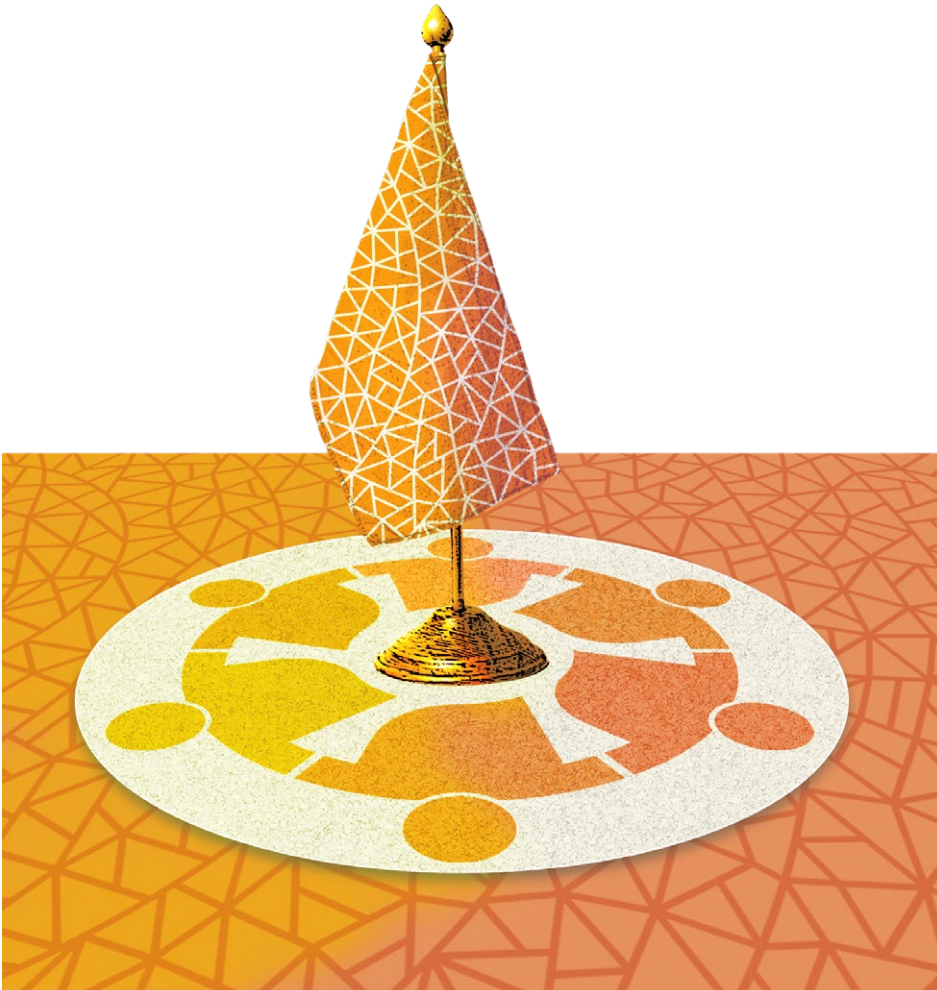
Kunnassa monialainen työryhmä toimii ehkäisevästä päihdetyöstä vastaavan toimielimen kumppanina toteuttaen toimielimen vastuulla olevia tehtäviä. Monialainen työryhmä voi olla toimielimen nimittämä, jolloin sillä on paremmat valtuudet edistää ehkäisevää päihdetyötä. Ryhmässä tulee olla riittävä ehkäisevän päihdetyön asiantuntemus sekä edustajia keskeisiltä hallinnonaloilta ja edustaja hyvinvointialueilta.

Hyvinvointialueella ehkäisevän päihdetyön monialaiselle koordinoinnille on vastaavat perusteet kuin kunnissa. Monilla alueilla koordinoinnin tarve on huomioitu ja ehkäisevä päihdetyö on sisällytetty joko olemassa oleviin hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden työryhmiin tai sitä varten on koottu omat työryhmänsä. Alueen työryhmissä voidaan tukea hyvinvointialueiden ehkäisevän päihdetyön lakisäätteisten tehtävien toteutumista, kuten kunnille tarjottavan asiantuntijatuen ja aluetasoisien yhteistyön koordinoimista. Yhteisen toiminnan suunnittelu, seuranta, arviointi ja tarvelähtöinen kehittäminen yhdyspinnat huomioiden mahdollistuu työryhmätyöskentelyssä.

Hyvinvointialueen työryhmässä tulisi olla mukana edustus alueen kunnista sekä sosiaali- ja terveystalvelujen keskeisistä ehkäisevistä palveluista. Lisäksi on tarpeen huolehtia siitä, että ehkäisevää päihdetyötä edistetään hyvinvointialueella jossakin sosiaali- ja terveystalveluiden omassa palvelukokonaisuuksia kehittävässä ja linjaavassa työryhmässä.

Mahdollisuuksien mukaan niin kuntien kuin hyvinvointialueidenkin työryhmissä on hyvä olla edustus ehkäisevää päihdetyötä tekevästä yleishyödyllisistä yhteisöistä, kuten järjestöistä ja uskonnollisista yhteisöistä, alkoholi- ja tupakkalain valvonnasta, poliisista sekä paikallisista elinkeinotoimijoista. Käytännössä pienimmissä kunnissa esimerkiksi valvontaviranomaisten osallistuminen työhön tapahtuu useimmiten seutu- tai hyvinvointialueen tasolla, jolloin aluetasoisesta yhteistyöstä kannattaa sopia yhdessä.

Myös aluehallintovirastossa voi olla niiden ohjaustehtävän tukena joko sisäisiä tai oman toimialueensa hyvinvointialueiden yhteisiä ehkäisevän päihdetyötä tukevia monialaisia työryhmiä. Varsinaisten työryhmien rinnalla toimijoita voidaan koota kunnissa ja hyvinvointialueilla laajempaan verkostomaiseen työskentelyyn erilaisiin työpajoihin, yhteistyöfoorumeihin ja verkostokokouksiin. Näin voidaan monimuotoisen ammattilais- ja viranomaisjoukon lisäksi saada mukaan esimerkiksi järjestöjä, asukkaita ja palveluiden käyttäjiä tai kokemusasiantuntijoita työn asiakaslähteisyyden varmistamiseksi.

Kuva 3. Esimerkki kunta- ja aluetason monialaisten työryhmien ehkäisevän päihdetyön tehtävistä.

Ehkäisevän päihdetyön koordinointi

Onnistuakseen monialainen ja verkostomainen ehkäisevä päihdetyö vaatii niin kunnissa kuin hyvinvointialueilla sitä koordinoivan henkilön.

Selkeällä toimintamandaatilla ja riittäväillä resursseilla varustettu **ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilö tai koordinaattori** on tehokas ehkäisevän päihdetyön edistäjä ja toteuttaja.

Niin alue- kuin kuntatasoiselle ehkäisevän päihdetyön koordinaatiolle voidaan määrittää tavoitteet, jotka perustuvat ehkäisevän päihdetyön (523/2015) ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä (612/2021) koskevissa laeissa määriteltyihin kuntien ja hyvinvointialueiden ehkäisevän päihdetyön tehtäviin (ks. taulukko 2 ja 3).

Esimerkiksi **kunnan** päihde-, tupakka- ja rahapelitilanteen ja toiminnan kuvauksen koostaminen ja vieminen osaksi hyvinvointikertomusta ja toiminnan suunnittelua kuuluu yhdyshenkilölle. Tämä tehdään yhteistyössä kunnan hyvinvointikoordinaattorin kanssa. Yhdyshenkilö edistää ehkäisevän päihdetyön tavoitteita sekä toimivaksi todettujen ehkäisevän päihdetyön menetelmien käyttöönottoa. Lisäksi hän vaikuttaa päätöksentekoon tuomalla esiin kehittämistarpeita sekä tekemällä aloitteita ja lausuntoja. Paikalliseen päihdekulttuuriin yhdyshenkilö voi vaikuttaa muun muassa viestimällä mediassa ja tukemalla eri yhteisöissä tehtävää työtä.

Valtaosassa kuntia työskenteli vuonna 2020 joko kunnassa ja/tai seututasolla toimiva ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilö tai koordinaattori, jonka tehtävänä on kehittää ja mahdollistaa ehkäisevää työtä. Kunnassa tai alueella toimii usein lisäksi hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä vastaava taho sekä mahdollisesti osallisuudesta tai lähisuhdeväkivallasta vastaavia koordinaattoreita.

Käytännössä samalla koordinaattorilla voi olla useampia näistä tehtävistä hoidettavanaan, jolloin haasteeksi saattaa nousta kunnan koosta ja tarpeista riippuen riittävä resursointi. Mikäli tehtävät puolestaan on jaettu eri ammattilaisille, koordinaattoreiden keskinäinen yhteistyö ja tiedonkulku on tarpeen varmistaa eri teemojen tavoitteiden saavuttamiseksi.

Toiminnan suunnittelussa kunnan ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilö tai koordinaattori tekee kunnassa yhteistyötä monialaisen työryhmän ja hyvinvointikoordinaattorin kanssa sekä aluetasolla ehkäisevästä päihdetyöstä vastaavan koordinaattorin kanssa.

Monissa kunnissa ehkäisevän päihdetyön koordinaatioon ei ole varattu työaika, vaikka yhdyshenkilö olisikin nimetty. Jos resurssit ehkäisevään päihdetyöhön ovat vähäiset, tehtäviä täytyy priorisoida. Kumppanit ja yhteistyöverkostot ovat tällöin erityisen tärkeitä vastuun ja työn jakajia. Omalle työlistalle kannattaa valita oleellimmat tehtävät sekä vaikuttavaksi todetut menetelmät. Yksittäinen kampanja ei tuo muutosta, mutta jonkin ammattilaisryhmän työtavan muuttaminen keskeisessä arkiympäristössä voi viedä pidemmälle.

Tiesitkö?

Ehkäisevän päihdetyön koordinaatio kunnassa on tukevalla pohjalla, kun...

- ✓ Resursointi on riittävää
 - Käytettävissä oleva työaika vastaa tarvetta, jonka arvioinnissa on huomioitu esimerkiksi asukasmäärä, päihdeolot, tehtäväkuva, toimintasuunnitelman sisältö, olemassa olevien verkostojen aktiivisuus ja kumppanit eri hallinnonaloilla
 - Käytettävissä on monialaista asiantuntemusta työn suunnitteluun ja koordinointiin
 - Käytettävissä on osaavaa henkilöstöresurssia ja muita resursseja eri hallinnonaloilla ehkäisevän päihdetyön menetelmien toteuttamiseksi eri ikäisille tai eri elämäntilanteissa oleville kuntalaisille
 - Käytettävissä on työn toteuttamisessa tarvittavat toimintarahat ja tilat
- ✓ Työlle on selkeä valtuutus
 - Yhdyshenkilön tai koordinaattorin tehtävät on yksilöity tehtäväkuvassa
 - Kunnan johto tukee tehtävässä onnistumista seuraamalla työtä sekä mahdollistamalla vuoropuhelua
 - Yhdyshenkilöllä tai koordinaattorilla on valtuudet koota eri hallinnonaloilla tehtävää työtä yhteen sekä aktivoida kumppaneita yhdessä tekemiseen

Mitä vähäisempiä resurssit ovat, sitä todennäköisemmin koordinaatiotehtävä supistuu vain viestinvälittäjän ja verkoston koollekutsujan tasolle. Käytännön työlle ei jää aikaa.

Hyvinvointialueet tarjoavat kunnille asiantuntijatukea ehkäisevän päihdetyön toteuttamiseen ja kehittämiseen. Tuki muodostuu kuntien yhteisen työn koordinoinnista sekä kuntien tavoitteiden ja yhteisen työn sisällön perusteella kohdennetusta tuesta. Tukea tarjotaan erityisesti kuntien työn rakenteiden, laadun ja tietoperustaisuuden vahvistamiseen, mutta se sisältää myös osaamisen vahvistamista ja menetelmätukea (ks. taulukko 2). Tämä vahvistaa ehkäisevän päihdetyön vaikuttavuutta.

Myös **aluehallintovirastojen** tehtäviin kuuluu kuntatuen tarjoaminen. Työnjako hyvinvointialueiden kanssa sovitaan aluekohtaisesti. Aluehallintovirastojen tuessa painottuu etenkin toimialueella tehtävän ehkäisevän päihdetyön ohjaus ja lakisääteisyyden seuranta (ks. thl.fi/eptjohtaminen).

Taulukko 2. Esimerkkejä kuntatason ehkäisevän päihdetyön koordinaatiotehtävistä sekä hyvinvointialueiden tarjoamasta tuesta kunnille.

Tavoite	Tavoitteen saavuttamiseksi kunnan ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilö tai koordinaattori esimerkiksi...	Esimerkkejä hyvinvointialueiden tarjoamasta tuesta kunnille
Ehkäisevää päihdetyötä sekä sen suunnittelua ja raportointia ohjaa ajantasainen tieto päihteiden ja tupakka- ja nikotiiniuotteiden käytöstä sekä rahapelaamisesta	<ul style="list-style-type: none"> tulkitsee, seuraa ja hyödyntää kuntatasoista tietoa yhteistyössä paikallisen hyvinvointikoordinaattorin sekä hyvinvointialueiden kanssa. tarjoaa asiantuntemusta ehkäisevästä päihdetyöstä kunnan ja alueen päätöksentekoon, tietoperustaiseen toiminnan suunnitteluun sekä sen seurantaan. 	<ul style="list-style-type: none"> kuntien päihde-, tupakka- ja rahapelioloja koskevan tiedon koonti ja tulkinta sekä suurimmassa riskissä olevien väestöryhmien tunnistaminen ja huomiointi yhteisten tavoitteiden, toimien ja seurantamittareiden valinta työkalut suunnittelutyöhön ja seurantaan tarvelähtöinen koulutus ja vertaistuki
Toimivaksi todettuja menetelmiä on käytössä eri hallinnonaloilla	<ul style="list-style-type: none"> sopii toimiviksi todettujen ehkäisevän päihdetyön menetelmien toimeenpanosta työryhmätyöskentelyssä sekä osaltaan toteuttaa niitä käytännössä (esim. Pakka). varmistaa, että kunnan palveluissa on yhtenäiset ehkäisevää päihdetyötä koskevat toimintakäytännöt (esim. päihdekasvatus, puheeksiotto). seuraa eri hallinnonaloilla eri-ikäisille ja eri kohderyhmille suunnattua ehkäisevää päihdetyötä. 	<ul style="list-style-type: none"> tarvelähtöinen koulutus, käyttöönoton tuki ja yhteinen vertaiskehittäminen toimiviksi todettujen menetelmien edistämiseksi alueellisen toimintaa ohjaavan asiakirjan pohjalta
Eri toimijoiden työtä sovitaan yhteen	<ul style="list-style-type: none"> tukee ja koordinoi ehkäisevän päihdetyön toimielintä sekä monialaisia työryhmiä ehkäisevän päihdetyön yhteensovittamiseksi. sitouttaa ja saattaa toimijoita yhteen ehkäisevää päihdetyötä koskevien suunnitelmien ja toimien toteuttamiseksi ja seuraamiseksi. panostaa verkostotyöhön paikallis- ja aluetasolla 	<ul style="list-style-type: none"> alueen ja kuntien ehkäisevän päihdetyön sovittaminen yhteen (ml. palveluiden yhdyspinnat) toiminnan yhteensovittamista tukevien rakenteiden edistäminen kuntiin yhteistyössä aluehallintovirastojen kanssa
Päihde-, tupakka- ja rahapelioloista sekä ehkäisemisen ja vähentämisen keinoista viestitään	<ul style="list-style-type: none"> viestii kunnan päihde-, tupakka- ja rahapelioloista ja ehkäisevästä päihdetyöstä. viestii väestölle ja yksilöille päihteiden käytön riskeistä ja haitoista. markkinoi ammattilaisille mahdollisuuksista vahvistaa osaamistaan. tiedottaa yhteistyökumppaneille sidosryhmien toimista. 	<ul style="list-style-type: none"> yhteiset viestinnälliset kärjet kuntien kanssa tiedottaminen kuntien ammattilaisille ja asukkailla ehkäisevän päihdetyön toteuttamisessa olennaisista palvelupoluista ja -kokonaisuuksista
Asukkaiden osallistumisen mahdollisuudet varmistetaan	<ul style="list-style-type: none"> hyödyntää ja kehittää menetelmiä asukkaiden ja työn kohderyhmien osallistamiseksi ehkäisevän päihdetyön suunnitteluun, toteuttamiseen ja kehittämiseen huomioiden eritoten haavoittuvassa asemassa olevat. 	<ul style="list-style-type: none"> asukkaiden osallisuutta tukevien toimintamallien kehittäminen ja edistäminen ehkäisevässä päihdetyössä

Kunnille tarjotun asiantuntijatuen lisäksi **hyvinvointialueilla ja niiden sosiaali- ja terveyspalveluilla** on myös muita ehkäisevän päihdetyön tehtäviä, jotka nekin vaativat koordinoitua onnistuakseen. Vastaavasti kuin kunnassa niin hyvinvointialueilla koordinaattorille kuuluu päihde-, tupakka- ja rahapelitilanteen ja toiminnan kuvauksen koostaminen laajassa yhteistyössä sekä sen vieminen osaksi hyvinvointikertomusta ja toiminnan suunnittelua. Koordinaattori neuvottelee kuntien kanssa yhteisistä tavoiteista ja toimista sekä seuraa niiden toteutumista. Alueen koordinaatio hyödyntää vahvasti tietojohtamista.

Tehtäviin kuuluu toimivaksi todettujen ehkäisevän päihdetyön menetelmien käyttöönoton edellyttämä osaamisen vahvistaminen kunnissa ja sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. Koordinaattorin tuella varmistetaan, että yhdyspinoilla toteutettavat ehkäisevän päihdetyön menetelmät ja niiden edellyttämä osaaminen ovat ajan tasalla ja riittäviä.

Koordinaatio edellyttää onnistuakseen eri toimijoiden toimintaa yhteensovittavaa monialaista verkostotyötä: yhteistoiminnan varmistaminen ja verkostojen johtaminen on koordinaattorin perustyötä. Hyvinvointialueen koordinaatiolla voidaan tukea lisäksi kuntien ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilöiden tai koordinaattoreiden sekä sosiaali- ja terveyspalveluiden toteuttamaa ehkäisevää päihdetyötä koskevaa viestintää (ks. taulukko 3).

Hyvinvointialueen lisäksi myös sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa on tarvetta ehkäisevän päihdetyön koordinaatiolle esimerkiksi sujuvien yhdyspintapalvelujen varmistamiseksi.

Taulukko 3. Esimerkkejä hyvinvointialueen ehkäisevän päihdetyön koordinaatiotehtävistä.

Tavoite	Tavoitteen saavuttamiseksi hyvinvointialueen ehkäisevän päihdetyön koordinaattori tai vastaava esimerkiksi...
<p>Ehkäisevää päihdetyötä sekä sen suunnittelua ja raportointia ohjaa ajantasainen tieto päihteiden ja tupakka- ja nikotiini-tuotteiden käytöstä sekä rahapelaamisesta</p>	<ul style="list-style-type: none"> • seuraa ja koostaa laajasti alueittaisia ja väestöryhmittäisiä tietoja alueen päihde-, tupakka- ja rahapelioloista eriarvoisuusnäkökulmaa unohtamatta sekä tunnistaa ja ennakoii aluetason haasteita ja vahvuuksia kuntien työssä ja sosiaali- ja terveyspalveluissa hyödynnettäväksi. • liittää alueellisiin toimintaa ohjaaviin suunnitelmiin (kuten hyvinvointikertomukseen ja -suunnitelmaan sekä palvelustrategiaan) ehkäisevän päihdetyön kansallisten suositusten ja paikallisten linjausten mukaiset sisällöt ja menetelmät. • koordinoi ehkäisevän päihdetyön tavoitteiden ja toimenpiteiden valintaa, toteuttamista ja seurantaa alueelliseen toimintasuunnitelmaan tai strategiaan asiakirjoihin yhteistyössä kuntien kanssa. • tukee ehkäisevän päihdetyön tietojohtamista esimerkiksi edistämällä keskeisten toimenpiteiden rakenteista kirjaamista sosiaali- ja terveyspalveluissa.
<p>Toimivaksi todettuja menetelmiä on käytössä eri hallinnonaloilla</p>	<ul style="list-style-type: none"> • hyödyntää ja kehittää ehkäisevän päihdetyön menetelmiä alueen tarpeet huomioiden. • edistää ja seuraa päihteiden ja tupakka- ja nikotiini-tuotteiden käytön sekä rahapelaamisen varhaista tunnistamista ja tukea sosiaali- ja terveyspalveluissa sekä yhdyspinnoilla kuntiin ja kolmannen sektorin toimijoihin. • edistää vanhemmuuden tuen mallien käyttöönottoa sosiaali- ja terveyspalveluissa sekä yhdyspinnoilla kuntien soveltuviin palveluihin. • vahvistaa ammattilaisten osaamista kehittämällä esimerkiksi alueelle soveltuvan mallin tarvittavan osaamisen varmistamiseksi. • huolehtii ehkäisevän päihdetyön yhdyspinnoista kuntiin jääviin palveluihin sekä sosiaali- ja terveyspalveluissa tehtävään haittojen vähentämiseen, hoitoon ja kuntoutukseen sekä mielenterveyden edistämiseen ja tapaturmien ja väkivallan ehkäisyyn.
<p>Eri toimijoiden työtä sovitaan yhteensä</p>	<ul style="list-style-type: none"> • varmistaa lain mukaisen laaja-alaisen tavoitteellisen aluetasoisien yhteistyön ehkäisevässä päihdetyössä eri toimijoiden sekä kuntien kanssa. • lisää eri toimijoiden ymmärrystä ehkäisevän päihdetyön tärkeydestä ja motivoi heitä yhteistyöhön ja luo tälle työlle rakenteita.
<p>Päihde-, tupakka- ja rahapelioloista sekä ehkäisemisen ja vähentämisen keinoista viestitään</p>	<ul style="list-style-type: none"> • tukee asiakaslähtöistä, kulttuuri- ja sukupuolisensitiivistä sosiaali- ja terveyspalveluissa tehtävää väestöviestintää: <ol style="list-style-type: none"> 1. päihde-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisystä, 2. päihteiden ja tupakka- ja nikotiini-tuotteiden käytön ja rahapelaamisen itsearviointien ja oma-avun sekä tuen mahdollisuuksista ja 3. alueella tarjolla olevista matalan kynnyksen tukipalveluista.
<p>Asukkaiden osallistumisen mahdollisuudet varmistetaan</p>	<ul style="list-style-type: none"> • kokoaa sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaiden kokemuksia puhekeskustelusta ja varhaisesta tunnistamisesta niiden kehittämiseksi. • edistää osaltaan kokemusasiantuntijoiden ja vertaisten asiantuntemuksen käyttöä ehkäisevää päihdetyötä tukevien sosiaali- ja terveyspalveluiden suunnittelussa, toteuttamisessa, kehittämisessä ja arvioinnissa.

Ilman riittävästi resursoitua yhdyshenkilöä tai koordinaattoria kunnan tai hyvinvointialueen on haastavaa suoriutua lakisääteisistä ehkäisevän päihdetyön tehtävistään.

Näin meillä

– ehkäisevän päihdetyön koordinaatiotehtävät hyvinvointialueella

Päijät-Hämeessä ehkäisevän työn alueelliset ja paikalliset rakenteet tekijöineen muodostavat monitoimijaisen ja -osaisen kokonaisuuden, jota pyritään kehittämään kaiken aikaa. Ehkäisevän työn koordinaatiotehtävä sisältää edistävän mielenterveystyön, ehkäisevän päihdetyön, pelihaittojen sekä perhe- ja lähisuhdeväkivallan ehkäisyn. Työtä ohjaa yhdessä laadittu, alueellinen, valtuustokauden mittainen ehkäisevän työn toimintasuunnitelma, sekä siihen kirjatut tavoitteet ja toimenpiteet. Alueellinen koordinaattori vastaa toimintasuunnitelman toimeenpanosta ja seurannasta yhdessä alueellisen koordinaatio-/yhteistyöryhmän kanssa. Lisäksi koordinaatiotehtävään kuuluu työn laaja-alainen koordinaatio sekä asiantuntijatuon tarjoaminen kunnille ja sosiaali- ja terveyspalveluille.

Koordinaattori tukee ja kehittää alueellista ehkäisevän työn tieto-ohjausta. Koordinaattori varmistaa osaltaan monialaisen yhteistyön toteutumista sekä ehkäisevän työn tekemistä ja kehittämistä eri hallinnonaloilla ja -tasoilla yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. Keskeisiä tehtäviä ovat muun muassa yhteistyö kuntien kanssa esiin tulleiden tarpeiden pohjalta, varhaiseen tunnistamiseen liittyvän kehittämistyön fasilitointi, ehkäisevän työn tiedolla johtamisen teemat alueen sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä monet muut asiantuntijatehtävät paikallisesti, alueellisesti ja kansallisesti.

Ehkäisevän työn seutukoordinaattori Susanna Leimio,
Sosiaalialan osaamiskeskus Verso

 Näin meillä

 – ehkäisevän päihdetyön koordinaatiotehtävät hyvinvointialueella

Pohjois-Savossa ehkäisevän mielenterveys- ja päihdetyön koordinaattori toimii osana perusterveydenhuollon yksikön hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tiimiä, joka tukee kunnissa tehtävää hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä. Ehkäisevä päihdetyö on liitetty vahvasti osaksi ehkäisevää mielenterveystyötä ja maakunnan hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä.

Koordinaattori osallistuu maakunnan hyvinvointikertomus- ja hyvinvointisuunnitelmatyöhön, ja sen puitteissa ehkäisevää päihdetyötä koskevan tiedon arviointiin, tuottamiseen sekä tavoitteiden ja toimenpiteiden laadintaan. Koordinaattori huolehtii hyvinvointisuunnitelmaan kirjattujen ehkäisevän päihdetyön tavoitteiden edistämisestä sekä vaikuttavien ja toimiviksi todettujen menetelmien käyttöönoton tukemisesta kunnissa. Tähän liittyy keskeisesti koulutus ja työpajat, joilla taataan eri toimijoiden riittävä ehkäisevän päihdetyön osaaminen.

Alueellisessa koordinaatiossa keskitytään kuntien ehkäisevän päihdetyön rakenteiden vahvistamiseen ja ylläpitämiseen. Tätä tehdään käymällä keskustelua kuntien valtuustojen ja hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä sekä ehkäisevästä päihdetyöstä vastaavien ryhmien kanssa. Alueellisen tason työ organisoidaan pitkälti alueellisessa verkostossa, jossa on edustettuna joka kunnan ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilö. Alueellisessa koordinaatiossa on tärkeä antaa sitä tukea, mitä kunnassa tarvitaan. Pohjois-Savossa ehkäisevä päihdetyö ja ehkäisevä mielenterveystyö halutaan saattaa entistä vahvemmin yhteen, koska toiminnan kohteena on samoja riski- ja suojaavia tekijöitä sekä menetelmiä.

Ehkäisevän päihde- ja mielenterveystyön koordinaattori Helena Törmi,
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri

Ehkäisevää päihdetyötä ohjaava suunnitelma

Ehkäisevä päihdetyö tulee lain mukaan (523/2015) viedä osaksi kuntien ja hyvinvointialueiden hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä ohjaavia suunnitelmia sekä niiden seuranta- ja raportointia.

Kuntastrategia linjaa kunnan pitkän aikavälin päätöksentekoa, suunnittelua ja kehittämistä. Sen linjaukset tarkistetaan ainakin kerran valtuustokaudessa. Kuntastrategian sisällöt ovat tarkkaan priorisoituja, ja niitä täsmennetään ja toteutetaan erilaisin poikkihallinnollisin ohjelmin sekä toimiala- ja yksikkökohtaisin suunnitelmin.

Hyvinvointialuestrategiassa linjataan alueen pitkän aikavälin tavoitteet. Osana hyvinvointialuestrategiaa laaditaan **sosiaali- ja terveydenhuollon palvelustrategia**. Siinä määritellään se, miten palvelut toteutetaan ottaen huomioon asukkaiden tarpeet, paikalliset olosuhteet sekä palvelujen saatavuus ja saavutettavuus.

Kunnan ja hyvinvointialueen hyvinvointikertomus ja -suunnitelma laaditaan valtuustokausittain (612/2021). Niissä tulisi lain mukaan (523/2015) näkyä ehkäisevä päihdetyö aina tilannekuvauksesta tavoitteisiin ja eri hallinnonalojen ja toimijoiden toimiin asti seuranta- ja unohtamatta. Hyvinvointialueen hyvinvointikertomukseen ja -suunnitelmaan voidaan kirjata kaikille alueen kunnille yhteisiä ehkäisevän päihdetyön tavoitteita ja toimia. Tämä edellyttää jaettavaa käsitystä toimintaympäristöstä ja ehkäisevän työn tarpeista.

Suunnitelmaan kirjatut yhteiset tavoitteet ja toimet sitouttavat kunnat ja hyvinvointialueen yhteistyöhön, jonka tulokset raportoidaan aluetasolle. Aluetasoiset linjaukset huomioidaan kuntatasoisissa suunnitelmissa kunnan erityistarpeiden rinnalla. Hyvinvointialueen on neuvoteltava vähintään kerran vuodessa yhdessä alueensa kuntien sekä alueella hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyötä tekevien toimijoiden kanssa hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä koskevista tavoitteista, toimenpiteistä, yhteistyöstä ja seurannasta (612/2021). Myös ehkäisevä päihdetyö tulisi huomioida neuvotteluissa.

Ehkäisevän päihdetyön suunnitelmassa tai päihde- ja mielenterveysuunnitelmassa linjataan pitkän tähtäimen tavoitteista ja toimista. Erillinen suunnitelma kokoaa yhteen koko ehkäisevän päihde- ja/tai mielenterveystyön kokonaisuuden ja mahdollistaa sen johtamisen ja suunnitelmallisen kehittämisen.

Hyvinvointikertomukseen ja -suunnitelmaan on usein mahdollista nostaa vain kaikkein keskeisimmät valtuustokausittaiset tavoitteet, mutta erilliseen suunnitelmaan voi koota sekä toimijoiden perustyon että uudet avaukset. Erillissuunnitelmien hyväksyntä tulee tehdä osana kunnan ja hyvinvointialueen päätöksentekoa, jotta tieto suunnitelmasta välittyy keskeisille toimijoille ja samalla varmistetaan vastuunjako ja suunnitelman seuranta.

Ehkäisevä päihdetyö voidaan huomioida myös jonkin toisen aihealueen erillissuunnitelmassa, kuten **lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmassa, suunnitelmassa ikääntyvän väestön tukemiseksi tai paikallisessa turvallisuussuunnitelmassa**. Ehkäisevästä päihdetyöstä voidaan linjata lisäksi muissa toimintaa ohjaavissa asiakirjoissa.

Eri suunnitelmien ehkäisevää päihdetyötä koskevat toimet on tärkeää koota yhteen, ja nostaa niiden keskeisimmät sisällöt valtuustokausittaisiin hyvinvointisuunnitelmiin.

Kuva 4. Ehkäisevä päihdetyö osana kunnan ja hyvinvointialueen toiminnan suunnittelua.

Ehkäisevän päihdetyön huolellinen suunnittelu varmistaa toiminnan laadun. Se on erityisen tärkeää, koska työhön osallistuva toimijajoukko on laaja, resurssit usein rajalliset ja alueiden tarpeet vaihtelevat. Toiminnan suunnittelun täytyy perustua yhteisymmärrykseen ja tietoon päihde-, tupakka- ja rahapelioloista, näiden pohjalta tunnistettuihin tarpeisiin, ilmiöiden taustalla oleviin juurisyihin, tietoon suojaavista ja riskitekijöistä, sekä tästä kokonaisuudesta johdettuihin tavoitteisiin. Vaikuttava toimintasuunnitelma sisältää selkeän vastuunjaon toimijoiden kesken sekä oikein valitut seurantaindikaattorit (ks. lisää Tiedolla johtaan -luku).

Toimielin

- Pystyy käyttämään riittävän laajasti päätösvaltaa ehkäisevän päihdetyön tavoitteiden edistämiseksi.
- Varmistaa kunnan eri hallinnonalojen sekä hyvinvointialueen ja sen sosiaali- ja terveydenhuollon välisen yhteistyön.
- Arvioi säännöllisesti ehkäisevän päihdetyön lakisäateisten tehtävien ja toimintasuunnitelman toteutumista kunnassa ja linjaa sen pohjalta eri hallinnonaloilla tehtävää ehkäisevää päihdetyötä.
- Varmistaa yhteyden kunnan toiminnan ja talouden suunnitteluun ja huolehtii ehkäisevälle päihdetyölle riittävät resurssit.

Monialainen työryhmä

- Kokoa yhteen laissa mainittujen ehkäisevän päihdetyön toimijoiden asiantuntemusta ja työtä kunta- tai seututasolla.
- Sopii vetovastuusta, tehtävistä ja työnjaoista kirjallisesti.
- Kokoontuu säännöllisesti vuosittaisen suunnitelman pohjalta ja seuraa ja raportoi tehtyä työtä.

Koordinaatiosta vastaava

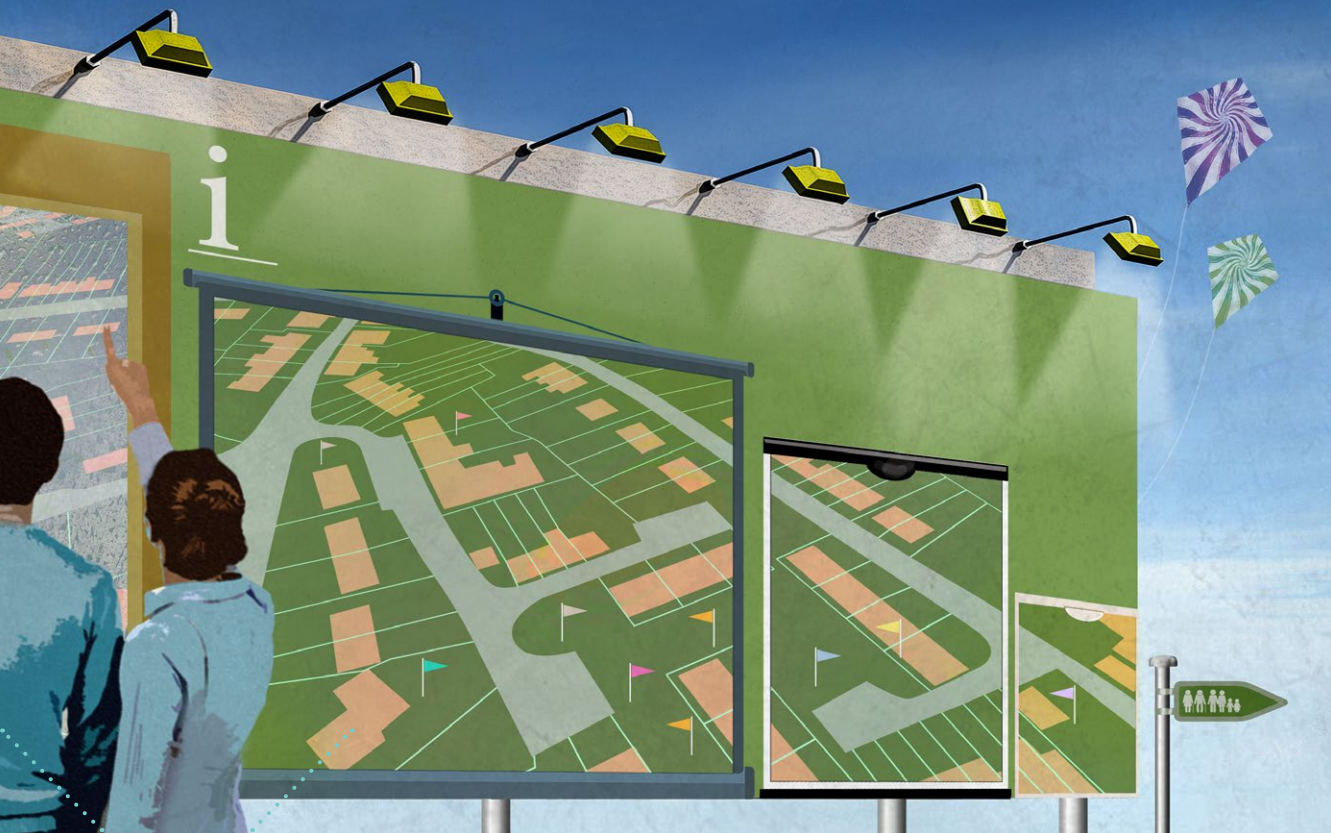
- Koordinoi tehtävää työtä riittävästi resursoituna ja selkeällä toimenkuvalla.
- Edistää osaltaan ehkäisevän päihdetyön suunnitelmassa asetettuja tavoitteita ja toimia.
- Luo mahdollisuuksia yhteistyölle ja yhteisille toimille ehkäisevässä päihdetyössä.
- Pyrkii edistämään ehkäisevää päihdetyötä vaikuttamalla päätöksentekoon ja julkiseen keskusteluun.

Toimintaa ohjaava suunnitelma

- Sisältää eri ehkäisevän päihdetyön sisällöt ja ikäryhmät huomioivan päihde-, tupakka- ja rahapeliolojen kuvauksen.
- Sisältää kuvaukseen pohjautuvat tavoitteet tuleville vuosille.
- Sisältää kansallisiin suosituksiin ja tutkittuun tietoon perustuvat toimet, joilla tavoitteita saadaan edistettyä.
- Vastuuttaa toimijat valittujen toimien toteuttamiseen.
- Määrittää tulos- ja prosessimittarit, joilla onnistumista seurataan vuosittain.

Kuva 5. Näin tarkistat kunnan ehkäisevän päihdetyön rakenteiden laadun.

3

Tiedolla johtaan

Laadukas ehkäisevä päihdetyö kunnissa ja hyvinvointialueilla perustuu tietoon. Tietoon perustuvan työn tavoitteet ja käytännön toiminta pohjaa päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön sekä rahapelaamisen ja niistä aiheutuvien haittojen seurantaan, sekä toimivaksi todettuihin menetelmiin. Toimivaksi todetut menetelmät perustuvat tieteelliseen näyttöön ja hyviin käytäntöihin. Vain tiedon avulla voidaan tunnistaa suojaavia ja riskitekijöitä sekä ennakoida eri toimien syy-seuraussuhteita sekä vaikutuksia.

Tieto auttaa tunnistamaan ehkäisevän päihdetyön kehittämisen paikkoja palveluissa ja arkiympäristöissä sekä kohdentamaan resursseja osana toiminnan suunnittelua. Laadukas tietopohja syntyy tutkimus-, rekisteri-, tilasto- sekä asiakas- ja kokemustietojen yhdistelmästä.

Kuntien ja hyvinvointialueiden toiminnan suunnittelussa linjataan, miten päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöä sekä rahapelaamista ja niistä aiheutuvia haittoja ehkäistään ja vähennetään. Toiminnan ohjaus yhteisin suunnitelmin on tarpeen, jotta työn laatu, resurssien riittävyys ja laajan toimijajoukon toimien yhteensovittaminen voidaan varmistaa.

Tiesitkö?

Rahapelihaittojen ehkäisy osana ehkäisevää päihdetyötä

Rahapelaamista pidetään Suomessa varsin arkipäiväisenä ja suurin osa on pelannut rahapelejä ainakin kerran viimeisen vuoden aikana. Rahapeliongelmat koskettavat merkittävää osaa väestöstä. Noin 112 000 suomalaisella on rahapeliongelma ja reilu kymmenesosa väestöstä pelaa riskitasolla. Noin viidesosalla suomalaisista on läheinen, jolla on ollut rahapeliongelmia.

Rahapelihaittojen ehkäisy on osa ehkäisevää päihdetyötä ja sitä ohjaavat samat lait ja ohjelmat, mutta lisäksi sillä on myös erillislakinsa ja -ohjelmansa. Kuten yleisesti ehkäisevässä päihdetyössä, on myös rahapelihaittojen ehkäisyssä keskeistä vaikuttaa sekä tarjontaan että kysyntään. Ehkäisevällä työllä vaikutetaan rahapelaamista koskeviin asenteisiin, tietoihin ja pelikäyttäytymiseen, puretaan rahapeliongelmiin liittyvää kielteistä leimaa ja edistetään rahapeliongelmiin varhaista tunnistamista sekä puheeksiottoa.

Rahapelihaittojen ehkäisy tulisi huomioida osana ehkäisevää päihdetyötä kaikessa toiminnassa sekä kaikissa kohde- ja ikäryhmissä. Rahapelihaittojen ehkäisyä kunnissa ja hyvinvointialueilla tukee tieto oman kunnan tai hyvinvointialueen tilanteesta, rahapeliongelmiin yleisyydestä ja esimerkiksi Pakka-toiminnan kautta saatavasta tiedosta ikärajavaltvonnasta.

Lisätietoa: thl.fi/rahapelit

Toiminnan suunnittelu voidaan kuvata dynaamisena prosessina, jossa eri vaiheet seuraavat toisiaan ja toistuvat.

Tiesitkö?

Tiivistys ehkäisevän päihdetyön suunnittelun ja toteuttamisen prosessista (soveltaen Bisset & Gilman 2016)

1. Sitouta toimijat: Luo perusta yhteiselle tekemiselle heti alussa motivoimalla avaintoimijat mukaan prosessin eri vaiheisiin.
2. Koosta tietoperusta ja luo yhteinen ymmärrys tilanteesta.
3. Kuva muutostarve ja kohdenna toimet: Täsmennä tavoittein mitä yritetään muuttaa ja perustele muutostarve. Käy läpi saatavilla oleva näyttö sekä tunnista mikä tutkitusti tai aiempien kokemusten perusteella toimii halutun muutoksen tavoittelussa ja miksi.
4. Varmista resurssit ja luo looginen malli toteutuksesta: Tunnista resurssitarpeet ja käy tarvittavat neuvottelut. Kuva askel askeleelta toimet, joilla on tarkoitus saavuttaa haluttu muutos.
5. Kehitä, levitä ja vakiinnuta: Päivitä suunnitelmaa säännöllisesti, arvioi kehittämistyön jälkeen sen jatko, kannattaako sitä levittää ja vakiinnuttaa ja miten tämä tulee tehdä käytännössä.

Kaikissa edellä mainituissa suunnitteluprosessin vaiheissa alusta lähtien:

- Seuraa ja arvioi toteutumista: Kokoa mittarit, joilla on mahdollista osoittaa, että suunnitellut toimet vaikuttavat odotetusti. Kerää mittareilla tietoa näistä alusta lähtien ja arvioi tietojen pohjalta onnistumista.
- Viesti missä mennään: Hyödynnä viestinnän mahdollisuudet yhteisen toiminnan herättelijänä ja motivoijana.
- Huolehdi eettisyydestä.

Sitouta toimijat

Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä velvoittaa monialaiseen työskentelyyn (ks. Ehkäisevä päihdetyö - mistä on kyse? -luku). Eri toimijat edistävät tavoitteita ja toimia omassa organisaatiossaan. Hyvinvointialueella on tarpeen varmistaa alueen eri kuntien osallistuminen yhteiseen suunnitteluun. Vastaavasti asukkaat on otettava mukaan heti toiminnan suunnittelua käynnistettäessä.

Yhteistyöhön voi motivoida tuomalla esiin päihdeiden, tupakka- ja nikotiini tuotteiden ja rahapelaamisen aiheuttamia moninaisia haittoja ja mahdollisuuksia ehkäistä ja vähentää niitä. Ennen kaikkea kannattaa korostaa yhteistyön etuja eri toimijoille sekä sitä, että ehkäisevä päihdetyö kuuluu kaikille ja sitä, miksi kunkin rooli kokonaisuudessa on tärkeä.

Yhteiseen työskentelyyn voidaan sitouttaa työryhmä- ja verkostotyöskentelyllä sekä hyödyntämällä osallistavia työtapoja, kuten raateja ja verkkokyselyitä. Sosiaalisessa mediassa voidaan tavoittaa laajalti eritoten asukkaita, mutta yhtä lailla ammattilaisia. (Ks. lisää: thl.fi/eptjohtaminen.)

Koosta tietoperusta ja luo yhteinen ymmärrys tilanteesta

Toiminnan suunnittelu pohjaa toimintaympäristöstä nouseviin tarpeisiin. Työn pohjaksi tulee koostaa kattava kuvaus alueen **päihde-, tupakka- ja rahapelioloista**. Tilannekuvaus kokoaa tiedon mahdollisuuksien mukaan sukupuolittain ja ikäryhmittäin:

- päihde-, tupakka- ja rahapelihaittojen riskiä ennakoivista ja selittävästä tekijöistä
- päihdeiden ja tupakka- ja nikotiini tuotteiden käytöstä sekä rahapelaamisesta ja niiden aiheuttamista haitoista
- ikärajavaltavien tuotteiden saatavuudesta
- palvelujärjestelmän toiminnasta
- ehkäisevän päihdetyön rakenteista ja organisoitumisesta
- tehdyistä ehkäisevän päihdetyön toimista.

Keskeisiä lähteitä on saatavilla oleva tilasto- ja rekisteritieto päihde-, tupakka- ja rahapelihaittojen riskiä ennakoivien ja selittävien tekijöiden yleisyydestä sekä käytöstä, haitoista ja saatavuudesta ja palvelujärjestelmän toiminnasta. Oman kunnan ja hyvinvointialueen tilannetta voi peilata vastaavankokoisten ja väestöpohjaisten kuntien ja alueiden tilanteeseen.

Tiedot ehkäisevän päihdetyön rakenteista ja organisoitumisesta sekä tehdyistä ehkäisevän päihdetyön toimista pohjautuvat itsearviointiin. Rakenteiden ja järjestämistavan sekä toimien itsearvioinnin tueksi on saatavilla erilaisia työkaluja, kuten kypsyysanalyysi ja ilmiön kehystäminen. Samassa yhteydessä on hyvä peilata omassa kunnassa tai hyvinvointialueella tehtyä työtä ja sen järjestämistapoja lakeihin, kansallisiin suosituksiin ja tutkittuun tietoon: näkyvätkö ne riittävällä tavalla.

*Tilasto- ja rekisteritietojen koostamista tukee THL:n Sotkanet-
tietokannan kuntien ja alueiden päihdeavainindikaattorit.
Indikaattoripakettia päivitetään säännöllisesti.
(Ks. lisää: thl.fi/eptjohtaminen.)*

Näin meillä

– Ehkäisevän päihdetyön kypsyysanalyysi – väline tehdyn työn ja rakenteiden arviointiin

Ehkäisevän päihdetyön kypsyysanalyysi on muokattu Keski-Suomen sairaanhoitopiirissä ehkäisevän päihdetyön tiedolla johtamisen hankkeessa (2019–2021). Sen pohjalla on yhteisölähtöisen terveyden edistämisen arviointi (Ojala ym. 2018) ja PROMEQ-hankkeen hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kypsyysanalyysi (Mäki-Opas ym. 2019) sekä sosioekologinen malli (Dahlberg ym. 2002).

Kypsyysanalyysi on tarkoitettu erityisesti kunnille ehkäisevän päihdetyön arvioinnin ja suunnittelun työkaluksi. Sillä voidaan hahmottaa mitä ehkäisevä päihdetyö on, kuinka se toteutuu ja mitä suunnittelussa kannattaa huomioida. Ehkäisevän päihdetyön tilaa arvioidaan kymmenellä ulottuvuudella: 1) strateginen orientaatio, 2) yhteistyö ja kumppanuudet, 3) osallisuus ehkäisevän päihdetyön strategian laadinnassa, 4) hyvinvointi, 5) ehkäisevän päihdetyön eriarvoisuuden tunnistaminen ja asemointi, 6) riskien ja riskiryhmien tunnistaminen, 7) tavoitteiden täsmällisyys ja mitattavuus, 8) tiedolla johtaminen, 9) ehkäisevän päihdetyön resurssit ja 10) ehkäisevän päihdetyön tavoitteiden seuranta, arviointi ja raportointi.

Liikkeelle lähdetään perehtymällä kunnan ehkäisevän päihdetyön rakenteisiin ja hyvinvointityöhön yleisesti. Käytännössä analyysia hyödynnetään kunnan ehkäisevästä päihdetyöstä vastaavassa toimielimessä tai sitä toimeenpaneavassa monialaisessa työryhmässä. Yhteisessä työpajassa työryhmä tekee yhdessä tilanearvioinnin. Työkalulla arvioidaan kunnan tai hyvinvointialueen ehkäisevän päihdetyön taso asteikolla: alkava, kehittyvä, hyvä ja optimaalinen. Näin voidaan seurata ehkäisevän päihdetyön kehittymistä uusimalla arviointi säännöllisesti. Sitä on hyödynnetty hyvinvointialueilla kuntien työn seurannassa ja tuen tarpeiden tunnistamisessa.

Projektipäällikkö Raija Harju-Kivinen,
hyvinvointikoordinaattorit Nina Peränen & Susanna Mutanen,
Keski-Suomen sairaanhoitopiiri
(Ks. lisää työkalupakki: thl.fi/eptjohtaminen.)

Näin meillä

– Ilmiön kehystäminen ja ymmärtäminen – uusi ulottuvuus tietojohtamiseen

Ehkäisevän työn tiedolla johtamisen täytyy olla systeemistä ja arkiläh- töistä. Ehkäisevän työn tarpeen tunnistamiseen tarvitaan tietoa ihmisten hyvinvoinnista ja siihen liittyvistä asioista ja tekijöistä. Tiedolla voidaan tarkastella nykytilaa, tunnistaa ilmiöitä ja ennakoida tulevaa, eli ymmär- tää mihin ehkäisevän työn vaikutuksia halutaan kohdistaa. Lisäksi tarvi- taan tietoa tehdystä toimista tehdyn työn vaikutusten arvioimiseksi. Tie- don on vastattava siihen, miten hyvin- ja pahoinvointi näkyvät alueella suoja- ja riskitekijöiden valossa.

Päijät-Hämeen asukkaista kerättiin tilasto- ja tutkimustietoa, asiakas- ja kyselytietoa sekä kokemus- ja kokeilutietoa ehkäisevän työn toimintaker- tomuksen ja -suunnitelman laatimiseksi. Tutkimustiedon lisäksi tarvittiin ihmisten tulkintoja siitä, millaisia merkityksiä kerätyt tiedot saavat arjes- sa. Monista eri lähteistä koottu tieto herkisti ammattilaiset ymmärtämään kuntalaisen näkökulmaa ja elämää. Yhteinen tiedon ymmärtäminen ta- pautui mittavassa vuoropuhelussa eri tahojen kanssa. Työskentelyssä hyödynnettiin ilmiöpöytä-lähestymistapaa, jossa jotakin ajankohtaista teemaa lähestytään ilmiölähtöisesti, monialaisesti, dialogisesti ja tiedolla johtamisen näkökulmasta.

Vuoropuhelussa muodostui uutta, parempaa tietoa, mikä pyrki tunnistaa- maan ongelmia aiheuttavia tai niitä ylläpitäviä haavoittavia tekijöitä sekä juurisyitä ilmiöiden taustalla. Yhteinen ymmärrys herätti motivaation rat- kaisujen etsimiseen ja varsinaiseen toimintaan. Tiedon pohjalta määritel- tiin ehkäisevän työn painopistealueet, tavoitteet, toimenpiteet, vastuuta- hot, aikataulut ja mittarit uudelle valtuustokaudelle.

Ehkäisevän työn seutukoordinaattori Susanna Leimio,
Sosiaalialan osaamiskeskus Verso
(Ks. lisää työkalupakki: thl.fi/eptjohtaminen)

Tiesitkö?

Kuntien ja hyvinvointialueiden hyvinvointikertomustyön tueksi on koottu säännöllisesti päivitettävät minimitietosisällöt, jotka huomioivat ehkäise- vän päihdetyön. Minimitiedoilla pääsee hyvinvointikertomustyössä alkuun. Minimitiedot on viety osaksi Kuntaliiton sähköistä hyvinvointikertomusta, joka kokoaa perustason indikaattoritiedon yhdeksi kokonaisuudeksi kunnan tai hyvinvointialueen tarpeen mukaisesti. (Ks. lisää: thl.fi/hyte).

Ymmärrys oman kunnan tai hyvinvointialueen päihde-, tupakka- ja rahapelioloista syntyy viime kädessä vasta vuoropuhelussa avaintoimijoiden kanssa. Vuoropuhelussa kuva tilanteesta syvenee ja se saa paikallisen tulkinnan. Kansallisista ja paikallisista tilastoista ja rekistereistä sekä itsearviointina syntynyttä kuvaa on tarpeen täydentää paikallisella kokemustiedolla:

- Mistä emme saa nyt tietoa tilastoista ja rekistereistä?
- Millaisia hiljaisia signaaleja päihdeilmiöstä ja -oloista on lisäksi tunnistettavissa?
- Onko tilastointivuoden jälkeen tapahtunut jotain äkillistä, joka saattaa muuttaa tilannetta merkittävästi?
- Miksi tilanne on tilaston kuvaaman kaltainen?

Ammattilaisilta, asukkailta ja palveluiden käyttäjiltä kootaan eri tavoin tietoa mahdollisista ehkäisevään päihdetyöhön liittyvistä huolenaiheista tai ongelmista. Vuoropuhelussa luodaan yhdessä käsitystä alueen nykytilasta. Työryhmissä ja verkostoissa voidaan analysoida eri lähteistä koottua tilannekuvaa tunnistamalla ehkäisevään päihdetyöhön ja paikallisiin päihde-, tupakka ja rahapelioloihin liittyvät vahvuudet ja heikkoudet. Näin tunnistetaan kehittämiskohteet, pyritään ennustamaan kehityskulkuja ja ennakoidaan mahdollisia riskejä. Tilannekuvausta luotaessa sitoutetaan toimijoita aktiivisella tiedonvaihdolla ja verkostotyöskentelyllä.

Kuvaa muutostarve ja kohdenna toimet

Kun on luotu yhteinen ymmärrys oman alueen päihde-, tupakka- ja rahapelioloista nousvista kehittämiskohteista, priorisoidaan tarpeet monialaisissa työryhmissä, täsmennetään tavoitteet sekä tunnistetaan niiden saavuttamiseksi sopivat toimenpiteet ja keinot. Tässä kohdin on tarpeen arvioida valintojen kohdentamista, kuten:

- tulevatko kaikki ikäryhmät ja haavoittuvat ryhmät huomioitua?
- onko toimiksi valittu toimiviksi todettuja menetelmiä?
- muodostuuko tehdystä työstä ja suunnitelluista toimista kattava ehkäisevän päihdetyön kokonaisuus?

Tavoitteita voidaan asettaa lyhyelle tai pitkälle aikavälille. Tavoitteiden tulee olla selkeitä, toteutettavissa olevia ja mitattavia sekä ennen kaikkea niiden tulee vastata tunnistettuihin kehittämistarpeisiin. Tavoite määrittelee sen konkreettisen muutoksen, joka suunnitteilla olevalla toiminnalla pyritään saamaan aikaan. Se voi olla muutos kohderyhmän päihdeiden käytössä tai käytöstä aiheutuissa haitoissa, tai muu muutos esimerkiksi elinoloissa.

Toimenpiteitä ja keinoja valittaessa määritellään ne konkreettiset tavat, joilla tavoitteita edistetään. Toimenpiteet kannattaa valita huolella painottaen toimivaksi todettuja menetelmiä. Samalla kannattaa muistaa, että useiden niin kysyntään kuin tarjontaan vaikuttavien toimien toteuttaminen samaan aikaan on todennäköisesti vaikuttavampaa kuin yksittäiset tempaukset. (Ks. Yhteisöjen arjessa ja Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen -luvut).

Raskaus & varhaislapsuus	Kaikille
<ul style="list-style-type: none"> Päihteitä käytäville raskaana oleville suunnatut interventiot Äitiys- ja lastenneuvolatoiminta, ml. kotikäynnit, puheeksiotto, mini-interventio ja varhainen tuki sekä vanhemmuuden tuki 	<ul style="list-style-type: none"> saatavuuden sääntely (ml. ikäraja- ja valvonta selvästi päihtyneille anniskelun kieltä, myyntiajat) hintapolitiikka (ml. verotus) alkoholi- ja rahapeli-monopoli markkinoinnin valvonta tupakointikiellot yhteisölähtöiset menetelmät (esim. Pakka-toimintamalli) mediakampanjat
Lapsuus <ul style="list-style-type: none"> Vanhemmuuden tuen menetelmät Elämännhallintataitojen vahvistaminen Kouluhyvinvoinnin tukeminen (esim. opiskelu- ja oppimisympäristön yhteisöllinen toiminta kouluviihtyvyyden, kouluun kiinnittymisen ja yhteisöllisyyden edistämiseksi) 	
Nuoruus <ul style="list-style-type: none"> Vanhemmuuden tuen menetelmät Elämännhallintataitoja vahvistava päihdekasvatus (ml. päihteisiin ja rahapelaamiseen liittyvien uskomusten ja asenteiden käsittely) Kouluhyvinvoinnin tukeminen (esim. opiskelu- ja oppimisympäristön yhteisöllinen toiminta kouluviihtyvyyden, kouluun kiinnittymisen ja yhteisöllisyyden edistämiseksi) Puheeksiotto, mini-interventio ja varhainen tuki (esim. koulutetun aikuisen/mentorin tuki) 	
Aikuisuus <ul style="list-style-type: none"> Työpaikkojen päihdeohjelmat Puheeksiotto, mini-interventio ja varhainen tuki Huumeita käyttävien ihmisten terveysneuvontapisteet käyttövälineiden vaihtoineen 	
Ikääntyminen <ul style="list-style-type: none"> Puheeksiotto, mini-interventio ja varhainen tuki 	

Kuva 6. Esimerkkejä kansainvälisesti toimivaksi todetuista ehkäisevän päihdetyön menetelmistä.

Joskus on tarpeen kokeilla uusia lupaavilta vaikuttavista menetelmistä. Tällöin kannattaa liittää mukaan huolellinen arviointi, ja tehdä kokeilun jälkeen arviointiin perustuva tietoinen päätös jatkosta.

Mikäli toimia kohdennetaan jonkin haavoittuvassa asemassa olevan väestöryhmän tilanteen parantamiseen, on tarpeen kartoittaa tarkemmin juuri tämän kohderyhmän tilannetta. Onko tietoa suojaavien ja riskitekijöiden yleisyydestä kyseisessä ryhmässä, millaista on heidän arkensa tai miten heidän omaa toimijuuttaan voidaan tukea? Tässä auttaa kulttuuri- ja sukupuolisensitiivinen työote.

Paremmalla ymmärryksellä eri väestöryhmien tilanteesta voidaan lisätä ehkäisevän päihdetyön toimien vaikuttavuutta ja varmistaa toimien eettisyys. Toiminnan kohteet voivat olla välillisiä, eli sellaisia, joiden kautta varsinaisia kohteita voidaan tavoittaa tai joiden kautta heidän tilanteeseensa voidaan vaikuttaa.

Toimenpiteiden valintaa tehtäessä kannattaa pohtia esimerkiksi:

- Millä konkreettisella tekemisellä voimme vaikuttaa valittujen tavoitteiden saavuttamiseen (huomioi suojaavat ja riskitekijät)?
- Mikä tunnistetuista toimista voisi vaikuttaa eniten?
- Keihin kaikkiin ja mille toiminnan tasoille tai arkiympäristöihin toimintaa tulisi kohdentaa?
- Miten kohderyhmän tausta, kuten sukupuoli tai kulttuuri on tarpeen huomioida?

Konkreettisten toimien suunnitteluun kannattaa osallistaa keskeisten kohderyhmien edustajia, vertaisia tai kokemusasiantuntijoita. Jos tavoitteena on ihmisten käyttäytymisen muuttaminen, toimenpiteiden suunnittelua voi jäsentää esimerkiksi UKK-instituutin Suomeen soveltaman käyttäytymisen muutospyörän avulla (Ks. lisää työkalupakki: thl.fi/eptjohtaminen).

Hyvinvointikertomukseen tai -suunnitelmaan voidaan valita laajemmasta pitkän aikavälin ehkäisevää päihdetyötä linjaavasta toimintasuunnitelmasta keskeisimmät tavoitteet ja toimet kullakin valtuustokaudella toteutettaviksi.

Toimenpiteiden kohdalla on aina määriteltävä ehdotus tarvittavista **resursseista** sekä **vastuutahoista** ja kumppaneista niiden toteuttamiseksi. Toimien menestyksellä toteuttaminen edellyttää, että keskeiset kumppanit sitoutuvat niiden toteuttamiseen. Kumppanien asiantuntemus ja verkostot edistävät toimeenpanoa. Ehkäisevän päihdetyön koordinaattori tai vastaava innostaa ja motivoi yhteiseen työskentelyyn sekä sovittaa tehtyä työtä yhteen työryhmien kanssa yhteistyössä. Idea on, että työryhmiin osallistuvat vievät sovittuja tavoitteita ja toimia eteenpäin omassa organisaatiossaan ja tiedottavat aktiivisesti sovituista linjauksista. Tämä saattaa vaatia tehtävien delegointia ja uudelleen vastuuttamista.

Samalla on pohdittava **aikataulutusta**, eli sitä mitkä toimista ovat kriittisimpiä ja minkä osalta voidaan edetä myöhemmässä vaiheessa. Suunnitelman kirjaamista varten on kehitetty erilaisia pohjia, joita kannattaa hyödyntää jo suunnitelmaa prosessoidessa (ks. lisää työkalupakki: thl.fi/eptjohtaminen).

Ennen suunnitelman viimeistelyä ja hyväksyntää on hyvä pyytää suunnitelmaan **kommenteja** keskeisiltä toimijoilta sekä asukkailta. Aluetasoisessa suunnittelussa on hyvä mahdollistaa lausunnon antaminen kaikille alueen kunnille, mikä varmistaa kaikkien kuntien hyväksynnän suunnitelmalle. Saadun palautteen käsittely ja huomiointi kannattaa suunnitella etukäteen.

Hyvinvointiryhmä tai johtoryhmä on se taho, joka tekee lopullisen ehdotuksen tavoitteista ja toimenpiteistä, jotka hallitus käsittelee osana talousarviota ja valtuusto hyväksyy. Myös pidemmän aikavälin ehkäisevän päihdetyön suunnitelman tai vastaavan tavoitteet ja toimenpiteet on tärkeää viedä johdon käsittelyyn ja hyväksyttäväksi.

– Kuntien ja hyvinvointialueen toiminnansuunnittelun yhteensovittaminen

Päijät-Hämeen alueen kuntien sekä sosiaali- ja terveydenhuollon ja järjestötoimijoiden yhteiset hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämisen kärjet hyväksytään valtuustokausittain. Niistä muodostuu ohjenuora kuntakohtaisille ja alueellisille toimintasuunnitelmille. Hyväksytyille hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kärjille (ml. ehkäisevä työ) asetetaan tavoitteet, joille valitaan seurantaindikaattorit. Alueen kuntien, sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen ja kolmannen sektorin edustajat osallistuvat alueellisten suunnitelmien laatimiseen ja hyväksyvät ne osaltaan. Suunnitelmat saatetaan tiedoksi yhdistysfoorumille.

Päijät-Hämeen ehkäisevän työn toimintasuunnitelma on osa alueellisten suunnitelmien kokonaisuutta asukkaiden hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämiseksi. Päijät-Hämeen hyvinvointikertomus ja -suunnitelma toimii alueellisia suunnitelmia yhteensovittavana asiakirjana. Kaikki yksittäiset suunnitelmat pyrkivät konkreettisiin muutoksiin ihmisissä tai rakenteissa. Kokonaisuutena suunnitelmat tähtäävät hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kärkien toteutumiseen ja hyvinvointihyödyn synnyttämiseen asukkaalle.

Ehkäisevän työn seutukoordinaattori Susanna Leimio,
Sosiaalialan osaamiskeskus Verso

[Päijät-Häme: Hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistäminen](#)

Pirkanmaalla on hyväksytty järjestyksessään kolmas alueellinen hyvinvointikertomus ja -suunnitelma. Sen painopisteisiin ja toimeenpanosuunnitelmaan ehkäisevän päihdetyön vahvistaminen ja päihdeongelmien vähentäminen sisältyvät vahvasti. Keskeistä on ehkäisevän päihdetyön rakenteiden vahvistaminen ja alueellinen tuki kuntien ehkäisevälle päihdetyölle. Tälle työlle on asetettu seurantamittarit.

Osana toimeenpanosuunnitelmaa on työstetty monialaisessa työryhmässä ehkäisevän päihdetyön toimintamalli tukemaan kunnassa tehtävää ehkäisevää päihdetyötä. Toimintamalli on taulukkomuotoinen tiedosto, johon on koottu kunnan alueella olevat ehkäisevän päihdetyön toimijat sekä toimenpiteet/tehtävät. Nämä on sanoitettu eri toimijoiden tekemiseksi. Taulukosta eri toimijat – niin kunnat, hyvinvointialueet kuin muutkin sidosryhmät – löytävät omaan ja muiden toimintaan sisältyvät tehtävät. Taulukon tarkoituksena on vahvistaa ymmärrystä siitä, mitä ehkäisevä päihdetyö on. Taulukko toimii kuntien ja hyvinvointialueiden toiminnansuunnittelun yhteensovittajana.

Suunnittelija Kia Koivusilta, Pirkanmaan liitto & hankepäällikkö Maarit Varjonen-Toivonen, Pirkanmaan sairaanhoitopiiri
Toimintamalli THL:n Innokylästä: <https://innokyla.fi/fi/>

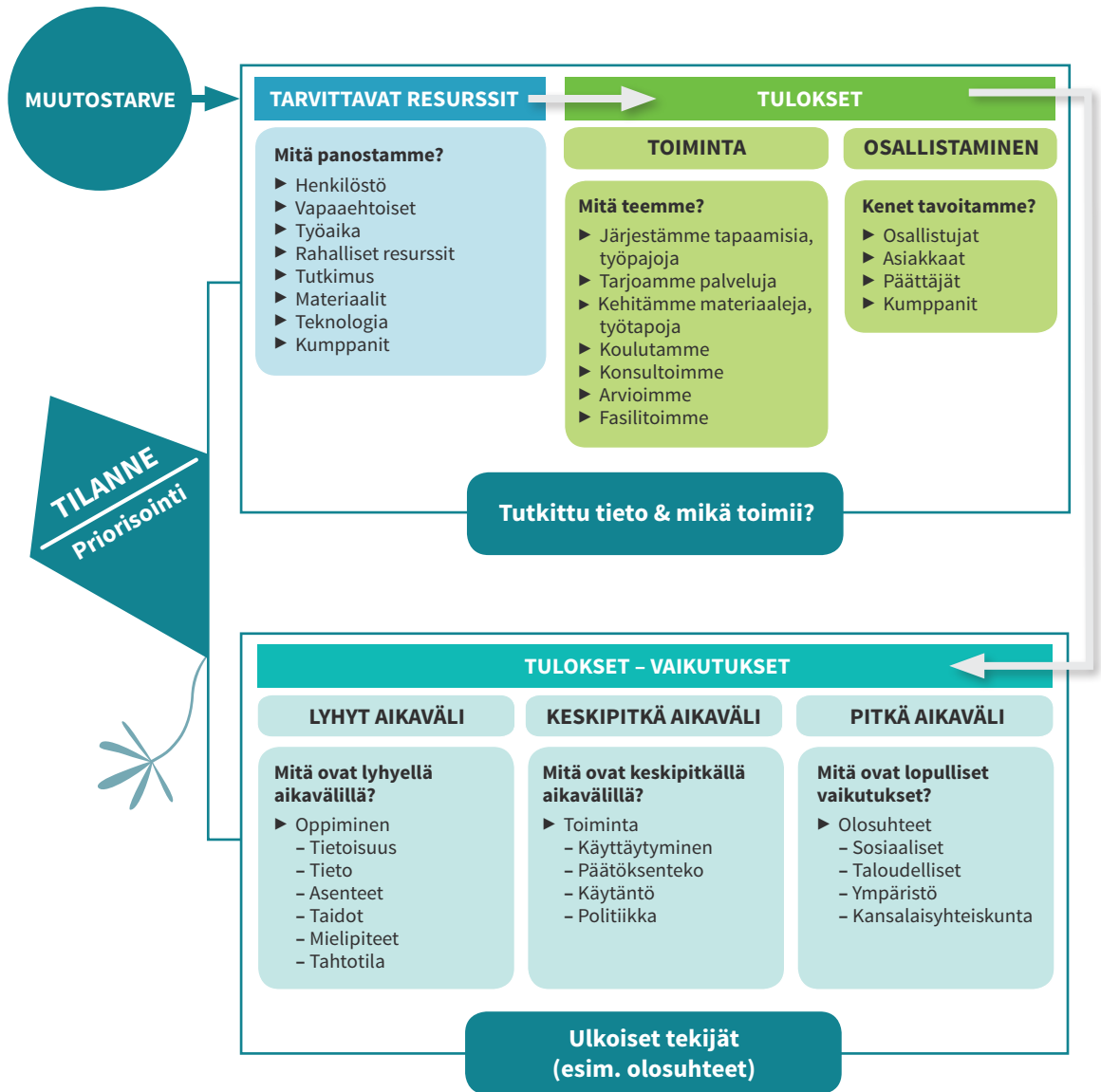

Varmista resurssit ja luo looginen malli toteutuksesta

Toimeenpanossa onnistuminen edellyttää riittävää resursointia, joka tarkoittaa paitsi henkilöiden työaikapanosta niin toimintarahaa sekä käytettävissä olevaa asiantuntemusta. Hyvinvointikertomus- ja suunnitelma käsitellään vuosittain osana talousarviota. Resurssien varmistamiseksi vastaava käsittely on tarpeen tehdä mahdollisen ehkäisevää päihdetyötä koskevan erillissuunnitelman osalta. Sitomalla ehkäisevän päihdetyön suunnittelu mahdollisimman varhaisessa vaiheessa osaksi vuosittaista talouden ja toiminnan suunnitteluprosessia voidaan parhaiten varmistaa sille tarvittavat resurssit. Resursseja on hyvä pohtia laajasti aina henkilöstöresursseista tiloihin, kumppaneihin ja taloudellisiin resursseihin asti.

Työtä kannattaa jäsentää loogisella mallilla (ks. kuva 7). Tilannekatsauksen ja tarveanalyysin pohjalta on tunnistettu priorisoidut kohteet ja täsmennetty työhön käytettävissä olevia resursseja. Sen jälkeen on tarkennettava toimintasuunnitelmaa: mitä käytännössä teemme missäkin vaiheessa ja kenet eri toimilla tavoitamme. Taustalla pohdinnassa kannattaa kokoajan pitää tutkittu tieto, suositukset ja toimivaksi todetut menetelmät.

Toimeenpanon alkuvaiheessa kannattaa avata eri toimenpiteiden eteneminen käytännössä: mitä eri vaiheita on lopputulokseen pääsemiseksi. Tässä yhteydessä on hyvä tehdä arviointi eri toimien toimeenpanoon liittyvien ulkoisten tekijöiden vaikutuksista ja riskeistä sekä siitä miten niihin voidaan varautua jo ennalta. Pohdinnasta yhdessä kumppanien kanssa saa yleensä uusia näkökulmia.

Kuva 7. Esimerkki loogisen mallin luomisesta (soveltaen Bisset & Gilman 2016).

Kun edetään suunnitelmasta toimintaan, sitoutetaan toimijoita yhteiseen toimintaan ja pidetään kiinnostusta siihen yllä. Olennaista on, että kumppanit kokevat, että suunnitelmaa viedään työskentelyssä konkreettisesti eteenpäin ja, että sen vaiheittaista etenemistä seurataan.

Kunnassa ehkäisevästä päihdetyöstä vastaavalla toimielimellä ja hyvinvointialueilla päätöksenteosta vastaavilla valiokunnilla tai vastaavilla on aktiivinen rooli toimeenpanon edistämiseksi.

Kehitä, levitä ja vakiinnuta

Suunnitelmaa on tarpeen päivittää ja kehittää edelleen säännöllisesti. Hyvinvointikerhomukseen ja -suunnitelmaan on rakennettu sisään vuosittainen tarkistusrytmi, mutta vastaavasti pidemmän aikavälin ehkäisevää päihdetyötä koskevilla toimintasuunnitelmissa on tarpeen palata ajoittain sovittuihin toimiin, peilata niiden toteutumista tavoitteisiin ja viime kädessä päihde-, tupakka- ja rahapelioloihin. Onko esimerkiksi noussut jotain uutta, joka olisi tarpeen huomioida? Keskustelua käydään ehkäisevää päihdetyötä ohjaavissa ja toimeenpanevissa työryhmissä.

Suunnitelmaa toteutettaessa sovitaan toimivaksi todettuja menetelmiä oman kunnan tai alueen työn rakenteisiin ja järjestämistapoihin. Työ vaatii usein kehittämistä ja kokeilemista. Voi olla tarpeen kehittää uusia ehkäisevän päihdetyön käytäntöjä.

Kun uutta laajamittaista toimintamallia aletaan kehittää, kannattaa miettiä paitsi ulkopuolista hankerahoitusta, sekä mahdollisuuksien mukaan selvittää tutkimuksen liittämistä osaksi kehittämistyötä, menetelmän vaikutusten arvioimiseksi. Alueelliset korkeakoulut ovat oivallisia kumppaneita tutkimustyöhön.

Kun uudenlaista tekemisen tapaa on kokeiltu ja systemaattisesti pilotoitu ja arvioitu, voidaan tarkastella, onko malli sellainen, että sen voisi ottaa laajemmin käyttöön ja vakiinnuttaa.

Seuraa ja arvioi toteutumista

Ehkäisevän päihdetyön vaikutuksia voidaan arvioida peilaamalla aikaansaatuja tuloksia alkuperäisiin tai muuttuneisiin tarpeisiin ja asetettuihin tavoitteisiin. Peruskysymys on, vastasiko toiminta tarpeeseen ja muuttuiko se mitä haluttiin niin kuin oli tarkoitus? Työn seuranta ja arviointi tuottavat jatkuvasti tietoa, joka auttaa kehittämään toimintaa tarpeita vastaavaan suuntaan. Seuranta ja arviointia tulee tehdä toiminnan ohessa, jotta tavoitteita tai toimintaa voidaan tarpeen mukaan muuttaa.

Seurantamittareiden valinta voi olla haastavaa, mutta toisaalta niiden huolellinen valinta auttaa kirkastamaan minkälaista muutosta toiminnalla tavoitellaan. Jo toiminnan tavoitteiden muotoilun yhteydessä on tärkeä määritellä sekä tulos- että prosessi- arviointiin soveltuvia mittareita.

Tiesitkö?

Arvioinnissa pohdittavia kysymyksiä

- Miten työ etenee?
- Saavutettiin asetetut tavoitteet?
- Miten toimintasuunnitelma kohta kohdalta toteutettiin?
- Millaisia tuotoksia ja tuloksia työllä oli?
- Mitä vaikutuksia työllä oli?
- Miten hyvin kohderyhmät tavoitettiin? Miten heidän tilanteensa muuttui?
- Tapahtuiko jotain ennakoimatonta?

Tiesitkö?

Päätösten vaikutusten ennakoarviointi

Päätösten vaikutusten ennakoarvioinnilla (EVA) on mahdollista arvioida ennalta, miten valmistelussa oleva päätös vaikuttaisi erilaisten ihmisryhmien elämään. Ideana on auttaa hahmottelemaan erilaisia vaihtoehtoja ja jäsentämään niiden mahdollisia vaikutuksia. Kunta tai hyvinvointialue päättää millaisissa asioissa ennakoarviointia käytetään. Ennakoarvioinnin tekeminen edellyttää monialaista yhteistyötä. Arvioinnissa kannattaa huomioida useita näkökulmia, kuten sukupuoli-, lapsi-, terveys-, sosiaali-, yhdenvertaisuus- ja ympäristövaikutukset, päätettävästä aiheesta riippuen. Viime kädessä vaikutusten keskinäinen arvottaminen kuuluu päätöksentekijöille.

Ehkäisevän päihdetyön näkökulmaa on tarpeen huomioida esimerkiksi valittaessa liikuntapaikkojen sponsoreita tai suunniteltaessa lasten, nuorten ja perheiden tuen järjestämistä. Yleisesti ottaen ennakoarviointia on tarpeen harkita, jos yhteenkään seuraavista kysymyksistä on myönteinen:

- Liittyykö käsiteltävään asiaan ristiriitoja?
- Onko käsiteltävällä asialla vaikutuksia ihmisiin?
- Ovatko vaikutukset merkittäviä?

Päätösten vaikutusten ennakoarviointi on lakisääteistä toimintaa (612/2021), johon vahvasti veloitetaan kansainvälisissä sopimuksissa, kuten YK:n lasten oikeuksien sopimuksessa. (Ks. lisää: thl.fi/hyte.)

Mittarien valinnassa kannattaa pysytellä konkreettisissa mitattavissa muutoksissa, jotka ovat suoraan yhteydessä tehtyyn toimintaan, ja jotka ovat linjassa toiminnan laajuuteen.

Esimerkiksi Kouluterveyskyselyssä näkyvien muutosten taustalla voi olla lukuisia toteutetuista toimista riippumattomia syitä. Tulosarvioinnin tueksi onkin usein tarpeen kerätä lisätietoa, joka on kytkettävissä suoraan toteutettuihin toimiin.

Tulosarvioinnissa arvioidaan, että saavutettiin asetetut tavoitteet: millaista yhteiskunnallista vaikuttavuutta työllä oli, tapahtuiko ihmisten hyvinvoinnissa, terveydessä tai yhteisöjen elinvoimaisuudessa tavoiteltua myönteistä kehitystä. Esimerkiksi jotkut päihde-, tupakka- ja rahapelioloista tehtävistä tilannekuvauksissa käytetyistä mittareista voivat soveltua tulosarviointiin. Kannattaa valita sellaiset mittarit, jotka ovat yksinkertaisia ja helposti saatavilla – ja joiden arvioidaan olevan riittävän herkkiä mittaamaan haluttua asiaa (ks. esim. THL:n [Sotkanet.fi](https://www.sotkanet.fi): kuntien ja alueiden päihde-avainindikaattorit).

Mittaamisen yksi haaste on se, että ehkäisevän päihdetyön tulokset näkyvät usein vasta pidemmällä aikavälillä. Tulos voi olla myös se, että vältetään jokin epäsuotuisa kehitys.

Prosessiarvioinnissa tarkastellaan sitä, miten tavoitteet saavutettiin, tai miksi ne jäivät saavuttamatta. Mikä muuttui ammattilaisten toiminnassa tai toimintaa ohjaavissa ja tukevissa rakenteissa? Huomio kohdistuu esimerkiksi toteutetun ehkäisevän päihdetyön laatuun ja hyödyllisyyteen sekä sidosryhmien suhtautumiseen ja osallistumiseen. Voidaan esimerkiksi arvioida, onko onnistuttu soveltamaan jotain aiemmin toimivaksi todettua menetelmää riittävän tarkasti niin, että sen vaikuttavuus on säilynyt. Samalla voidaan löytää toimivampia ratkaisuja työhön ja välttää toimintaa haittaavia sudenkuoppia jatkossa.

Itse- ja vertaisarviointi on yksi tapa toteuttaa prosessiarviointia. Vertaisarvioinnissa omien verkostojen hyödyntäminen on avainasemassa ja indikaattorit täydentävät kokonaisuutta. Hyvin suunniteltuna prosessiarviointi ei vaadi suuria resursseja ja se tuottaa arvokasta tietoa toiminnan **vaikutuksista**.

Vaikuttavuuden arviointi edellyttää yleensä pitkää ja hyvin suunniteltua seurantaan. Vaikuttavuuden osoittaminen vaatii muutosten ja vaikutusten tarkempaa analysointia.

Viesti missä mennään

Toiminnan suunnittelun ja toteutuksen eri vaiheissa tulee viestiä avoimesti. Viestintä on olennaista, kun motivoidaan ja sitoutetaan toimijoita tai kun herätellään muutostarvetta yhteisöissä esimerkiksi nostamalla esiin päihde-, tupakka- ja nikotiinituotteiden sekä rahapelaamisen aiheuttamia haittoja tai tehtävän työn tärkeyttä.

Viestintä käytännössä tukee muutokseen tähtäävää työtä niin ammattilaisten kuin asukkaidenkin keskuudessa. Päätäjien tuen saaminen ehkäisevälle päihdetyölle edellyttää monesti juuri viestintää. Parhaimmillaan viestinnällä voi saada toiminnalle koko yhteisön tuen. (Ks. lisää Vaikuttavasti viestien -luku.)

Huolehdi eettisyydestä

Eettisyys on hyvä huomioida toiminnan suunnittelun ja toteutuksen eri vaiheissa. Päihde-, tupakka- ja rahapelioloista ei välttämättä saa kaikkein heikoimmassa asemassa olevien tilannetta koskevia paikallistason rekisteri- tai tilastotietoa. Siksi tietopohjaa on tarpeen laajentaa muun muassa paikallisten kokemusasiantuntijoiden tai alueen tilanteen tuntevien ammattilaisten käytännön tiedolla.

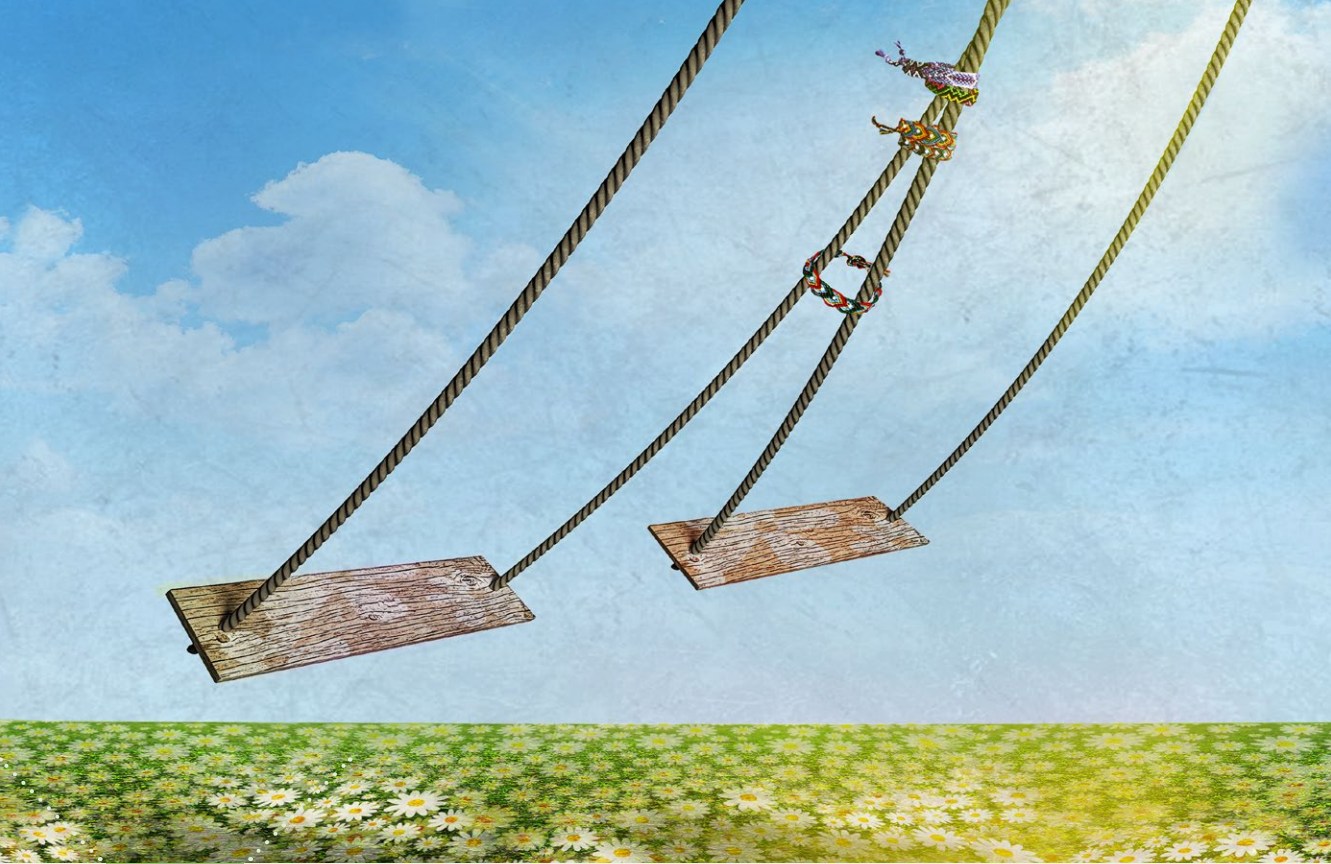
Eettisyydenkin näkökulmasta tavoitteita ja toimenpiteitä valittaessa kannattaa varmistaa, että tavoitteet todella pohjautuvat saatuun ymmärrykseen kehittämistarpeista ja että käytettävissä olevat rajalliset resurssit kohdennetaan toimiin, joilla todennäköisimmin saadaan aikaan haluttuja tuloksia.

Toteuttamisvaiheessa on tärkeää seurata sitä, että toimet kohdentuvat suunnitelman mukaisesti, eikä niillä ole tahattomia kielteisiä seurauksia, erityisesti haavoittuvimmille väestöryhmille. Työn tulee kunnioittaa kohderyhmän oikeuksia, kuten oikeutta totuudenmukaiseen sekä vastaanottajaa kunnioittaen esitettyyn tietoon. Toiminnan kehittämisen ja vakiinnuttamisen yhteydessä on tärkeää varmistaa, että työ on kaikilta osin eettisesti perusteltua.

Muistilista

onnistuneen toiminnan suunnitteluun

- Tarkempaan toiminnan suunnitteluun hyödynnetään kunnassa tai hyvinvointialueella jo toimivaa ehkäisevää päihdetyötä vastaavaa työryhmää ja työryhmätyöskentelyyn on sitoutettu avainhenkilöt.
- Ehkäisevää päihdetyötä ohjaavien eri suunnitelmien tavoitteet ja sisällöt sovitetaan yhteen.
- Tavat laajemman toimijajoukon ja kuntalaisten osallistamiseksi on määritelty (esim. kuulemiset, työpajatyöskentely, kyselyt).
- Yksityiskohtainen aikataulu toiminnansuunnitteluprosessille on laadittu.
- Ymmärrys päihde-, tupakka- ja rahapelioloista ja muutostarpeista on luotu laajassa yhteistyössä.
- Toteuttamiskelpoiset ja realistiset tavoitteet on asetettu.
- Tietoon perustuvat toimet ja keinot on valittu tavoitteiden saavuttamiseksi.
- Vastuutahot eri toimille on nimetty.
- Toiminnan suunnittelun säännöllisen seurannan ja työn arvioinnin vastuutahoista ja tavoista on sovittu.
- Suunnitelma on julkaistu verkossa ja siitä on tiedotettu.

4

Yhteisöjen arjessa

Yhteisöissä rakennetaan ja uusinnetaan päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöön ja rahapelaamiseen liittyviä merkityksiä, käsityksiä ja arvoja sekä asenteita ja tapoja. Yhteisöissä muodostuu käsitys esimerkiksi siitä, millaista on hyväksyttävä juominen tai rahapelaaminen, miten alaikäisten alkoholin käyttöön, tupakointiin ja rahapelaamiseen tai tupakka- ja nikotiinituotteiden ja alkoholin käyttöön lasten seurassa suhtaudutaan. Yhteisöt toteuttavat ehkäisevää päihdetyötä monin tavoin – mitä useampi yhteisö aktivoituu toimiviksi todetuin tavoin, sitä todennäköisempiä ovat vaikutukset.

Vaikuttavinta ehkäisevää päihdetyötä tehdään, kun samanaikaisesti toteutetaan useita toimivaksi todettuja keinoja eri arkiympäristöissä.

Yhteisöissä voidaan vaikuttaa riskikäyttäytymiseltä suojaaviin ja sille altistaviin tekijöihin, kuten normeihin ja kulttuureihin. Yhteisöt ovat avainasemassa, kun halutaan vahvistaa yksilöiden monenlaisia taitoja ja valmiuksia, jotka ovat yhteydessä päihde- ja rahapeliongelmiin tai tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön aloittamisen riskiin jatkossa. Yhteisöissä myös kohdataan haitat, joita käytöstä ja pelaamisesta aiheutuu.

Ehkäisevässä päihdetyössä keskeisiä yhteisöjä ovat esimerkiksi kunnat, asuinalueet, koulut ja oppilaitokset, työpaikat sekä erilaiset vapaa-ajan yhteisöt ja kohtaamispaikat. Näihin yhteisöihin vaikuttamalla voidaan tehokkaasti ehkäistä päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöä ja rahapelaamista sekä torjua niistä aiheutuvia haittoja. Tässä luvussa käydään läpi joitakin esimerkkejä ehkäisevän päihdetyön toimista eri arkiympäristöissä.

Kunnan tilat ja tapahtumat

Kunnalla on monia mahdollisuuksia omilla päätöksillään edistää julkisten tilojen ja sen omien tilaisuuksien päihteettömyyttä, savuttomuutta tai nikotiinittomuutta ja rahapelaamattomuutta.

Mikäli yleiselle järjestykselle tai turvallisuudelle aiheutuu anniskelun jatkamisesta haittaa, alkoholilaki (1107/2017, 44 §) antaa kunnalle mahdollisuuden kieltää anniskelun jatkamisen tai rajoittaa sitä alueella, johon haitta kohdistuu. Haitan on oltava vähäistä suurempaa. Kunnan päätös voi koskea kaikkia tai vain tiettyjä viikonpäiviä, ja se voi olla voimassa toistaiseksi tai määräajaksi. Valtaosa kunnista on tehnyt savuttomuuspäätöksen ja sitoutunut savuttoman toimintakulttuurin edistämiseen sekä työnantajana että kuntalaisten arkiympäristöissä.

Kunta voi määritellä millaisiin tilaisuuksiin sen omistamia tiloja vuokrataan ja millä ehdoin. Tällöin kunta voi esimerkiksi päättää tarjoillaanko sen omistamien tilojen tilaisuuksissa alkoholia tai onko niissä mahdollista tupakoida. Päätös tukee haavoittuvien ryhmien hyvinvointia suojelemalla mahdollisesti osallistuvia alaikäisiä lapsia ja ongelmakäytön tai riippuvuuden kanssa kamppailevia. Erityisesti lasten ja nuorten harrastetilojen vuokrasopimuksiin on tärkeää kirjata tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöä koskevat periaatteet.

Kunta voi linjata omien tilojensa alkoholimainonnasta. Osassa kunnan tiloja, kuten kouluissa, alkoholimainonta on laissa kielletty. Lain velvoittamaa alkoholimainontakieltoa ei kuitenkaan ole lähtökohtaisesti kaikissa sellaisissa tiloissa, joissa liikkuu paljon lapsia ja nuoria. Kunta voi kuitenkin rajata mainontaa paikoissa, joissa liikkuu mainonnalle erityisen alttiita riskiryhmiä, kuten esimerkiksi liikuntapaikoissa, julkisissa liikennevälineissä tai lasten arkiympäristöjen läheisyydessä.

Alkoholilain (1107/2017, 21 §) mukaan alkoholijuomien anniskelu ilta- tai yöaikaan ulkotiloissa, pubiravintolan perustaminen tai tällaisen toiminnan jatkaminen asuin-talossa, jossa on jo aiemmin koettu anniskelusta johtuvia haittoja, edellyttää tarvittaessa joko kunnan tai poliisin lausuntoa kyseisistä olosuhteista tai vaikutusmahdollisuuksien varaamista lähiympäristölle.

Anniskelupaikan tiedot voidaan julkaista alkoholielinkeinorekisterin uudistuksen jälkeen anniskeluluvan hakemusvaiheessa siten, että lähiympäristön asukkailla on mahdollisuus esittää huomautuksensa esitetystä anniskelutoiminnasta ja sen vaikutuksista elinympäristöönsä. Samoin esimerkiksi kunnan ehkäisevän päihdetyön toimijat (ns. paikallinen lupalausunto) sekä asukasjärjestöt voivat halutessaan antaa lausuntonsa julkaistuu hakemukseen.

Ennen alkoholielinkeinorekisterin uudistuksen käyttöönottoa aluehallintovirasto ratkaisee, varataanko läheisten kiinteistöjen omistajille tai haltijoille mahdollisuus lausua asiasta, ja pyydetäänkö hakemuksesta erillinen lausunto sijaintikunnalta. Joillakin alueilla hyvinvointialue on ottanut koordinoitavakseen alueensa lausuntoprosessin, jolloin se kokoaa yhteen mahdolliset lausunnot kunnista ja tukee heitä prosessissa.

Myös jokaisella asukkaalla on oikeus pyynnöstä saada tieto vireille tulleista anniskelulupahakemuksista ja esittää huomautuksensa hakemuksen johdosta. Kunta voi aktiivisesti tiedottaa asukkaiden osallistumismahdollisuuksista, jolloin se samalla huolehtii lakisääteisestä tehtävästään.

Tiesitkö?

Yhteisistä linjauksista kannattaa muistuttaa

- Herättele päättäjien tietoisuutta mahdollisuuksista edistää ehkäisevää päihdetyötä kunnan poliittisissa linjauksissa tuomalla esiin ongelmia sekä toimivaksi todettuja keinoja.
- Sovi paikallisen lupalausunnon antamisen käytännöistä alueesi aluehallintoviraston alkoholilupahallinnon kanssa.
- Viesti aktiivisesti kunnan tekemistä linjauksista ja kannusta viemään niitä käytäntöön esimerkiksi tilanvuokrauksesta sovittaessa, ja herättele näin osaltasi muutosta paikallisessa päihdekulttuurissa.
- Motivoi päättäjiä vastuulliseen yhteistyöhön anniskelusta ja vähittäismyynnistä vastaavien elinkeinotoimijoiden kanssa yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi.

Koulut ja oppilaitokset

Kouluissa ja oppilaitoksissa tehtävä ehkäisevä päihdetyö on tavoitteiltaan ja sisällöltään osa niissä tehtävää hyvinvointia, tervettä kehitystä ja turvallista kasvua tukevaa työtä. Se jatkaa varhaiskasvatuksessa aloitettua työtä, jossa ehkäisevässä päihdetyössä korostuu eritoten vanhempien huolta herättävän päihteiden käytön puheeksiotto ja tarvittaessa lapsen tuen piiriin ohjaus. Koulut ja oppilaitokset ovat ehkäisevän päihdetyön keskeisiä toimijoita, koska niissä kohdataan jokainen lapsi ja nuori kehityksen kannalta merkittävässä vaiheessa. Koulut ja oppilaitokset tavoittavat myös huoltajat.

Ehkäisevä päihdetyö näkyy päihdekasvatuksessa, yksilöllisen ja yhteisöllisen opiskeluhuollon palveluissa sekä yhteistyössä koulujen ja oppilaitosten sekä kodin välillä. Päihdekasvatuksessa huomioidaan niin alkoholi ja huumeet kuin rahapelaaminen sekä tupakka- ja nikotiinituotteet. Varsinkin nuorilla ehkäisevään päihdetyöhön liitetään usein digipelikasvatus ja digipelaamisesta aiheutuvien haittojen ehkäisy. Digipelihaittojen ehkäisyllä on yhtymäpintoja rahapelihaittojen ja riskikäyttäytymisen ehkäisyyn, joten joiltain osin ehkäisevän päihdetyön keinoja voidaanankin soveltaa siihen. Koulujen ja oppilaitosten ehkäisevää päihdetyötä määrittävät opetussuunnitelman perusteet, opiskeluhuollon käytännöt sekä päihdesuunnitelma tai vastaava.

Tukemalla lasten ja nuorten tervettä kasvua, vahvistamalla suojaavia tekijöitä, kuten turvataitoja, kehittämällä vuorovaikutus- ja tunnetaitoja, lisäämällä eettistä pohdintaa ja itsetuntemusta sekä kykyä itsenäiseen ajatteluun voidaan ehkäistä päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöä ja rahapelaamista.

Ehkäisevään päihdetyöhön kuuluu lisäksi päihteisiin, tupakka- ja nikotiinituotteisiin ja rahapelaamiseen koskevien ikätasolle soveltuvien tietojen antaminen, virheellisten uskomusten korjaaminen sekä päihde-, tupakka- ja rahapeliasenteisiin vaikuttaminen. Päihteisiin, tupakka- ja nikotiinituotteisiin sekä rahapelaamiseen liittyvien riskien tiedostaminen on keskeinen osa päihdekasvatusta, jonka lisäksi tietoa riskeistä ja haitoista voidaan antaa koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa, kun niitä otetaan puheeksi.

Kertaluontoiset ehkäisevää päihdetyötä tukevat tempaukset, kuten ulkopuolisten yhteistyötahojen vierailut tai luennot ovat hyvä lisä perustoimintaan, mutta perustyö on koulujen ja oppilaitosten vastuulla.

Kunnan ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilö tai koordinaattori pitää yhteyttä alueensa oppilaitoksiin ja tukee tarpeen mukaan esimerkiksi päihdesuunnitelmien tai vastaavan valmistelussa. Hän voi myös auttaa kouluja ja oppilaitoksia saamaan työhön tarvittavat verkostot ja yhteistyökumppanit esimerkiksi päihdekasvatuksen tueksi sekä auttaa koulujen ja oppilaitosten työn yhteensovittamisessa muuhun kunnassa toteutettavaan ehkäisevään päihdetyöhön.

TYÖN TUEKSI

- ▶ THL, Alkoholi, tupakka ja riippuvuudet -aihesivusto > Ehkäisevä päihdetyö > Ehkäisevä päihdetyö kouluissa ja oppilaitoksissa.
- ▶ Soikkeli, Markku – Salasuo, Mikko – Puuronen, Anne – Piispa, Matti (2015). [Se toimii sittenkin – Kuinka päihdevalituksesta saa selvää](#). Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisu 85.
- ▶ Hietanen-Peltola, Marke – Laitinen, Kristiina – Autio, Eva – Palmqvist, Riia (2018). [Yhteisestä työstä hyvinvointia: opiskeluhuoltoryhmä perusopetuksessa](#). THL, Ohjaus 9.
- ▶ Hietanen-Peltola, Marke – Laitinen, Kristiina – Järvinen, Jouni – Fagerlund-Jalokinos, Susanna (2019). [Toisella asteella toimien: opas oppilaitoksen opiskeluhuoltoryhmälle](#). THL, Ohjaus 10.
- ▶ Hietanen-Peltola, Marke – Korpilahti, Ulla (toim.) (2015). Terveellinen, turvallinen ja hyvinvoiva oppilaitos. Opas ympäristön ja yhteisön monialaiseen tarkastamiseen. Ohjaus 7.
- ▶ Lainio-Peltola, Minna – Jalo, Niina – Marjanen, Katja – Iho, Arja – Kaupinsalo, Kristiina – Aurasuo, Joni – Lahtinen, Jenni – Rosenqvist, Tellu (2020). [Päihde- ja pelikasvatus oppilaitoksissa – opas suunnitelmien tekoon ja varhaiseen tunnistamiseen](#). Aluehallintovirastojen julkaisu 85.

Tiesitkö?

Ehkäisevän päihdetyön sisällöt kouluissa ja oppilaitoksissa

- Tehtävän ehkäisevän päihdetyön ja päihdekasvatuksen sisältöihin kuuluvat päihteet, tupakka- ja nikotiiniuotteet sekä rahapelaaminen.
- Päihdekasvatuksen keskeisiä sisältöjä ovat:
 - terveen kasvun tukeminen ja suojaavien tekijöiden vahvistaminen
 - tiedon ja ymmärryksen lisääminen päihteistä, tupakka- ja nikotiiniuotteista ja rahapelaamisesta, niiden riskeistä ja vaikutuksista sekä riippuvuuksien kehittymisestä
 - näihin liittyvien uskomusten ja kielteisen leiman purkaminen
 - elämäntaitojen harjoittelu sekä arvoja käsittelevä keskustelu
 - sosiaalisen paineensietokyvyn opetteleminen
 - päihteettömyyttä, savuttomuutta ja pelaamisen riskien hallintaa tukevien toimintatapojen esille nostaminen ja niiden lisääminen
 - vertaistoiminta ja osallisuus
 - ongelmanratkaisukyky
 - itsetunnon ja kriittisen ajattelun vahvistaminen.
- Ehkäisevä päihdetyö on osa koulujen ja oppilaitoksen terveellisyyden ja turvallisuuden sekä kouluyhteisön hyvinvoinnin tarkastuksia (terveydenhuoltolaki 1326/2010, VNA 338/2011).
- Ehkäisevä päihdetyö kuuluu opiskeluhuollon kokonaisuuteen (ml. puheeksiotto, varhainen tuki ja vanhemmuuden tuki), eli tärkeää on varmistaa sujuvat yhdyspinnat hyvinvointialueiden koulu- ja opiskeluterveydenhuoltoon.
- Ehkäisevän päihdetyön kuvaus ehkäisystä tuen piiriin ohjaamiseen, kuten päihteiden ja tupakka- ja nikotiiniuotteiden käyttöön, välittämiseen ja hallussapitoon puuttumiskäytännöt on hyvä sisällyttää koulun ja oppilaitoksen suunnitelmiin.
- Kunnan ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilö tai koordinaattori tukee kouluja ja oppilaitoksia ehkäisevän päihdetyön ja päihdekasvatuksen suunnittelussa ja kehittämisessä.

Nuorisotyö

Nuorisotyön kenttä on laaja. Nuorisotyötä tehdään erilaisissa ympäristöissä, kuten nuorisotiloilla, kouluissa ja oppilaitoksissa, nuorten asuntoloissa ja työpajoilla. Lisäksi nuorisotyö jalkautuu kauppakeskuksiin, digitaalisiin ympäristöihin, kaduille ja erilaisiin tapahtumiin. Nuorisotyö on mukana myös moniammatillisissa ohjauspalveluissa eli Ohjaamoissa. Nuorisotyötä toteuttavat kuntien lisäksi seurakunnat ja järjestöt.

Nuorisotyössä tehtävä ohjaustyö sisältää sekä yksilö- että ryhmänohjaustilanteita toimintaympäristöstä ja työn painopisteestä riippuen. Nuorisolaki (1285/2016) määrittää nuorisotyöntekijöiden työn kohdentuvan alle 29-vuotiaisiin. Samalla nuorisotyöntekijällä saattaa olla työn kohteena päiväkotikiikisiä lapsia, ala- ja yläkouluikäisiä sekä täysi-ikäisiä nuoria aikuisia. Yksilöohjaus painottuu erityisesti etsivässä nuorisotyössä. Useimmiten nuorisotyöntekijä työskentelee ryhmien kanssa.

Nuorisotyössä on mahdollista hyödyntää ehkäisevän päihdetyön yhteisölähtöisiä menetelmiä. Keskiössä on edistävää ja ehkäisevää työote. Valittaessa menetelmää, tulee huomioida kohderyhmän ikä ja toimintaympäristö.

Iästä riippumatta huomioidaan kunnioittava puhe, kohderyhmän osallisuus, moniammatillisuus ja yhteistyö sekä päihteisiin, tupakka- ja nikotiinituotteisiin ja rahapelaamiseen liittyvien pelisääntöjen merkitys. On tärkeää, että on etukäteen mietityt toimintatavat mitä tulee päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöön ja rahapelaamiseen sekä niiden välittämiseen ja hallussapitoon.

Myös nuorisotyössä tehtävässä ehkäisevässä päihdetyössä on tärkeää nojata tutkittuun tietoon ja vaikuttaviin menetelmiin. Olennaista on vuorovaikutteinen keskustelu, toiminnan säännönmukaisuus ja toistuvuus sekä syyllistämistä tai pelottelua välttävä viestintä. Työn suunnitelmallisuuden tukena voidaan käyttää esimerkiksi ehkäisevän päihdetyön vuosikelloa, johon erilaiset teemat, tapahtumat ja toiminnot on etukäteen merkitty ja työyhteisössä sovittu toteutettavaksi.

Nuorisotyössä on mahdollista harjoitella elämänhallintataitoja: päätöksentekokykyä, stressinhallintaa sekä tunne- ja vuorovaikutustaitoja. Ominaista on toteuttaa ehkäisevää päihdetyötä toiminnallisten menetelmien kautta kokeilemalla ja harjoittelemalla erilaisia tilanteita.

Nuorisotyöntekijän vahvuus on luottamuksellisen suhteen luominen nuoreen. Nuorisotyöntekijä voi olla nuoren elämässä ainut turvallinen aikuinen. Tärkeää on ottaa päihdeiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöön tai rahapelaamiseen liittyvä huoli rohkeasti puheeksi. Nuorta ei tule syyttää tai moralisoida, vaan motivoida kannustavasti muutokseen. Alaikäisen päihdeiden käytön tullessa ilmi, nuorisotyöntekijän velvollisuuksiin kuuluu lastensuojeluilmoituksen tekeminen. Ilmoituksesta on kerrottava myös nuorelle itselleen.

Mikäli on tarpeen ohjata palveluihin, tämä tulee tehdä etukäteen määriteltyjen palvelupolkujen avulla. Tarvittaessa nuori tulee saattaa palveluihin, ja varmistaa että hän todella saa apua.

Parhaimmillaan nuorisotyöllä on mahdollista vahvistaa päihdeiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käytöltä ja rahapelaamiselta suojaavia tekijöitä sekä pienentää tai jopa ehkäistä riskitekijöiden vaikutuksia.

Tiesitkö?

Tärkeimmät periaatteet nuorisotyössä tehtävälle ehkäisevälle päihdetyölle (mukaillen [EHYT, osaamiskeskustoiminta 2021](#))

1. Kohtaaminen, kuuntelu, läsnäolo

- Kohtaa nuori, älä päihdeitä käyttävää. Anna aina uusi mahdollisuus! Ennen kaikkea ole läsnä ja tavoitettavissa kaikille kohtamillesi nuorille.

2. Puheeksiotto ja rohkeus

- Uskalla ottaa vaikeat asiat puheeksi. Uskaltaudu puhumaan, vaikka et tietäisi kaikkia faktoja päihdeistä, rahapelaamisesta tai tupakka- ja nikotiinituotteista! Tärkeintä on viesti, että olet kiinnostunut siitä, miten nuorella menee.

3. Päihdekulttuuri ja asenteet

- Pohtikaa yhdessä nuorten kanssa päihdeiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön ja rahapelaamisen syitä, koettua hyötyjä, uskomuksia, kirjoittamattomia sääntöjä ja itsestään selviä normeja. Miettikää keinoja rakentaa arkea ja saada iloa ilman päihdeitä. Mieti omaa suhtautumistasi päihdeisiin, tupakka- ja nikotiinituotteisiin ja rahapelaamiseen, ja tiedosta oma roolisi auktoriteettina.

4. Säännöt: rajoitukset ja sallivuus

- Pohtikaa yhdessä työntekijöiden kesken, mitä omassa työ- ja lähiyhteisössä sallitaan ja mitä ei sallita. Miettikää, miten suhtaudutte käyttöön ja pelaamiseen, välittämiseen ja myyntiin sekä päihteistä, tupakka- ja nikotiinituotteista ja rahapelaamisesta puhumiseen. Miettikää etukäteen miten toimitte, jos rajoituksia rikotaan, jotta suhtautuminen on mahdollisimman oikeudenmukaista ja käytännöt eettisiä. Jutelkaa yhdessä nuorten kanssa rajoitusten tarkoituksista ja tavoitteista sekä laatikaa yhteisön säännöt yhdessä kaikkien toimijoiden kesken. Päivittäkää sääntöjä tarpeen mukaan. Keskustelkaa siitä, mikä on laissa kiellettyä. Muista, että rajojen asettaminen on välittämistä ja luo turvaa siipiään kokeileville nuorille.

5. Suunnitelmat ja vastuunjako

- Luokaa ehkäisevälle päihdetyölle rakenteet työyhteisössänne. Merkitkää toimintaa ohjaavaan vuosikelloon ehkäisevän päihdetyön teemat. Nimetkää vastuutahot. Yhteisillä toimivilla käytännöillä jää aikaa ja voimavaroja reagoida sekä olla enemmän läsnä nuorten kanssa. Säännönmukainen ja toistuva asian esilläpito lisää ehkäisevän päihdetyön vaikuttavuutta sekä osaltaan madaltaa kynnystä ottaa päihteet, tupakka- ja nikotiinituotteet ja rahapelaaminen puheeksi.

6. Vertaistuki, hyvät käytännöt ja tutkittu tieto

- Jakakaa kokemuksia, haasteita ja toimintatapoja, niin omassa työyhteisössänne kuin moniammatillisestikin. Osallistukaa verkostotyöhön ja kyseenalaistakaa toimimattomat käytännöt sekä kertokaa rohkeasti omat toimivat tapanne vähentää käytöstä aiheutuvia haittoja. Nojatkaa tiedon jakamisessa ja menetelmien valinnassa tutkittuun tietoon!

Vapaa-ajan ympäristöt

Lasten ja nuorten harrastustoiminta

Harrastaminen voi tarjota lapselle ja nuorelle hyviä roolimalleja, mahdollisuuksia kehittää tärkeitä sosiaalisia ja tunnetaitoja, omaksua terveyttä edistäviä asenteita ja normeja, sekä ylipäättään mahdollisuuksia osallistumiseen ja kehittymiseen. Nämä kaikki voivat olla tärkeitä suojaavia tekijöitä riskikäyttäytymiseltä. Siksi lasten harrastusmahdollisuuksien tukeminen voi sinällään olla merkittävä osa ehkäisevää päihdetyötä.

Samaan aikaan on hyvä tiedostaa, että harrastustoiminnassa lapsi voi kohdata ja omaksua haitallista käyttäytymistä ja altistua riskitekijöille, kuten liian suurelle stressille ja kuormitukselle. Harrastaminen sinällään ei siis välttämättä ehkäise esimerkiksi päihdeiden tai tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöä. Se voi silti olla otollinen ympäristö ehkäiseville toimille.

Harrastus- ja vapaa-ajan toimijoita onkin tärkeää rohkaista ja tukea luomaan harrastusympäristöistä terveyttä ja hyvinvointia aidosti tukevia. Monessa kunnassa on esimerkiksi tehty linjaus, jonka mukaan tukea saavilta harrastusseuroilta edellytetään sitoutumista päihhteettömyyteen tai savuttomuuteen ja nikotiinittomuuteen. Toimijoilla on hyvä olla selkeät pelisäännöt päihdeiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käytöstä harrastustiloissa niin, että ne koskevat lasten ja nuorten ohella huoltajia ja valmentajia. Harrastustoiminnan kautta voidaan tukea perheiden kasvatustyötä ja perheiden keskinäistä verkostoitumista, joilla voidaan edistää esimerkiksi yhteisiä vapaa-ajanviettoon ja päihdeiden käyttöön tai rahapelaamiseen liittyviä sääntöjä tai vanhemmuustaitojen tärkeyttä.

Ikääntyneiden vapaa-ajan ympäristöt

Ikääntyneille suunnatun ehkäisevän ja edistävän työn yksi tavoite on vahvistaa ikääntyneen voimavaroja, suojaavia tekijöitä, osallisuutta, merkityksellisyyttä sekä positiivista mielenterveyttä. Ikääntyneen ihmisen kohtaamisessa ja tuen tarjoamisessa tulee huomioda hänen elämänsähistoriansa, elämäntilanteensa sekä arjen mahdollisuudet ja haasteet. Ikääntyntä tuetaan toimijana, joka pyrkii itse ylläpitämään omaa terveyttään ja hyvinvointiaan. Ikääntyneeltä ei lähtökohtaisesti siis odoteta muuttumista, eikä häneltä esimerkiksi vaadita raitistumista tai savuttomuutta, mutta terveyttä ja hyvinvointia edistäville muutoksille mahdollisuuksia.

Erilaiset vapaa-ajan toimintamahdollisuudet ja harrastukset vahvistavat ikääntyneiden terveyttä ja hyvinvointia, ja tarjoavat luontevan ympäristön ehkäisevälle päihdetyölle. Kaikki eettisen puheeksi ottamisen periaatteisiin tutustuneet ammattilaiset voivat keskustella päihdeistä, tupakka- ja nikotiinituotteista ja rahapelaamisesta ikääntyneiden kanssa, missä tahansa kohtaamistilanteessa. Aihe voi olla ikääntyneelle haastava, joten

on tärkeää, että kohtaamisessa on avoin, hyväksyvä ja kannustava ilmapiiri. Ikääntyneiden vapaa-ajan ympäristöissä voi toteuttaa kaikille suunnattuja tietoiskuja ja tarjota yleistä neuvontaa päihteistä, tupakka- ja nikotiinituotteista ja rahapelaamisesta sekä keinoista vähentää niitä tai niistä aiheutuvia haittoja.

Vapaaehtoistyö

Osallisuus yhteisöihin ja yhteiskuntaan laajemminkin on vahvasti yhteydessä hyvinvointiin ja mielenterveyteen, ja voi siten suojata päihde-, tupakka- ja rahapelihaitoilta. Erilainen vapaaehtoinen osallistuminen voi tarjota monimuotoisia ihmissuhteita, oppimisen tilaisuuksia ja ennen kaikkea merkityksellisyyden kokemuksia – mahdollisuuksia vaikuttaa.

Vapaaehtoistyö on merkittävä resurssi ehkäisevän päihdetyön käytäntöjen jalkauttamisessa ihmisten lähiyhteisöihin. Lasten urheilujoukkueen vetäminen, seurakunnan aktiviteettien mahdollistaminen tai vaikkapa ikääntyneiden kanssa ulkoilu lisäävät jo itsessään hyvinvointia. Vapaaehtoistyö voi kohdistua suoremmin päihde-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisyyn. Esimerkiksi päihde- ja mielenterveyskuntoutujien kokemusasiantuntijuus, vertaistoiminta ja tuki kohtaamispaikoissa voivat osaltaan vähentää päihteiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön ja rahapelaamisen riskiä.

Lisäksi kansalaiset ja esimerkiksi eri kohderyhmien kanssa työskentelevät vapaaehtoiset voivat ottaa päihteisiin liittyvän huolen puheeksi ja kannustaa tuen piiriin haikutumiseen.

Työpaikat

Päihteet, tupakka- ja nikotiinituotteet ja rahapelaaminen kuormittavat työelämää monin tavoin. Ne alentavat yksilöiden ja työyhteisöjen työkykyä esimerkiksi sairauspoissaolojen tai työkyvyttömyyseläkkeiden muodossa. Päihtyneenä työskenteleminen on aina riski työturvallisuudelle. Tavoitteena työelämässä onkin paitsi päihteettömyys, niin myös savuttomuus. Rahapeliongelma puolestaan voi näkyä esimerkiksi työntekijän työpanoksen ja työtehon heikkenemisenä, poissaoloina ja myöhästymisinä. Vakavimmissa tapauksissa rahapeliongelma voi johtaa työnantajan tai työtovereiden rahojen väärinkäyttöön ja esimerkiksi varkauskavallukseen tai petokseen.

Työpaikan toimintakulttuuri voi jopa tukea päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöä ja rahapelaamista, jos työpaikan tilaisuuksissa tarjotaan useita annoksia alkoholia, krapulaan suhtaudutaan hyväksyvästi tai työstressin lievittämistä alkoholilla tai tupakkataukoja pidetään normaalina ja hyväksyttävänä toimintana.

Työpaikan päihdeohjelma on työpaikan yhteinen kirjallinen sopimus, jossa kuvataan ne tavoitteet, menettelytavat ja toimenpiteet, joilla työpaikalla pyritään ehkäisemään päihde-, tupakka- ja rahapelihaittoja, tarjoamaan tukea ja hoitoa sekä edistämään työhyvinvointia ja -turvallisuutta. Työntekijät ja työnantaja kokoavat päihdeohjelman yhdessä.

Ohjelmalla sitoutetaan koko työyhteisö toimimaan yhdessä päihdehaittojen ehkäisemiseksi, ja rakennetaan päihteiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden sekä rahapelaamisen puheeksiottoa tukeva toimintakulttuuri. Tavoitteena on luoda päihde-, tupakka- ja rahapelihaitaton työpaikka. Työpaikat voivat toteuttaa ehkäisevää päihdetyötä esimerkiksi osallistumalla erilaisiin kampanjoihin tai yhteisön jäseniä voi tukea esimerkiksi tupakoinnin lopettamiseen erilaisin kannustimin.

Ohjelmassa kuvataan käytännössä muun muassa se, miten toimitaan tilanteessa, jossa työntekijä on tai on ollut työssä päihteiden vaikutuksen alaisena tai työajalla on pelattu rahapelejä. Samoin kuvataan se, miten toimitaan silloin, jos työnantajalla tai kollegalla on herännyt huoli jonkun työntekijän päihteiden käytöstä tai rahapelaamisesta. Merkittävä osa alkoholia ongelmallisesti käyttävistä, tupakoivista tai rahapelejä ongelmallisesti pelaavista on kuitenkin mukana työelämässä, ja olennaista on, että heidät saataisiin mahdollisimman varhain tuen piiriin. Olennaista onkin rakentaa toimiva yhteistyö työterveyshuollon kanssa.

Ohjelma toimii pelisääntöinä, johtamisen tukena ja linjaa työpaikan ja työterveyshuollon vastuita haittojen ehkäisyssä. Keskeinen osa hyvää päihdeohjelmaa on siitä tiedottaminen – jokaisen työyhteisön jäsenen tulisi olla siitä tietoinen, ja osata toimia omassa roolissaan turvallisuutta ja hyvinvointia edistäen.

Tiedottamalla rikkeiden tai huolen puheeksiottamisen velvollisuudesta ja oikeudesta, kouluttamalla puheeksiottamiseen sekä määrittelemällä hoitonohjauksen käytännöt autetaan tarttumaan päihde- ja rahapeliongelmiin oikea-aikaisesti organisaation eri tasoilla.

Jos työpaikalla ei ole päihdeohjelmaa, tai se on vanhentunut, jokaisella työntekijällä on oikeus tehdä aloite sen laatimiseksi ja päivittämiseksi.

Kunta ja hyvinvointialue voivat näyttää esimerkkiä alueensa työnantajille tekemällä päihdeohjelman, ja haastamalla muut työpaikat tekemään omansa.

Tiesitkö?

Työpaikkoja kannattaa kannustaa päihdeohjelmien tekoon

- Tarkista onko kuntanne tai organisaationne oma päihdeohjelma ajantasainen ja kattaako se päihde-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisyn, puheeksioton ja tuen piiriin ohjauksen.
- Varmista viestimällä laaja tietoisuus kuntanne tai organisaationne päihdeohjelmasta ja sen linjauksista.
- Kannusta kuntanne tai organisaationne muita työnantajia ottamaan käyttöön tai tarvittaessa päivittämään oma päihdeohjelmansa. Nosta esiin hyviä esimerkkejä, palkitse hyviä työnantajia ja tarjoa koulutusta alueenne työyhteisöille päihde- ja riippuvuusasioista ja niihin puuttumisesta.

TYÖN TUEKSI

- ▶ A-klinikkasäätiö: www.otapuheeksi.fi: Ota puheeksi päihteet työpaikoilla & Päihdehaitaton etätyö
- ▶ Huugo.fi
- ▶ Työelämän mielenterveysohjelma: [Päihdeohjelmatyökalu](#)
- ▶ Työturvallisuuskeskuksen verkkosivut: [Päihdetyö työpaikalla](#)
- ▶ Pietilä, Eija – Nerikko Timo – Matilainen, Riitta – Tenkanen, Tuomas (2021). [Työelämä pelissä: Tietoa rahapelihaittojen tunnistamisesta ja ehkäisemisestä työyhteisössä](#). THL, Muu: 312.

Pakka-toimintamalli – toimivaa yhteisölähtöistä alkoholi-, tupakka- ja rahapelipolitiikkaa

Tavoitteena on alkoholi-, tupakka- ja rahapelihaittojen minimoiminen edistämällä yhteisölähtöisin ehkäisevän päihdetyön menetelmin vähittäiskaupan vastuullista myyntiä ja ravintoloiden vastuullista anniskelua. Yhteiseen tavoitteeseen pyrkiminen aktivoi koko yhteisön, sillä toimintamalli osallistaa ehkäisevän päihdetyön toimijoiden lisäksi päättäjät, alkoholi- ja tupakkalain valvonnan, poliisin, Veikkauksen, paikallisen vähittäismyynnin ja anniskelun toimijat, järjestöt, median sekä asukkaat, eritoten nuoret ja heidän vanhempansa.

Jotta alkoholia, tupakka- ja nikotiinituotteita ja rahapelejä myyvien liikkeiden ja ravintoloiden ikärajavaltvonta tehostuisi ja päihtyneille myynti vähenisi, tarvitaan luottamuksellista yhteistyötä eri toimijoiden välillä. Pakka-toimintamallissa luodaan foorumeita, joissa valvontaviranomaiset (aluehallinnon alkoholitarkastaja, ympäristöterveydenhuollon tarkastaja ja poliisi), vähittäismyyniä ja anniskelua edustavat tahot ja ehkäisevän päihdetyön toimijat pystyvät yhdessä keskustelemaan tavoitteeseen pääsemisestä ja sen toteutuskeinoista.

Yksi tällainen foorumi on tarjontatyöryhmä, joka kokoontuu tietyin väliajoin käsittelemään ajankohtaisia kysymyksiä, kuten alkoholin ja tupakka- ja nikotiinituotteiden välittämistä alaikäisille, ravintoloiden vastuullisen anniskelun kehittämistä, valvonnan tehoiskujen suunnittelua ja toteutusta ja festivaalien ennakointitoimia.

Vastuullisen anniskelun periaatteisiin kuuluu muun muassa henkilökunnan kouluttaminen tunnistamaan päihtynyt asiakas ja kohtaamaan päihtyneetkin asiakkaat kunnioittavalla, rakentavalla ja turvallisella tavalla konflikti- ja väkivaltatilanteet välttäen. Turvallinen ja liiallista päihtymystä ehkäisevä normisto ja kulttuuri on yöelämänkin etu. Vastaavasti vähittäismyynnissä pyritään henkilöstön koulutuksin, ikärajavaltvonnan, vastuullisen tuotesijoittelun ja viestinnän keinoin varmistamaan, ettei alaikäisille myydä ikärajavaltvottavia tuotteita tai selvästi päihtyneille alkoholia.

Valvontaviranomaiset tukevat elinkeinon vastuullista toimintaa ja omavalvontaa säännöllisin valvontaiskuin ja ohjauksella. Esimerkiksi omavalvontasuunnitelman kehittäminen vastuullista toimintaa tukevaksi on yksi mahdollisuus.

Toimintamallissa hyödynnetään paikallista mediaa kansalaisten (myynnin ja anniskelun asiakkaiden) aktivoimiseksi ja otetaan esimerkiksi ikärajavaltvottavien tuotteiden välittämisen estäminen säännöllisesti teemaksi oppilaitosten vanhempainilloissa sekä urheilukerhoissa ja nuorisotoimissa.

Tiesitkö?

Varmista vaikuttavuus – tarkista laatu Pakka-toiminnassa

- Pakka-toiminnan koordinoinnista vastaava on nimetty ja resursoitu.
- Pakka on huomioitu poliittisessa päätöksenteossa (esim. hyvinvointikertomuksessa).
- Tarjontatyöryhmä on suunnitellut ja kehittänyt toimintaa.
- Ikärajavaltontaa on tehostettu yhteistyössä elinkeinotoimijoiden kanssa.
- Päihtyneille myynnin ja anniskelun valvontaa on tehostettu yhteistyössä elinkeinotoimijoiden kanssa.
- Toiminnassa on huomioitu kaikkien ikärajavaltovttavien tuotteiden saatavuuden sääntely.
- Yhteistyöhön on aktivoitu alkoholi- ja tupakkalain valvontaviranomaisia ja Veikkaus.
- Alkoholin, tupakka- ja muiden nikotiinituotteiden ja rahapelien saatavuuden kehitystä ja/tai elinkeinon vastuullisuutta on seurattu (esim. ostokokeet, asiakasarvioinnit, päihdetilannekyselyt).
- Pakka-toiminnassa on hyödynnetty yhteisövaikuttamista (mahdollistetaan asukkaiden ja nuorten osallisuus, esim. päihdeforumit, kampanjakyselyt, oppilaitosyhteistyö).
- Medialle on tiedotettu Pakka-toimista ja päihde-, tupakka- ja rahapelitilanteesta saatavuuden ja vastuullisuuden osalta.

Pakka-toimintamalli sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen jälkeen

Pakka-toimintamallia voidaan toteuttaa niin kunta-, seutu- kuin aluetasollakin. Alun alkujaan, kun Pakka-toimintamalli 2000-luvun alussa kehitettiin, sitä toteutettiin seutumutoisena alkoholihaittojen vähentämiseksi Hämeenlinnan ja Jyväskylän seuduilla. Sittemmin Pakka-toimintamalli on kehittynyt kuntalähtöisempään suuntaan, ja vuonna 2016 yli 50 000 asukkaan kunnista 71 prosenttia toteutti Pakka-toimintamallia jossain laajuudessa. Kaikkiaan 2,72 miljoonaa suomalaista asui tuolloin Pakka-toimintamallia toteuttavassa kunnassa.

Pakka-toimintamallia on perinteisesti koordinoitu sosiaali- ja terveystalvueluista käsin, mutta sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen myötä moni kunta ja hyvinvointialue on ryhtynyt miettimään Pakka-toimintamallin koordinoimtia uudelleen ajatuksella, että hyvinvointialueiden tasolta voitaisiin vahvemmin tukea kuntien Pakka-toimintaa. Joillakin laajemmilla hyvinvointialueilla onkin jo alettu luoda seututasoisia, useamman kunnan yhteistyöalueista koostuvia koordinaatio- ja tukirakenteita Pakka-työlle.

– Pakka-toimintamalli kunnan ja alueen yhteistyönä – tukea hyvinvointialueelta

Etelä-Karjalassa Pakka-toimintamalli käynnistettiin ja sitä toteutetaan vahvassa yhteistyössä alueen yhdeksän kunnan, sosiaali- ja terveystieteiden Eksoten sekä muiden viranomaistoimijoiden kanssa. Eksote ja kunnat asettivat vuonna 2015 tavoitteeksi, että Pakkaa toteutetaan koko maakunnassa vuoteen 2020 mennessä. Jokainen kunta teki hallinnollisen päätöksen Pakkaan mukaan lähdöstä, ja kunnat käynnistivät kysyntätyönsä kunta kerrallaan vuosina 2016–2019. Kunnat nimesivät jo kunnassa toimivista työryhmistään sopivimman Pakka-kysyntätyöryhmäksi.

Eksoten ehkäisevän päihdetyön tiimin jäsen toimii jokaisen kunnan kysyntätyöryhmässä asiantuntijajäsenenä. Kysyntätyöryhmässä mietitään kuntakohtaiset tarpeet huomioivaa päihdetiedottamista ja toimenpiteitä yhdessä kuntatoimijoiden kanssa. Tarjontatyöryhmä koottiin ja käynnistettiin vuonna 2017 pelkästään maakunnallisena. Tarjontatyöryhmässä ovat mukana keskeiset Pakka-tarjontatyön toimijat. Tarjontatyössä on toteutettu koko alueella ostokokeet ja kahdesti päihdetilannekysely.

Kun rakenteet työlle ovat vankat, ja kun työryhmien sisällä ja kysyntä- ja tarjontatyön välillä löytyy yhteinen näkemys työstä ja työtä koordinoidaan vahvasti, muodostuu vahva yhteinen Pakka-työ.

Ehkäisevän päihdetyön asiantuntija Sanna Ahtiainen,
Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden Eksote

– Pakka-toimintamalli kunnan ja alueen yhteistyönä – seututason aktivointi

Pohjois-Savon alueella Pakka-toimintamallin järjestelmällisempi laajentaminen koko alueelle alkoi Pohjois-Savon sairaanhoitopiirin perusterveydenhuollon yksikön HYTE-tiimin toimesta vuonna 2019. Pakka-toiminnan markkinoimiseksi toteutettiin alueen kunnissa päihdetilannekysely. Kyseyllä konkretisoitiin kunnille, mitkä asiat ovat Pakka-toiminnan sisältöä ja mihin mallissa pyritään vaikuttamaan. Päihdetilannekyselyn tulokset kunnat saivat kuntakohtaisesti kunnan ehkäisevän päihdetyön ja hyvinvointikertomus- ja suunnitelmatyön käyttöön.

Pohjois-Savossa on 18 kuntaa ja monet kunnat ovat pieniä. Alueella lähdettiin rakentamaan Pakka-toiminnan tarjontaryhmiä useamman, jo muutaakin yhteistyötä tekevien, toisiaan maantieteellisesti lähellä olevien kuntien kesken. Usein näillä kunnilla oli samoja valvovia viranomaisia. Kuntalaiset puolestaan liikkuvat vapaa-ajalla eri kuntien alueella. Pienissä kunnissa on usein esimerkiksi vain yksi kauppa tai ravintola, joten useamman kunnan seudullinen yhteistyö mahdollistaa tiettyjen Pakka-toimien, kuten ostokokeiden, eettisen toteuttamisen ja hyödyntämisen.

Vuoden 2021 loppuun mennessä on muodostettu kaksi ”seudullista pakkaa”, joista toisessa on mukana viisi ja toisessa kolme kuntaa. Tarjontaryhmät ovat kokoontuneet kaksi kertaa kummallakin seudulla. Alueellinen ehkäisevän päihde- ja mielenterveystyön koordinaattori on paikallisten ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilöiden tukena tässä prosessissa. Hyvä toimintatapa on lähteä liikkeelle jostain käytännön asiasta, jolla konkreettisesti avataan toimintamallia. Jatkossa tulee vahvistaa päättäjien ja kuntalaisten tietoisuutta ja osallistamista toimintamallin käyttöön kunnissa.

Alueellinen ehkäisevän päihde- ja mielenterveystyön koordinaattori Helena Törmi,
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri

TYÖN TUEKSI

- ▶ Fors, Raija – Heimala, Heli – Holmila, Marja – Ilvonen, Sari – Kesänen, Minna – Markkula, Jaana – Saunio, Arja-Leena – Strand, Teija – Tamminen, Irmeli – Tenkanen, Tuomas – Warpenius, Katariina (2013). [Paikallinen alkoholi-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisy – Käsikirja yhdessä toteutettavaan Pakka-toimintamalliin](#). THL, Kide 23.
- ▶ Holmila, Marja – Warpenius, Katariina – Warsell, Leena – Kesänen, Minna – Tamminen, Irmeli (2009). [Paikallinen alkoholipolitiikka: Pakka-hankkeen loppuraportti](#). Stakes, raportti 5.
- ▶ THL, Alkoholi, tupakka ja riippuvuudet -aihesivut, Pakka-toimintamalli: www.thl.fi/pakka
- ▶ THL, [Pakka-toimintamalli – Käyntiin ja eläväksi -verkkokoulu](#).
- ▶ THL (2017). [Pakka-toimintamalli – Käynnistä toiminta ja varmista laatu](#). THL, Muu.

5

Sosiaali- ja terveyspalveluissa

Ehkäisevää päihdetyötä tehdään sosiaali- ja terveyspalveluissa osana yleistä ehkäisevää työtä, haittojen vähentämistä sekä hoitoa ja kuntoutusta. Olennaista on huomioida eri väestöryhmät. Laajan kokonaisuuden sujuvan toiminnan varmistaminen edellyttää koordinaatiota ja aktiivista yhdyspintatyötä.

Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskuksen (sote-keskus)

tavoitteena on vahvistaa perustason sosiaali- ja terveyspalveluissa hyvinvointia ja terveyttä edistäviä sekä ehkäisevän ja varhaisen tuen toimintatapoja ja -palveluja. Näin riskeihin ja ongelmiin päästään puuttumaan ajoissa.

Sote-keskuksiin kootaan kansansairauksien ehkäisyä sekä neuvola-palveluja ja muita ehkäiseviä palveluja, mielenterveys- ja päihdehuollon perustason palveluja, sosiaalityön palveluita, avokuntoutus-palveluja, suun terveydenhuollon ja kotihoidon lähipalveluja. Ehkäiseviä ja varhaisen tuen palveluja ja työmalleja on jo käytössä, mutta työn systemaattisuutta ja kattavuutta on parannettava.

Ehkäisevän päihdetyön sisällöt ja tehostaminen

Sosiaali- ja terveyspalvelut tavoittavat ihmisiä elämänkaaren eri vaiheissa, erilaisissa elämäntilanteissa ja sairauden, tapaturman tai kriisin sattuessa. Palveluissa tehtävä ehkäisevä päihdetyö sisältää yleisen eli universaalien ehkäisevän työn ja riskiehkäisyn sekä haittojen ehkäisyn ja vähentämisen. Ehkäisevää työtä tehdään myös erityistason päihde- ja mielenterveyspalveluissa sekä sosiaalihuollossa haittojen vähentämisen ja kuntoutuksen tai arjen tuen osana.

Ihmisiä voidaan tavoittaa laajasti ilman asiakkuutta esimerkiksi verkko- tai neuvontapalveluissa ja sosiaali- ja terveyspalveluiden tuottaman viestinnän keinoin. Riskiehkäisykään ei edellytä asiakkuutta, mutta riskien tunnistamisen tulisi johtaa asiakkuuteen, mikäli oma-apu ei riitä. Päihteiden tai tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöön tai rahapelaamiseen liittyvä huoli voidaan ottaa puheeksi erikseen määritellyissä yhdyspintapalveluissa, kuten järjestöjen tai esimerkiksi kunnan sivistystoimen kanssa yhteistyössä toteutettavissa palveluissa. Puheeksioton ei siis tarvitse tapahtua sairaanhoidajan vastaanotolla, vaan sen voi tehdä esimerkiksi harrastustoiminnan ohjaaja.

Päihdehoidossa ja osana kuntoutusta toteutettava ehkäisevä työ on esimerkiksi tiedon antamista ja hoidon ohella tarjottavan vertaistuen ja elämäntaparyhmien antamaa tukea. Tietoa, tukea ja neuvontaa tarjotaan myös haittoja vähentävissä palveluissa. Matkan kynnyksen palveluihin ei tarvita asiakkuutta.

Kuva 8. Esimerkki ehkäisevästä päihdetyöstä sosiaali- ja terveyspalveluissa tai yhdyspintapalveluina.

Sosiaali- ja terveyspalveluissa toteutettavan ehkäisevän päihdetyön tavoitteena on siis sekä yleinen kansalaisviestintä ja tiedottaminen, tiedon ja tuen antaminen, riskien tunnistaminen että haittojen ehkäisy ja vähentäminen eri tavoin ja menetelmin. Esimerkiksi puheeksiotto, mini-interventio, vanhemmuuden tuen mallit ja muut motivoivat menetelmät vahvistavat tutkitusti ihmisten voimavaroja ja vähentävät riskejä ja haittoja eri tavoin. Jotta työlle asetetut tavoitteet on mahdollista saavuttaa, palveluiden lisäksi rakenteiden, järjestelmien, toimintatapojen sekä henkilöstön osaamisen on vastattava tarpeita ja muodostettava toimiva kokonaisuus. McKinsey 7s -malli tarjoaa yhden ta- van jäsentää kokonaisuus tiiviisti.

Kuva 9. Sosiaali- ja terveyspalveluissa toteutettavan ehkäisevän päihdetyön tulosten mahdollistajat (mukaellen McKinsey 7S -malli).

Sosiaali- ja terveyspalveluissa ehkäisevää päihdetyötä ohjaavat paitsi yleisen ehkäisevän työn linjaukset myös Käypä hoito -suositukset sekä terveydenhuollon palveluvalikoimaneuvoston (Palko) suositukset. Esimerkiksi puheeksiotto, mini-interventio ja motivoiva haastattelu löytyvät näistä.

Eettinen ja osallisuutta edistävä kohtaaminen

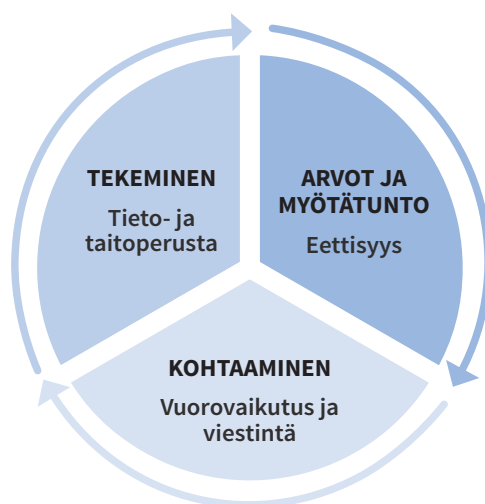
Vaikka perusoikeudet turvaavat kaikkien ihmisten oikeudet muun muassa syrjimättömyyteen ja riittäviin palveluihin, käytännössä ne eivät aina toteudu yhdenvertaisesti. Päihde- ja mielenterveysongelmiin liittyy yhä edelleen syrjinnän, syrjäytymisen ja kielteisen leimautumisen riski. Kielteisiä asenteita esiintyy paitsi julkisessa keskustelussa myös sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten keskuudessa. Joskus ihmisen omaehtoinen hoitoon hakeutuminen viivästyy, koska päihde- tai mielenterveyspalvelujen käytön pelätään leimaavan ja aiheuttavan syrjintää tai muita hankaluuksia elämässä.

Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisilla on oikeudellisiin normeihin ja ammattietiikkaan perustuva velvollisuus auttaa tuen tarpeessa olevaa henkilöä hänen itsemääräämisoikeuttaan unohtamatta.

Sosiaali- ja terveysalan eettisen neuvottelukunnan (ETENE) suositukset pyrkivät turvaamaan erityisesti heikommassa asemassa olevan asiakas- ja potilasryhmän oikeuksien toteutumista. Periaatteet ovat:

- sosiaali- ja terveysalan toimijat kunnioittavat asiakkaidensa ja potilaidensa ihmisarvoa ja perusoikeuksia,
- sosiaali- ja terveydenhuollon lähtökohtana on asiakkaan ja potilaan etu,
- sosiaali- ja terveydenhuollossa on kysymys vuorovaikutuksesta,
- ammattihenkilöstö vastaa työnsä laadusta,
- hyvä hoito ja palvelu edellyttävät vastuullisia päätöksiä ja toimintakulttuuria.

Asiakastyössä osallisuutta ja yhdenvertaisuutta edistävä kohtaaminen perustuu eettisyyteen sekä avoimeen vuorovaikutukseen ja viestintään. Kunnioittavassa asiakas-tilanteessa vallitsee tulevaisuuteen suuntautunut, tasavertainen ja turvallinen ilmapiiri. Työntekijän tulee sietää tilanteessa mahdollisesti vallitsevaa epävarmuutta ja pyrkiä ymmärtämään asiakkaan omia näkökulmia. Tässä auttaa riittävä menetelmä- ja vuorovaikutusosaaminen sekä omien päihteisiin, tupakka- ja nikotiinituotteisiin ja rahapelaamiseen liittyvien asenteiden ja arvojen tunnistaminen ja läpikäyminen.

Kuva 10. Onnistuneen asiakastyön edellytykset.

Tiesitkö?

Motivoiva työote ja haastavan kohtaamisen sudenkuopat

Motivoiva työote auttaa lähestymään ongelmia ja haasteita ratkaisukeskeisesti.

Motivoiva haastattelu on motivoivan työotteen yksi menetelmä. Se on keskustelemisen tapa, jonka periaatteita voidaan soveltaa puheeksiotossa ja lyhytneuvonnassa. Motivoiva ja avoin lähestyminen auttaa väistämään mahdolliset sudenkuopat haastavista aiheista keskusteltaessa.

Motivoivan haastattelun perusteet:

- Hyvä vuorovaikutus
- Empatia
- Heijastava kuuntelu
- Avoimet kysymykset
- Myönteinen vahvistaminen
- Palaute keskustelun lomassa
- Motivoivat lauseet
- Negatiivisen vastarinnan purkaminen

Työntekijän sudenkuoppia:

- Keskustelu typistyy kysymysten esittämiseksi
- Ammatilainen ajautuu tentattavaksi
- Asenteet ja odotukset ovat luokittelevia
- Keskustelussa ajaututaan syyttelemään
- Keskustelussa ajaututaan väittelyyn
- Asetutaan vastakkain ja kielletään
- Ammatilainen kiirehtii loppuun ja päättää asioista asiakkaan puolesta

Puheeksiotto, varhainen tunnistaminen ja mini-interventio

Haitallisen päihteiden käytön, tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön tai rahapelaamisen puheeksiotto ja varhainen tunnistaminen on yksi tärkeimmistä keinoista ehkäistä ja vähentää niistä aiheutuvia haittoja. Ammatillisilla on tärkeä rooli riskikäytön ja -pelaamisen tai ongelmien tunnistamisessa sekä tuen ja avun antamisessa yksilölle, perheelle ja läheisille.

Tiesitkö?

Puheeksiotto ja mini-interventio (lyhytneuvonta) ovat tutkitusti tehokas menetelmä

Puheeksiotto tarkoittaa ammatillaisen tekemää aloitetta päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käytöstä ja rahapelaamisesta keskustelemiseksi. Mitä varhaisemmassa vaiheessa riskit tai haitat tunnistetaan, sitä pienempi on vakavien haittojen riski. Puheeksioton jälkeen tapahtuvalla mini-interventiolla tarkoitetaan neuvontaa, jossa kartoitetaan päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttö tai rahapelaaminen (määrät ja tiheys tai tavat), annetaan tietoa riskeistä ja haitoista sekä motivoidaan asiakasta kohti vähentämistä tai lopettamista.

Mini-interventioon käytetty aika ja asioista keskustelu riippuvat asiakkaan tilanteesta ja toimintakyvystä. Aika voi olla hyvin lyhytkin, jos asiakkaan tilanne ei edellytä laajempaa keskustelua. Tutkimusten mukaan jopa viisi minuuttia kestävä neuvonta vähentää esimerkiksi alkoholin suurkulutusta. Yleensä mini-interventioon käytetään kuitenkin 10–15 minuuttia. Puheeksiotto ja mini-interventio on esimerkki menetelmästä, joka yhdistää ehkäisevän, terveyttä ja hyvinvointia edistävän sekä hoidollisen työtteen.

Ks. lisää: thl.fi/puheeksiotto

Ihminen ei läheskään aina ole hakemassa sosiaali- ja terveyspalveluista apua ensisijaisesti päihde- tai vaikka rahapeliongelmaansa. Hän ei välttämättä ole vielä tunnistanut ongelmaansa tai voi peitellä asiaa, koska häpeää tilannettaan tai pelkää esimerkiksi sosiaalityöntekijän tai lääkärin reaktiota. Pahimmillaan päihde- ja riippuvuusongelmien näkymättömyys voi estää asiakasta saamasta asianmukaista apua.

Jotta ongelmat havaitaan ja tunnistetaan riittävän varhain, puheeksioton tulee olla systemaattista ja luonteva osa erilaisia palveluita ja palvelupolkuja. Työyksiköissä on soveltava selkeät yhteiset toimintakäytännöt puheeksi ottamiseen, mini-interventioon ja tarvittaessa jatkotukeen ja hoitoon ohjaamiseen. Lisäksi ammattilaisten on hyvä olla perehtynyt riittävästi sekä itse ilmiöihin ja menetelmiin että siihen, mistä asiakas saa nopeasti lisätietoa. Näin he voivat antaa yksilöllistä tukea ja ohjata asiakkaat helposti saavutettavissa olevan ja heille sopivan materiaalin äärelle. Päihteiden ja tupakka- ja nikotiini tuotteiden käytöstä sekä rahapelaamisesta kysymisellä ja keskustelemisellä on ennaltaehkäisevä vaikutus, vaikka riski- tai ongelmakäyttöä ei olisikaan.

Esimerkkejä eri palveluista ja palvelupolun kohdista, joissa voidaan ottaa puheeksi, antaa neuvontaa ja ohjausta, ja joista tulee olla määriteltynä palvelupolku tarvittavaan jatkotukeen ja hoitoon.

Puheeksioton ja mini-intervention tavoitteena on korostaa toivoa ja merkityksellisyttä sekä uskoa ihmisen omiin voimavaroihin ja vaikutusmahdollisuuksiin. Tilannetta ei pyritä ratkaisemaan heti, eikä tavoitteita päätetä asiakkaan puolesta. Ammatillaisen tehtävä on mahdollistaa muutos ja antaa siihen välineitä. Tukea, kannustusta ja myötätuntoa tulee tarjota eritoten silloin, kun asiakas ei vielä ole valmis muutokseen tai kieltää ongelman. Tärkeintä on kuunnella ja välttää omien, mahdollisesti erilaisten, arvojen esiintuomista.

Puheeksioton ja varhaisen tunnistamisen esteitä:

- Pelko joko työntekijän tai asiakkaan ylireagoinnista
- Työntekijän kielteiset asenteet ja ennakkoluulot
- Työntekijä ei tiedä, kuinka päihteet, tupakka- ja nikotiinituotteet tai rahapelaaminen otetaan puheeksi
- Työntekijän kiire
- Toimintakulttuuri, jossa päihteistä, tupakka- ja nikotiinituotteista ja rahapelaamisesta puhutaan vasta kun ne ovat ongelma
- Näkemys, että pelkästään asiakas saa määrittellä sen mistä puhutaan
- Kontrollinäkökulma auttamisnäkökulman sijaan
- Päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön ja rahapelaamisen pitäminen henkilökohtaisena asiana
- Työntekijä ei tiedä, mihin asiakkaan voi ohjata, palvelupoluista ei ole sovittu

Puheeksiottoa ja neuvontaa helpottavia keinoja:

- Puheeksiotosta tiedotetaan asiakkaille: ”Meillä puhutaan päihteistä ja riippuvuuksista”
- Toimintamallit on yhteisesti sovittu ja juurrutettu
- Mittarit ja menetelmät ovat työntekijöille tuttuja ja hallussa
- Asiakkaan ja työntekijän välillä vallitsee keskinäinen luottamus
- Puheeksiotto mielletään auttamiseksi ja välittämiseksi
- Työtä seurataan, se huomioidaan positiivisesti ja tehdään näkyväksi
- Asiakas voidaan tarvittaessa ohjata jatkopalveluihin

Vanhemmuuden tuki

Turvallisen vanhemmuuden vahvistaminen on tutkitusti tehokas keino tukea perheiden jaksamista ja ehkäistä lasten ja nuorten tulevia päihde-, riippuvuus- ja mielenterveysongelmia. Tukemalla perheiden voimavaroja ja jaksamista sekä tunnistamalla risikit ajoissa, turvataan lasten ja nuorten kasvu ja kehitys.

Vanhemmuutta tukevat interventiot ja menetelmät kohdistuvat usein jo vauva- tai taaperovaiheeseen, mutta menetelmiä on myös kouluikäisten lasten ja nuorten perheille. Vauva- ja taaperovaiheessa vanhemmuuden tuki keskittyy erityisesti varhaisen vuoro-vaikutuksen laadun ja turvallisen kiintymyssuhteen tukemiseen.

Vanhempien lasten ja nuorten perheissä vahvistetaan lisäksi muita vanhemmuustaitoja, kuten myönteisen palautteen antamista, käyttäytymisen ohjaamista toivottuun suuntaan sekä rajojen asettamista ja haastavaan käytökseen rakentavasti puuttumista. Vanhempia voidaan kannustaa osallistumaan aktiivisesti lastensa elämään ja viettämään heidän kanssaan yhteistä aikaa, tai tukea vanhempien stressinhallintakeinoja. Nuorten perheissä voidaan harjoitella konkreettisesti päihteistä, tupakka- ja nikotiinituotteista tai rahapelaamisesta ja muista hankalista teemoista keskustelemista.

Vanhemmuuden tuesta voidaan erotella kolme tasoa:

- universaalit palvelut (esim. neuvola ja oppilashuollon palvelut, väestöviestintä, perheryhmät),
- kohdennetut palvelut (esim. vanhempainryhmät ja perheneuvola, oppilashuolto),
- intensiivinen tuki (esim. asiakkuudet mielenterveys ja päihdepalveluissa).

Yleistä vanhemmuuden tukea tarjotaan esimerkiksi neuvolassa kaikille perheille. Perheille, joissa on tunnistettu lapsen käyttäytymisen liittyviä haasteita tai perhettä kuormittavia tarpeita, kuten lapsen pitkäaikaissairaus, tulee tarjota tilanteeseen sopivaa kohdennettua tukea. Jos vanhemmilla on mielenterveys-, rahapeli- tai päihdeongelmia, niin intensiivinen vanhemmuuden tuki muodostaa palvelukokonaisuuden päihde- tai mielenterveyspalveluiden kanssa.

Perhekeskus on palveluverkosto, joka tarjoaa lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointia ja terveyttä edistäviä toimia sekä varhaista tukea, hoitoa ja kuntoutusta. Ehkäisevän päihdetyön sisällöt ja erilaiset vanhemmuuden tuen muodot ovat olennainen osa keskusten tarjoamaa varhaista tukea. Perhekeskus yhteensovittaa kuntien ja kuntayhtymien sekä järjestöjen ja seurakuntien palveluita ja toimintaa, ja muodostaa siten yhdyspinnan niiden tarjoamiin palveluihin.

Vanhemmuuden tuen menetelmiä ovat muun muassa Voimaperheet, Ihmeelliset vuodet sekä Lapset puheeksi -menetelmä (ks. lisää kasvuntuki.fi).

Muita ehkäisevän päihdetyön mahdollisuuksia sosiaali- ja terveyspalveluissa

Ehkäisevän päihdetyön sisältöjä ja menetelmiä voidaan viedä moniin erilaisiin palveluihin, palvelupolkujen kohtiin tai palvelualustoille. Omahoitoa ja hoitoon hakeutumisista voidaan helpottaa palveluilla, jotka ovat kynnyksettömiä ja lähellä tai jotka hyödyntävät helposti saavutettavissa olevaa teknologiaa. Myös digitaalisista palveluista tulee määritellä selkeä palvelupolku tarvittavaan jatkotukeen ja hoitoon.

Esimerkkejä ehkäisevän päihdetyön paikoista ja mahdollisuuksista

Viestintä eri medioissa ja foorumeilla

- Kansalaisviestintä päihteiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden ja rahapelaamisen riskeistä ja muutoksen mahdollisuuksista
- Sosiaali- ja terveyspalveluiden ehkäisevän ja edistävän työn toimintatavoista, tavoitteista ja tuloksista viestintä
- Omahoito- ja matalan kynnyksen palveluista ja tavoitteista viestintä

Kotiin vietävät palvelut

- Etäkuntoutus
- Erilaiset ohjatut etävalmennukset
- Omaishoitajan tuki
- Ystävetoiminta

Kokemusasiantuntijoiden asiantuntemuksen hyödyntäminen

- Kokemusasiantuntijan vastaanotto ja konsultointi
- Kokemusasiantuntija etsivän työn tukena
- Koulutettu kokemusasiantuntija viestinnän ja koulutuksen tarjoajana

Jalkautuva ja etsivä työ

- Jalkautuminen päiväkeskuksiin
- Etsivä nuoriso- ja vanhustyö vapaa-ajan ympäristöissä
- Jalkautuva työ Ohjaamoihin
- Sote-ammattilaisten jalkautuminen järjestöjen ylläpitämiin kohtaamispaikkoihin

Elintapaohjaus

- Elintaparyhmät
- Ravitsemusneuvonta ja uniohjaus
- Liikuntaneuvonta

Läheisten tuki

- Läheisten oman tilanteen kartoitus
- Läheisten tuen tarpeen kartoitus
- Kohdennetut vertaistukiryhmät

Vertaistuen ja tukihenkilötoiminnan hyödyntäminen

- Vertaisryhmät
- Vertaistukijat ja tukihenkilöt asiakkaiden ja läheisten tukena eri palveluissa
- Vertaistuki päihteettömissä kohtaamispaikoissa

Oma-apu ja muut digipalvelut ja palvelualustat

- Paihdelinkki.fi / Mielenterveystalo.fi
- Suomi.fi / Omaolo.fi
- Ohjattu omahoito -malli
- Virtuaalinen sosiaali- ja terveyskeskus
- Chat-palvelut
- Erityiset tekoälyyn perustuvat palvelut
- Muut virtuaaliset palvelupisteet
- Verkkokurssit

Sosiaali- ja terveyspalveluiden yhdyspinnat kuntien ja järjestöjen ehkäisevään päihdetyöhön

Sosiaali- ja terveyspalveluissa sekä kunnissa ja järjestöissä tehtävää hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä ja ehkäisevää päihdetyötä on tärkeä sovittaa yhteen. Tällöin puhutaan yhdyspintatyöstä ja yhdessä toteutettujen palveluiden kohdalla yhdyspintapalveluista. Osa palveluista toimii suoraan yhdyspinnalla, kuten apua työhön, koulutukseen ja arkeen liittyvissä asioissa alle 30-vuotiaille tarjoava Ohjaamo-toiminta.

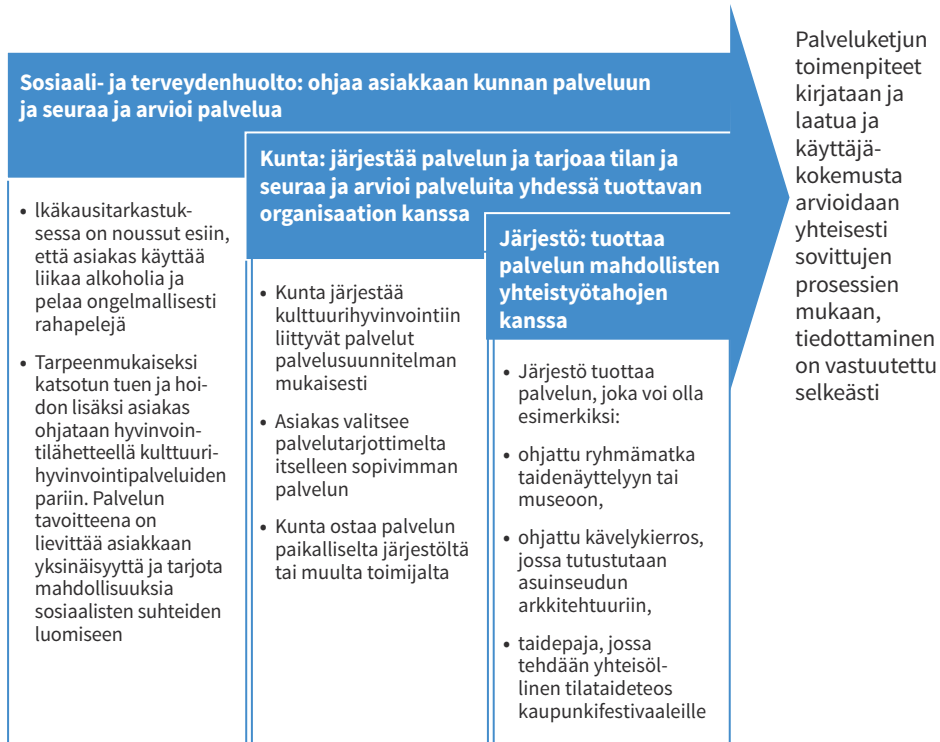
Tiesitkö?

Yhdyspintapalvelu

Yhdyspintapalvelu tarkoittaa kahden tai useamman organisaation tuottamaa palvelua tai palvelukokonaisuutta, jossa asiakkaat kulkevat eri järjestäjän tuottamasta palvelusta toiseen palveluketjuissa tai palveluohjauksen kautta. Asiakkaalle palvelu näyttäytyy saumattomana kokonaisuutena. Työnjaosta ja vastuista sekä tiedonkulusta on sovittava tarkasti kaikkien tuottajien, kuten esimerkiksi kunnan, järjestön ja hyvinvointialueen välillä. Mukana voi olla myös yksityinen yritys. Palveluiden toimivuus edellyttääkin selkeää ja hyvin johdettua viestintää sekä tuottajien välillä, että suoraan asukkaille ja asiakkaille.

Toimiva yhdyspintatyö mahdollistaa yksilöllisiin tilanteisiin räätälöityjen tuki- ja hoitokokonaisuuksien tarjoamisen eri ympäristöissä. Esimerkiksi ikäkausitarkastuksessa esiin nousutta päihteiden käytön ja rahapeliongelmienv hoidon tai tupakasta vieroituksen kokonaisuutta voidaan täydentää tarjoamalla kunnan ja järjestön mahdollistamia kulttuurihyvinvoinnin tai liikuntaohjauksen palveluita.

Kuva 11. Esimerkki hyvinvointialueen, kunnan ja järjestön välisestä yhdyspintapalvelusta.

Päihde-, riippuvuus- ja mielenterveysongelmiin tukea tarvitsevien kohtaamista, tukitoimia ja hoitoon ohjausta tulee kehittää sosiaali- ja terveyspalveluiden ohella eri-ikäisten arjen ympäristöissä, kuten esimerkiksi varhaiskasvatuksessa, oppilaitoksissa, nuorisotyössä, työpaikoilla, ase- ja siviilipalveluksessa, työvoimapalveluissa, kulttuuri- ja sivistystoimissa, harrastusyhteisöissä, (potilas)järjestöissä ja matalan kynnyksen kohtaamispaikoissa. Yhdyspintapalveluilla voidaan lisätä erilaisten palveluiden saavutettavuutta ja saatavuutta sekä ehkäistä päihde-, riippuvuus- ja mielenterveysongelmia tehokkaammin.

Tiesitkö?

Tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön lopettamisen tuki on kunnan ja hyvinvointialueen yhteinen asia

Tupakkalaki velvoittaa kuntaa huolehtimaan alueellaan paikallisesta toiminnasta tupakoinnin lopettamiseksi yhteistyössä hyvinvointialueen kanssa. Sujuva yhteistyö palvelujen järjestämisessä ja toimivien hoitoketjujen rakentaminen edellyttävät koordinaatiota kuntien ja hyvinvointialueen välillä.

Systemaattinen tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön mini-interventio ja vieroitusohjaus sosiaali- ja terveyspalveluissa ovat hyvinvointialueiden vastuulla. Kunnat tukevat työtä muilla sektoreilla, muun muassa nuoriso- ja sivistystoimissa viestimällä riskeistä ja haitoista sekä tunnistamalla käytön varhain ja ohjaamalla tarvittaessa tuen piiriin.

Vieroitusta tulee tarjota kaikille tupakka- ja nikotiinituotteita käyttäville. Tupakasta vieroitus ja sitä tukeva yhteistyö voidaan järjestää hyvinvointialueilla eri tavoin. Suosituksena (Käypä hoito 2018) on perustaa alueellinen tupakasta vieroitusyksikkö, joka tarjoaa tehokkaiksi todettuja moniammatillisia tupakasta vieroituspalveluita perustason palveluiden tueksi organisoiden ja kehittämien niiden käyttöä. Yksikkö myös vahvistaa aluetasolla osaamista kouluttamalla ja ylläpitämällä tietoa eri toimijoiden järjestämisestä vieroituspalveluista. Yksikkö voi toimia esimerkiksi keskussairaalan tai yliopistosairaalan yhteydessä tai osana perustason palveluita. Ks. lisää: thl.fi/tupakkavieroitus

Sosiaali- ja terveyspalveluiden ulkopuolella huolen puheeksioton esteenä voi olla epävarmuus siitä, minne tuen tarpeessa olevan voi ohjata ja kuinka nopeasti jatkotukea ja palveluita saa. Palveluketjun tulee olla kaikkien ketjun toimijoiden tiedossa, jotta puheeksiotolle ei muodostu estettä tiedon puutteen tai epävarmuuden vuoksi. Esimerkiksi kunnan tai järjestön ylläpitämä päiväkeskus on paikka, jossa voidaan luontevasti reagoida asiakkaan päihteidenkäyttöön tai muutoin muuttuneeseen käytökseen ja kannustaa häntä hakeutumaan tuen ja palveluiden piiriin.

Kuva 12. Päihteiden käytön puheeksiottaminen harrastustoiminnassa tai päiväkeskuksen asiakkaan kanssa osana asiakkaan palveluketjua.

Tiesitkö?

Varhainen tunnistaminen ja tuki moniammatillisena yhteistyönä, kun kyseessä on nuori

Tutkimukset osoittavat, että nuorten päihteiden ja tupakka- ja nikotiini tuotteiden käytön ja rahapelaamisen varhainen tunnistaminen ja tuki ehkäisee lukuisia haittoja ja riskejä nuoren myöhemmässä elämässä. Nuorten päihteiden käyttöön puuttumisesta linjataan erityisesti lastensuojelulaissa (417/2017) sekä oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa (1287/2013).

Tilanne saattaa vaatia monialaista yhteistyötä, jossa eri toimijat tietävät oman roolinsa ja vastuunsa ja toimivat riittävän ajoissa. Nuoren palveluiden ja arkiympäristön eri ammattilaisten opettajasta harrastustoimen ohjaajaan tulee tietää minne he voivat nuoren ohjata, tai olla hänen asioissaan yhteydessä.

Erityyppisissä ongelmissa olevien nuorten kohtaamiseen ja heidän päihde-, rikos- tai väkivaltakierteensä katkaisuun on luotu erilaisia yhteistoimintamalleja, kuten Valomerkki-puhuttelu ja Omin jaloin -keskustelut, Tie selväksi – sekä Ankkuri-toimintamallit. Kaikissa näissä kootaan toimijaverkosto yhteen ja määritellään yhteistyöhön liittyvät prosessit, yhteistyötahot, vastuualueet ja työnjako, joiden puitteissa nuorta autetaan, tuetaan ja ohjataan tarvittavan avun piiriin.

Ks. lisää thl.fi/puheeksiotto

Yhdyspintapalveluita on tarpeen rakentaa yhdessä kuntalaisten ja palvelunkäyttäjien kanssa, osana kunnan ja hyvinvointialueen vastuulla olevaa ehkäisevää päihdetyötä ja hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä. Yhdyspintatyö ja -palvelut on yksi tapa vahvistaa yhdenvertaisuutta alueella palveluiden saatavuudessa.

Ehkäisevästä päihdetyöstä sosiaali- ja terveyspalveluissa vastaava taho alueella on eduksi, kun kehitetään yhdyspintapalveluita päihde-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi.

Tarkistuslista

yhdyspinoilla tapahtuvan päihteiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön ja rahapelaamisen varhaisen tunnistamisen ja tuen onnistumiseksi

- Yhdyspintapalveluihin tarvittavat yhteistyörakenteet ovat olemassa ja vastuut hyvinvointialueiden, kuntien ja muiden toimijoiden kesken on määritelty.
- Palvelukokonaisuudet ja -ketjut on määritelty.
- Keskeisten toimijoiden välillä on sovittu käytäntö yhteydenpidosta ja tiedottamisesta.
- Palvelukokonaisuudet ja -ketjut on liitetty seurannan ja arvioinnin prosesseihin ja järjestelmiin.
- Henkilöstö- ja työaikaresurssit on määritelty ja kirjattu.
- Palvelukokonaisuuksien ja -ketjujen sisäiset konsultointimahdollisuudet ovat toimijoiden tiedossa.
- Ohjausta ja neuvontaa antavien ammattilaisten työn tukemiseen on sovittu toimintatavat ja -menetelmät.
- Työntekijöiden osaamisen varmistamiseen ja vahvistamiseen on varattu resursseja.
- Asiakas- ja potilastietojen rakenteisesta kirjaamisesta, seurannasta ja hyödyntämisestä tietojohtamisessa on sovittu ja käytännöt ovat selkeitä hyvinvointialueiden, kuntien ja muiden palveluketjussa toimivien tahojen välillä.
- Palveluketjujen vaikuttavuutta arvioidaan erikseen sovittujen indikaattoreiden ja prosessien mukaisesti.

Ehkäisevän päihdetyön kirjaaminen ja rakenteellinen sosiaalityö

Rakenteinen, eli määrämuotoinen tieto tarkoittaa tiedon kirjaamista ja tallentamista yhteisillä, etukäteen sovitulla tavoilla potilas- ja asiakastietojärjestelmiin. Rakenteisen kirjaamisen myötä asiakkaan tiedot ovat samalla tavalla käytettävissä organisaatiosta tai järjestelmästä riippumatta. Näin hoitavan tahon ja asiakkaan itsensä on aikaisempaa helpompaa suunnitella tukea ja hoitoa, seurata toteutettuja toimia ja mahdollisia muutoksia sekä arvioida jatkotoimien tai hoidon tarvetta. Asiakkaan tuen ja hoidon kokonaisuus ja esimerkiksi tehdyt kartoitukset ovat kaikkien hoitoketjuun osallistuvien tiedossa.

Sosiaali- ja terveyspalveluissa tehtävästä ehkäisevästä päihdetyöstä voidaan kirjata rakenteisesti muun muassa päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön sekä rahapelaamisen kartoitukset ja mini-interventiot sekä terveyden edistämiseen liittyvä ohjaus. Kirjaaminen tuottaa tietoa paitsi ehkäisevän työn tekemisestä niin myös muun muassa päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden riski- ja ongelmakäytön sekä riski- ja ongelmapelaamisen yleisyydestä, myös laajemmin paikallisten palveluiden kehittämisen tarpeista.

Rakenteellinen sosiaalityö on laaja käsite, jolla tarkoitetaan osana sosiaalityön asiakastyötä tehtävää järjestelmällistä tiedon keräämistä kunnan ja alueen sosiaalisista ilmiöistä, kuten päihteiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden käytöstä ja rahapelaamisesta. Tiedolla varmistetaan, että sosiaalihuollon asiakastyöstä saatavat kokemukset välittyvät osaksi kunnan ja hyvinvointialueen päätöksentekoa. Rakenteellisella sosiaalityöllä voidaan tunnistaa ajoissa sellaisia tekijöitä, joiden vuoksi ihmiset joutuvat turvautumaan erityispalveluihin tai heistä tulee sosiaalityön pitkäaikaisia asiakkaita. Tavoitteena on ennaltaehkäistä sosiaalisia ongelmia. Rakenteellisen sosiaalityön tiedot ovat arvokkaita esimerkiksi päihdeoloista koottavan tietopohjan rakentamisessa ja ilmiöistä saatavan ymmärryksen luomisessa (ks. Tiedolla johtaa -luku).

Laadukas tietojen kirjaaminen ja raportointi on nykypäivänä olennainen osa asiakas- ja kehittämistyötä: se helpottaa ammattilaisten arkea, lisää asiakkaan tuen ja hoidon laatua ja luo perustan tiedolla johtamiselle. Lisäksi se mahdollistaa palveluiden laajempien rakenteellisten muutostarpeiden havaitsemisen.

Kirjaamisen etuja:

Systemaattisella kirjaamisella päihteiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttö sekä rahapelaaminen, riskissä olevat ihmiset ja ehkäisevät palvelut saadaan tilastoitua kattavasti ja vertailukelpoisesti.

► Ehkäisevä päihdetyö sosiaali- ja terveyspalveluissa saadaan näkyviksi.

Helpompi suunnitella hoitoa, seurata toteutettuja toimia ja mahdollisia muutoksia sekä arvioida jatkotoimien tai hoidon tarvetta.

► Asiakastyö on sujuvaa.

Vankka tietopohja luo edellytykset tiedon hyödyntämiselle monipuolisesti palveluiden kehittämisessä ja kustannushyötyjen laskemisessa.

► Tietopohja laajenee ja johtaminen helpottuu.

Tiesitkö?

Muistilista kirjaamisen kehittäjälle

- Selvitä, miten päihteistä, tupakka- ja nikotiinituotteista ja rahapelaamisesta kysytään ja miten mini-interventiota käytetään ja toimet kirjataan tällä hetkellä.
- Kokoa yhteen kaikki tahot, joiden osaamista ja resursseja tarvitaan (esim. tietojärjestelmät, palvelut, henkilöstö, viestintä, koulutus, koordinaatio, asiakasnäkökulma).
- Selvitä, mitä muutoksia tarvitaan tietojärjestelmiin.
- Selvitä, millaista koulutusta henkilöstö tarvitsee ja miten koulutus voidaan toteuttaa.
- Varmista, että uudistuksella on johdon tuki ja että uuden prosessin käyttöönottoa johdetaan.

Tiesitkö?

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kerroin

Hyvinvointialueiden sosiaali- ja terveydenhuollon tehtävien valtionrahoituksen perusteeksi suunnitellaan hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kerrointa (HYTE-kerroin). Jatkossa suunnitelman mukaan hieman alle prosentin osuus valtionrahoituksesta kohdennetaan hyvinvointialueille hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen liittyvän toiminnan ja toiminnan tulosten pohjalta. Ensimmäisen kerran kannustinraha jaettaisiin kertoimen perusteella vuonna 2026. Yksi kertoimessa huomioitava indikaattori kuvaa alkoholinkäytön mini-intervention toteutumisaktiivisuutta hyvinvointialueella. Mini-interventioaktiivisuutta tarkastellaan niiden perusterveydenhuollon asiakkaiden osalta, joille olisi AUDIT tai AUDIT-C-testien perusteella pitänyt tehdä alkoholin riski- ja haitallisen käytön mini-interventio.

Osaamisen kehittäminen, varmistaminen ja ylläpito

Sosiaali- ja terveydenhuoltoalan ammattilaisten on tärkeää kehittää osaamistaan päihde- ja riippuvuuskysymyksissä. Samoin kuin muulla väestöllä, myös ammattilaisilla voi olla kielteisiä asenteita päihde- ja riippuvuusongelmista. Kielteisten asenteiden ja mahdollisen leimaavan puheen purkamiseen auttaa oikean tiedon saaminen ja oman osaamisen kehittyminen.

Ammattilaiset tarvitsevat tietoa päihitteettömyyttä, savuttomuutta ja pelaamattomuutta edistävästä tekijöistä sekä osaamista ja työkaluja näihin vaikuttamiseksi. Keskeistä on ymmärtää, että päihdeiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttö sekä rahapelaaminen vaikuttavat yksilön oman elämän lisäksi hänen läheisiinsä ja välillisesti koko yhteiskuntaan.

Päihde- ja riippuvuusosaaminen on vahvasti kytköksissä mielenterveysosaamiseen. Psykkiset ongelmat kietoutuvat usein yhteen päihdeiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön sekä rahapelaamisen kanssa. Yhtäaikaaisesti esiintyessään päihde-, riippuvuus- ja mielenterveysongelmat haastavat sekä palvelujärjestelmän että työntekijöiden osaamisen. Mahdollisten kielteisten asenteiden purkaminen sekä päihdeiden käytön ja riippuvuuksien kohtaamisen taitojen vahvistaminen on tunnistettu tärkeäksi kehittämiskohteeksi sosiaali- ja terveysalalla.

Työnantajan tulisi tarjota mahdollisuus lisä- ja täydennyskoulutukseen ja varmistaa siten työntekijöiden riittävä osaaminen päihde- ja riippuvuuskysymyksissä. Osaamista tulisi kehittää etenkin puheeksiottoon, varhaiseen tunnistamiseen, mini-interventioon ja motivoiviin menetelmiin, jotta niiden laadukas käyttöönotto ja toteuttaminen onnistuvat. Lisäksi ammattilaiset tarvitsevat tietoa palveluista ja palvelupoluista, jotta he osaavat tarvittaessa ohjata asiakkaan eteenpäin.

Eri menetelmien ja kirjaamisen toimintamallien käyttöön ottamiseen ja juurruttamiseen tarvitaan aktiivista johtamista. Prosessi on hyvä suunnitella niin, että siihen osallistuvat niin asiakkaat, työntekijät kuin keskeinen johtokin.

Ehkäisevä päihdetyö voi olla kuormittavaa ilman työyhteisön tukea tai mahdollisuutta konsultoida tarvittaessa kollegoita. Toimivassa työyhteisössä mahdollistetaan työhön liittyvien tunteiden, kokemusten ja omien asenteiden käsittely esimerkiksi ryhmän ohjauksessa tai muussa sovitussa tilanteessa. Työyhteisön osaamista päihde- ja riippuvuuskysymyksissä voi hyvin kehittää oppimisen kannalta hyödyllisissä vuorovaikutus-tilanteissa yhdessä tiimin kanssa.

Tiesitkö?

Sosiaali- ja terveyspalveluiden sisällä erityispalveluiden tulee tukea peruspalveluissa tehtävää ehkäisevää päihdetyötä esimerkiksi työparityöskenteilyn avulla tai luomalla selkeästi ohjeistettu päihdesairaanhoidajan, tupakkavieroituksen perehtyneen sairaanhoidajan tai psykiatrisen sairaanhoidajan konsultaatiomahdollisuus. Toimivaksi todettujen menetelmien koulutus turvaa ehkäisevien ja edistävien palveluiden laadun ja varmistaa työn systemaattisuuden.

Sosiaali- ja terveyspalveluiden tulee tarjota asiantuntijatukea erikseen kunnille. Esimerkiksi kouluttaja-koulutukset ovat yksi konkreettinen tapa lisätä muun muassa puheeksioton osaamista ja vanhemmuuden tuen menetelmien saavutettavuutta keskeisissä kunnan palveluissa ja yhdyspinnoilla.

TYÖN TUEKSI

- ▶ Björkenheim, Corinne – Castrén, Sari – Jaakkola, Tapio – Kesänen, Minna – Pietilä, Eija – Ränninranta, Riikka – Saariluoma, Otso – Wuorio, Sanna – Ruohio, Heidi – Salmelin, Riikka (2021). Rahapelaaminen puheeksi: Puheeksiotto, tunnistaminen ja lyhytneuvonta. THL, Muu 330. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-679-4>
- ▶ Järvinen-Tassopoulos, Johanna ja Kesänen, Minna (2021). Rahapeliongelman kohtaaminen sosiaalityössä. THL, Muu 337. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-612-1>
- ▶ Kalland, Mirjam – Salo, Saara (2020). [Vanhemmuuden tukeminen vauva- ja lapsiperheissä](#). Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 136(8), 891–897.
- ▶ Kesänen, Minna – Strand, Teija (2020). [Mini-interventio auttaa ja rakenteiden kirjaaminen kannattaa](#). THL, Tiedä ja toimi -kortti.
- ▶ Koivisto, Juha – Liukko, Eeva – Tiirinki, Hanna – Lyytikäinen, Merja (2020). [Palvelukokonaisuuksien ja -ketjujen määrittelyn, ohjauksen ja seurannan käsikirja](#). THL, Ohjaus 11/2020.
- ▶ Partanen, Airi – Holmberg, Jan – Inkinen, Maria – Kurki, Marjo – Salo-Chydenius, Sisko (2015). Päihdehoitotyö. Sanoma Pro. Helsinki.
- ▶ Strand, Teija – Aho, Karoliina – Rapeli, Saara (toim.) (2021). Puheeksiotto on ajan antamista ikääntyneelle. Miten puhua ikääntyneen kanssa päihdeiden käytöstä, tupakka- tai nikotiinituotteista ja rahapelaamisesta. THL, Ohjaus 01/2022. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-804-0>
- ▶ thl.fi/puheeksiotto
- ▶ thl.fi/hyte
- ▶ thl.fi/paihdehoito
- ▶ thl.fi/tupakkavieroitus
- ▶ www.kasvuntuki.fi

6

Vaikuttavasti viestien

Viestintää tarvitaan ehkäisevässä päihdetyössä niin kunnissa kuin hyvinvointialueilla. Viestinnällä voidaan tavoittaa eri kohderyhmiä aina päättäjistä ja yhteistyökumppaneista eri taustaisiin kansalaisiin. Olennaista on sovittaa viesti valitsemallesi kohteelle, ja löytää oikea kanava kohteen tavoittamiseksi. Varsinaisten viestintäkampanjoiden vaikuttavuus käyttäytymisen muutoksissa on rajallista, mutta se ei vähennä viestinnän merkitystä esimerkiksi kumppaneiden sitouttamisessa ja kuntalaisten herättelemisessä.

Ehkäisevän päihdetyön lain mukaisesti kuntien ja hyvinvointialueiden tehtävänä on huolehtia siihen liittyvästä viestinnästä.

Herättele viestimällä

Kansalaisviestinnällä voidaan pyrkiä välittämään tutkittua tietoa ja rohkaista asukkaita ja päättäjiä toimimaan omassa lähiyhteisössään ja laajemmin koko yhteisön hyvinvointia ja terveyttä edistäen. Viestintä voi lisäksi antaa syötteen oman päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön tai rahapelaamisen tapojen ja niihin liittyvien asenteiden pohdintaan ja kannustaa hakeutumaan tarvittaessa avun piiriin. Viestinnällä voidaan pyrkiä purkamaan negatiivisia ennakkokäsityksiä päihteitä käyttävistä ihmisistä, tai henkilöistä, joilla on rahapeliongelmia.

Viestinnän keinoin voidaan pyrkiä saamaan tukea erilaisille ehkäisevän päihdetyön toimille, kuten esimerkiksi ikäraja- ja muulle saatavuuden sääntelylle. Kansalaisviestinnän ohella ammattilaisille viestiminen on tärkeää vaikuttavan ehkäisevän päihdetyön suunnittelussa ja toteutuksessa sekä siihen motivoinnissa. Julkisen, yksityisen ja järjestösektorin työntekijöitä voidaan herätellä huomioimaan päihteet, tupakka- ja nikotiinituotteet ja rahapelaaminen toiminnassaan ja hyödyntämään konkreettisia ehkäisevän päihdetyön työkaluja.

Vastaavasti päättäjiin kannattaa pyrkiä vaikuttamaan kohdennetulla viestinnällä. Usein päättäjillä on paljon voitettavaa ehkäisevän päihdetyön tukemisessa, sillä se on kustannustehokas tapa edistää terveyttä ja hyvinvointia.

Konkreettisten ratkaisujen tarjoaminen ja ehkäisevän päihdetyön hyötyjen kuvaaminen on hyvä lähestymistapa, jota kannattaa hyödyntää oli sitten kyse julkisesta puheenvuorosta, henkilökohtaisesta viestistä, mielipidekirjoituksesta tai vaikka media-kampanjasta.

Mikä toimii, mikä ei?

Usein vaikuttavat viestintäkampanjat ovat osa laajempaa kokonaisuutta ja muita ehkäisevän päihdetyön tai hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen toimia. Hyvillä viestintäkampanjoilla on selkeä tavoite. Tavoite voi liittyä esimerkiksi päihtyneenä ajamisen välttämiseen, rahapelaamisen taloudellisista vaikutuksista viestimiseen, tupakkavieroituksen kokeiluun tai alkoholin ostamisen välttämiseen alaikäiselle.

Kansalaisviestintä on perinteinen ehkäisevän päihdetyön toiminto, mutta on tiedossa, että yksilöiden käyttäytymiseen vaikuttaminen viestinnän keinoin on haastavaa. Siksi laadukkaat kampanjat käsittelevät tänä päivänä pääasiassa asenteita tai välittävät tietoa. Vaikuttavat viestintäkampanjat perustuvat selkeisiin tutkimuspohjaisiin ydinviesteihin, kohderyhmän tarkkaan rajaukseen ja tuntemukseen sekä ovat hyvin resursoituja, huolella tehtyjä ja etukäteen testattuja.

Kun kampanjan kohderyhmä on rajattu tarkasti, viestit voidaan suunnitella kohderyhmälähtöisesti ja testata ennen levitystä, jolloin tiedetään voivatko ne vaikuttaa toivotun kaltaisesti. Niiden levityksessä varmistetaan riittävä kattavuus ja altistus-aika, ja niiden vaikutuksia arvioidaan. Yleensä ne pyrkivät muokkaamaan päihteisiin, tupakka- ja nikotiiniutuotteisiin tai rahapelaamiseen liittyviä kulttuurisia normeja nostamalla esiin epäkohtia, kertomalla käyttöön liittyvistä konkreettisista riskeistä ja kuvaamaan käytön tai sen riskien välttämisen keinoja.

Syyllyttäminen tai kielteisten mielikuvien liittäminen päihteiden ja tupakka- ja nikotiiniutuotteiden käyttöön tai rahapelaamiseen eivät ole toimivia, eivätkä eettisiä viestinnän keinoja.

Pelottelevia ja voimakkaita negatiivisia tunteita herättämään pyrkiviä viestejä tulee välttää. Ne voivat pahimmillaan jopa lisätä ei-toivottuja negatiivisia vaikutuksia, kuten päihteitä käyttäviin ihmisiin liittyviä kielteisiä asenteita tai kielteistä suhtautumista ehkäisevän päihdetyön toimiin.

Media toimijana ehkäisevässä päihdetyössä

Media on parhaimmillaan merkittävä yhteistyökumppani ehkäisevässä päihdetyössä. Toimittajat voivat nostaa ehkäisevän päihdetyön teemoja keskusteluun, eri viestimet voivat jakaa tietoa palvelutarpeista esimerkiksi nostamalla esiin avunsaannin kynnyksiä tai yhteiskunnallisia epäkohtia päihde- ja riippuvuusongelmien taustalla.

Median avulla voi saada näkyvyyttä ehkäisevää päihdetyötä tekeville tahoille, herättää tietoisuutta kunnan ja alueen päihdeoloista ja lisätä yhteisöjen toimintamotivaatiota päihde-, tupakka- ja rahapeliongelmiin puuttumiseksi.

Toisaalta on tiedostettava, että toimittajat ja viestimet voivat viedä keskustelua ehkäisevän päihdetyön kannalta epäsuotuisaan suuntaan: tunteita herättelevien yksilötarinoiden kertominen tuo lehdille ja ohjelmille usein yleisöä, mutta ne eivät välttämättä valota mitä yksilö tai yhteisöt voisivat konkreettisesti tehdä riskeiltä tai haitoilta suojautumiseksi. Olennaista olisikin keskittyä päihtheisiin ja niiden käyttöön liittyviin tilanteisiin yksilöiden sijaan. Samalla tarinat saattavat yksinkertaistaa liikaa, toistaa stereotyyppioita ja tukea päihteiden käyttöä ihannoivia asenteita tai jopa vahvistaa leimaavia ja syrjiviä asenteita päihteitä käyttäviä ihmisiä tai heidän läheisiään kohtaan.

Median kanssa työskennellessä on olennaista varmistaa, että:

- päihteitä käyttävistä, tupakoivista ja rahapelejä pelaavista ihmisistä puhutaan kunnioittavasti, ei leimaavasti.
- julkaistavissa teksteissä huomioidaan kokemusasiantuntijoiden, vertaisten tai kohderyhmän oma näkökulma.
- tutkimus- ja asiantuntijatietoa tulkitaan tasapainoisesti.
- eri päihteitä ja riippuvuuksia ei vertailla keskenään.
- julkaistavissa teksteissä vältetään niin sanottuja sankarikertomuksia päihde- ja riippuvuusongelmista toipuneista, eli ongelmien ja niistä toipumisen liiallista yksinkertaistamista, sekä yksilön vastuun haitallisen voimakasta korostamista niin ongelmien synnyn kuin niistä selviytymisen osalta.

TYÖN TUEKSI

- ▶ Gustafsson, Jessica – Karlsson, Nina (2017). [Perusteltua vai potaskaa? Päihteet ja tutkimus mediassa](#). Pohjoismainen hyvinvointikeskus.
- ▶ Ehkäisevän päihdetyön verkosto (2021). [Päihteitä käyttävän ihmisen haastattelu: Kohtaa ihminen, muista etiikka](#).

LOPUKSI

– kohti vaikuttavampaa yhdessä tekemistä

Ehkäisevän päihdetyön kenttä on sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen myötä muutoksen edessä. Muutos sisältää mahdollisuuksia sekä kehittää että vahvistaa ehkäisevää päihdetyötä. Kunnissa muutos tuo mahdollisuuden tarkistaa tehtävän työn ja varmistaa sen laadun. Miten työtä johdetaan ja koordinoidaan sekä ennen kaikkea tehdäänkö kunnassa ehkäisevää päihdetyötä eri hallinnonaloilla ja toimijoiden toimesta suunnitelmallisesti ja tietoon perustuen? Huomioidaanko työssä eri ikäryhmät ja sisällöt? Vastaavat kysymykset voidaan esittää hyvinvointialueille.

Hyvinvointialueet ovat uusia toimijoita ehkäisevän päihdetyön kentällä, jotka kuntien kumppaneina toteuttavat ehkäisevää päihdetyötä. Niiden merkitys on suuri paitsi sosiaali- ja terveystalouden järjestäjinä, niin myös kuntien ehkäisevän päihdetyön tukijoina. Kuntien ja hyvinvointialueiden työstä syntyy kokonaisuus. Parhaimmillaan kunnat ja hyvinvointialueet voivat saavuttaa luottamukseen ja avoimuuteen perustuvalla yhdessä tekemisellä ja yhteisillä tavoitteilla uudenlaista vaikuttavuutta ehkäisevään päihdetyöhön.

Ilman ehkäisevän päihdetyön tekijöitä ei kuitenkaan synny toimintaa, eikä vaikutuksia. Tarvitaan motivoituneita osajia ja kykyä koota ehkäisevän päihdetyön laajaa kokonaisuutta yhteen. Yhteinen suunta ja selkeä työnjako edellyttää panostusta ehkäisevän päihdetyön koordinointiin niin kunnissa, hyvinvointialueilla kuin sosiaali- ja terveystalouksissakin.

Olettepa jo hyvällä tiellä tai vasta ottamassa ensiaskeleita, toivomme, että tämä opas tarjoaa ripauksen innostusta ja kosolti keinoja kuntanne tai hyvinvointialueenne ehkäisevän päihdetyön tilan tarkistamiseen sekä tarvittaessa työn kehittämiseen.

KIRJALLISUUTTA

Bisset, Catherine – Gilman, Leah (toim.) (2016). The 5-step approach to evaluation. Designing and Evaluating Behaviour Change Interventions: Summary. Guidance for service providers, funders, planning partnerships and commissioners. Scottish Government.

Björkenheim, Corinne – Castrén, Sari – Jaakkola, Tapio – Kesänen, Minna – Pietilä, Eija – Ränninranta, Riikka – Saariluoma, Otso – Wuorio, Sanna – Ruohio, Heidi – Salmelin, Riikka (2021). [Rahapelaaminen puheeksi: Puheeksiotto, tunnistaminen ja lyhytneuvonta](#). THL, Muu 330.

Dahlberg, Linda – Krug, Etienne (2002). World report on violence and health. Chapter 1. Violence – a global public health problem. WHO.

EMCDDA, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2019). European Prevention Curriculum: A handbook for decision-makers, opinion-makers and policy-makers in science-based prevention of substance use. Publications Office of the European Union, Luxembourg.

Eskelinen, Saana – Niemi, Maija – Niemelä, Solja – Vasankari, Tuula (2020). Mielenterveys- ja päihdepotilaiden tupakoinnin lopettamisen tukeminen. Lääketieteellinen aikakausikirja Duodecim 136(1):69-77.

Heliskoski, Jonna – Humala, Heidi – Kopola, Riina – Tonteri, Anna – Tykkyläinen, Saila (2018). Vaikuttavuuden askelmerkit. Työkaluja ja esimerkkejä palveluntuottajille. Sitran selvityksiä 130.

Hodgins, David C. – Makarchuk, Karyn (2021). [Avaimia rahapeliongelman hallintaan: oma-apuopas](#). THL, Muu 321.

International Standards on Drug Use Prevention, Second updated edition (2018). Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime and the World Health Organization.

Järvinen-Tassopoulos, Johanna – Kesänen, Minna (2021). [Rahapeliongelman kohtaaminen sosiaalityössä](#). THL, Muu 337.

Kiipeläinen, Katri – Savolainen, Nella – Rotko, Tuulia – Kauppinen, Tapani – Markkula, Jaana – Tamminen, Nina (2021). [Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen alueilla 2021](#). THL, Työpäpaperi 22.

Kotovirta, Elina – Markkula, Jaana – Pajula, Mari – Paavola Meri – Honkanen, Reetta – Tuominen, Ismo (2021). [Päihde- ja riippuvuusstrategia. Yhteiset suuntaviivat vuoteen 2030](#). Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 17.

Laitila, Minna (2013). [Mielenterveys- ja päihdetyö osana kunnan hyvinvointia – Opas strategiseen suunnitteluun](#). THL, Kide 22.

Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä (523/2015).

Laki sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestämisestä (612/2021).

Lillsunde, Pirjo – Markkula, Jaana (2014). [Tapaturmat päihtyneenä: Kuinka ehkäistä](#). THL, Tiedä ja toimi.

Markkula, Jaana – Heimala, Heli – Maksimainen, Katja – Kejonen, Anne – Ylitalo, Sanna – Taulu, Anne – Saarimäki, Miia – Fors, Raija (2020). [Kunnan hyvinvointi ja elinvoima tarvitsee lakisäätteistä ehkäisevää päihdetyötä. Tietoa johtajille ja kuntapäätäjille](#). THL, Muu.

Markkula, Jaana – Karlsson, Thomas – Kesänen, Minna – Partanen, Airi – Ruokolainen, Otto – Warpenius, Katariina (2017). [Kunta päihdehaittojen ehkäisijänä - hyvinvointia kuntalaisille, elinvoimaa kunnalle](#). THL, Päätösten tueksi 2.

Markkula, Jaana – Kytö, Sinikka – Hakulinen, Tuovi – Lindberg, Päivi (2018). [Lastenneuvola ja varhaiskasvatus lapsen päihhteettömän kasvuympäristön tukena](#). THL, Tiedä ja toimi 1.

Markkula, Jaana – Rapeli, Saara – Kempainen, Johanna – Kotovirta, Elina (2021). [Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma. Väliarviointi ja jatkossa tehostettavat toimet vuoteen 2025](#). Sosiaali- ja terveysministeriö, Raportteja ja muistioita 13.

Markkula, Jaana – Warpenius, Katariina (2017). [Ehkäisevän päihdetyön rakenteet kunnissa 2016 – sote- ja maakuntauudistuksen kynnyksellä](#). THL, Tutkimuksesta tiiviisti 15, kesäkuu 2017.

Mäki-Opas, Tomi - Vaarama, Marja - Valkonen, Tarmo, Leinonen, Jaana - Syväjärvi, Antti -PROMEQ-konsortio (2019). Työkalupakki vaikuttavaan hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen.

Nuorisolaki 1285/2016.

Ojala, Ellinoora – Blomqvist, Pia – Kettunen, Tarja – Poskiparta, Marita – Kasila, Kirsti (2018). Yhteisöt terveyden edistäjinä – miten toimintaa voitaisiin edistää, arvioida ja tehostaa? Hallinnon Tutkimus 37 (1), s. 73-79.

Partanen, Airi – Holmberg, Jan – Inkinen, Maria – Kurki, Marjo – Salo-Chydenius, Sisko (2015). Päihdehoitotyö. SanomaPro.

Piipponen, Sirkka-Liisa – Kurikka, Päivi (2020). Opas kuntalaisten osallistumisen arviointiin. Miten osallistuminen vaikuttaa, miten kunta edistää osallisuutta. Kuntaliitto.

Soikkeli, Markku – Warsell, Leena (2013). [Laatutähteä kiertämässä. Ehkäisevän päihdetyön laatukriteerit](#). THL, Kide 21.

STM (2015). [Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma. Alkoholi-, huume- ja rahapelihaittojen sekä tupakoinnin vähentäminen](#). Julkaisuja 19.

Terveydenhuoltolaki 1326/2010.

THL (2012). [Ehkäisevä päihdetyö peruspalveluissa: Opas kunnan ehkäisevään päihdetyöhön](#). THL.

Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta 338/2011.

Valvira – aluehallintovirastot (2019). Alkoholihallinnon valtakunnallinen valvontaohjelma vuosille 2019–2024. Dnro V/39116/2019. Helsinki.

Warpenius, Katariina – Markkula, Jaana (2020a). [Ehkäisevän päihdetyön rakenteet kunnissa ovat vahvistuneet : tuloksia vuosien 2020 ja 2016 kuntakyselyistä](#). THL, Tutkimuksesta tiiviisti 26.

Warpenius, Katariina – Markkula, Jaana (2020b). [Ehkäisevän päihdetyön sisällöt, toimet ja seuranta kunnissa: vuoden 2020 kuntakyselyn tuloksia](#). THL, Tutkimuksesta tiiviisti 25.

Warpenius, Katariina – Markkula, Jaana (2018). [Ehkäisevän päihdetyön nykytila ja tulevaisuus kunnissa: Vuoden 2016 kuntakyselyn tuloksia](#). THL, Raportti 9/2018.